

Suvaitsematon vai suvaitseva Suomi?
*Rotu ja rasismi maahanmuuttopoliittisissa
eduskuntakeskusteluissa 1990-2001*

Vilina Mäkitalo
Pro gradu –tutkielma
Poliittinen historia
Turun yliopisto
Elokuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkistettu Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä.

MÄKITALO, VILINA: Suvaitsematon vai suvaitseva Suomi? Rotu ja rasismi maahanmuuttopoliittisissa eduskuntakeskusteluissa 1990-2001.

Pro gradu –tutkielma, 123 s.

Poliittinen historia

Elokuu 2019

Erottelen opinnäytetyössäni kolme maahanmuuttopoliittisen keskustelun kautta aikavälillä 1990-2001 lähteenäni eduskuntakeskustelut. Liittyminen Euroopan neuvostoon vuonna 1989 pakotti Suomen yhdenmukaistamaan ulkomaalaislainsäädäntöään eurooppalaiseen standardiin, joka vaati irtautumista aiemmasta tietoisesta torjuvasta politiikasta. 1990-luvun ensimmäisen puoliskon lainsäädäntö oli tempoilua ulkoisten vapauttamispaineiden ja rajoittavien vastaiskujen välillä. Vuodenvaihteessa 1990-91 somalipakolaisten saapuminen toimi pahaenteisenä esimerkkinä niille, jotka vastustivat Suomen rajojen avaamista pakolaisille ja turvapaikanhakijoille. Eduskunnassa epäiltiin ääneen pakolaisten kertomuksia sorrosta ja hädästä, pakolaisia syytettiin keinottelusta ja heidän nähtiin muodostavan kestäättömän taakan laman kanssa painivalle valtiolle.

Väittelyt siitä, tulisiko uuden ulkomaalaislain pykälän lukea ”turvapaikka annetaan” vai ”turvapaikka voidaan antaa,” tiivistivät suomalaisten kansanedustajien pelot hallitsemattomasta maahanmuuttaja- ja pakolaistulvasta joka vaarantaisi Suomen olemassaolon. Onkin syytä korostaa poikkeuksellisen yhdenmukaisuuden myytin keskeisyyttä suomalaiselle omakuvulle. Kääntöpuolena suomalaisuuden määritelmästä tuli niin ahdas, että RKP:n kansanedustajien maahanmuuttomyönteisyys nähtiin lähtökohtaisesti epäilyttävänä ja syynä kyseenalaistaa heidän isänmaallisuuttaan.

Koska paine muuttaa maahanmuuttolakeja tuli Suomen ulkopuolta, kansanedustajien enemmistön todellinen suhtautuminen maahanmuuttoon oli varsin ambivalentti. Tästä syystä heillä ei ollut käsitellä suomalaisen rasistisen syrjinnän ja väkivallan aaltoa joka seurasi ensimmäisiä suuria pakolaisjoukkoja. Eduskuntakeskusteluissa käsiteltiin näitä ääri-ilmiöitä ikään kuin tuontitavarana, jonka maahanmuuttajat olivat mukanaan tuoneet. Vasta rasismien henkilöityminen skinheadeihin 1990-luvun puolivälissä avasi kansanedustajille konkreettisen tavan puhua suomalaisten rasismista. Laman jälkeistä Suomea leimasi huoli syrjäytymisvaarassa olevasta nuorisosta ja sen tulevaisuuden turvaamisesta. Kansanedustajat uskoivat, että vahventamalla lainsäädännön syrjintäpykäläitä, he näyttäisivät esimerkillään Suomen kansalle että rasistinen syrjintä ja väkivalta tuli ottaa vakavasti.

Vuosituhanen vaihteen lähestyessä keskustelu maahanmuutosta hiljeni vähitellen eduskunnassa. Lipposen I hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen ohjelma, ensimmäinen laatuaan Suomessa, tarkoitti että rasismien ja syrjinnän kysymykset tulivat osaksi virallista hallitusohjelmaa.

Asiasanat: rasismi, antirasismi, rotusyrjintä, etninen syrjintä, maahanmuuttopolitiikka, turvapaikanhakijat, eduskuntatyö, vihapuhe, ulkomaalaispolitiikka, suvaitsevaisuus, suvaitsemattomuus, kansanedustajat.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	5
2. Määritelmät ja aiheen taustoitusta	9
2.1 Rotu, eurooppalainen tabu	10
2.1.1 Rodulliset vai rodullistetut toiset?	13
2.1.2 Kenestä on puhe?	17
2.2 Historiankirjoittamisesta	19
2.3 Eduskuntakeskusteluista	21
2.4 Suomalainen ulkomaalais- ja maahanmuuttopolitiikka 1990-2001	24
3. Ulkoiset paineet suomalaisen ulkomaalaispolitiikan avaajina	27
3.1 Kohti Eurooppaa	27
3.2 Pelon maantiede: suomalaiset ikuisen uhan alaisina	35
3.3 Hallitsematon maahanmuutto	40
3.4 Populistit muukalaisvihan lietsojana	48
4. Suvaitsematon Suomi	54
4.1 Oikeita pakolaisia etsimässä	54
4.2 Suomalainen rasismi	59
4.3 Skinheadit ja nuorten rasismi	63
4.4 Rasismi hyötyajatteluna	70
4.5 Suomenruotsalaiset ja isänmaallisuus	72
5. Kohti virallista maahanmuutto- ja pakolaispoliittista ohjelmaa	80
5.1 Racististen motiivien kriminalisointi: ensimmäinen yritys	80
5.2 Onko Suomessa rasismia?	89
5.3 Maahanmuuttopolitiikka osaksi hallitus–oppositio -kädenvääntöä	93
5.4 Mitä eduskunnassa saa sanoa?	97
6. Kohti suvaitsevaa Suomea	101
6.1 Etninen syrjintä	101
6.2 Racististen motiivien kriminalisointi: toinen yritys	105
6.3 Vähemmistövaltuutetun viran perustaminen	106
6.4 Suvaitseva Suomi	108
7. Johtopäätökset	111
Lähteet	115

1. Johdanto

Tässä tutkimuksessa tarkastelen sitä, miten valkoiset suomalaiset poliitikot hahmottivat rodun ja rasismien maahanmuuttopoliittisissa keskusteluissa 1990-luvulla. Vaikka syrjinnänvastaista lainsäädäntöä itsessään on tutkittu aiemmin, poliitikkojen rotuun ja rasismiin liittyviä ajatuksia, merkityksiä ja diskursseja lain takana ei ole tutkimuksessa aiemmin kartoitettu. Aloittaen vuodesta 1990 ja päättyen vuoteen 2001 tarkastelen ensisijaisesti eduskuntakeskusteluiden välittämää kuvaa suomalaisesta rasismista, käyttäen senaikaisia valiokuntien ja työryhmien mietintöjä tarpeen mukaan lisäaineistona. Keskeinen kysymys on, kuinka kansanedustajat ymmärsivät suomalaisuuden, rasismien ja maahanmuuton? Mitä ja miten näistä aiheista keskusteltiin? Mikä on mainitsemisen arvoista ja mikä jää varjoon? Keskustelun vuorovaikutteisuus – puheenvuorot ja vastauspuheenvuorot – tarjoaa hedelmällisemmän maaperän johon pureutua kuin kirjalliset kysymykset tai valiokuntamietinnöt.

Aineistosta erittelen kolme kautta suomalaisessa maahanmuuttopoliittisessa eduskuntakeskusteluissa 1990-luvulla: ensimmäinen on maahanmuuttolainsäädännön mukauttaminen eurooppalaiseen standardiin kovalla vauhdilla vuosina 1990-1991 ja nopea vastareaktio näihin muutoksiin. Toista kautta vuodesta 1995 eteenpäin julkiseen keskusteluun tulee yhä vahvempana mukaan suomalaisten rasismien ruotiminen ja pyrkimys sitoa maahanmuuttoa koskeva lainsäädäntötyö osaksi eduskunnan normaalia työjärjestystä. Vuodesta 1998-2001 keskustelu ajautuu pitkälti puoluepoliittisille urille ja maahanmuuttopolitiikka tulee osaksi normaalia hallitus–oppositio kädenvääntöä. Samalla maahanmuuttopoliittiset ja rasismien sekä syrjinnän kysymykset menettävät kiistanalaisuuttaan ja syntyy uusi hiljainen konsensus. Päätän tutkimukseni vuoteen 2001 kun eduskunta asetti uuden perustuslain yhteydessä lain erillisen vähemmistövaltuutetun toimiston perustamisesta, jonka tehtäviin luettiin mukaan "etninen syrjintä" eli rasismi. Erittelemäni kaudet vuotavat toisiinsa eivätkä ole selvärajaisia. Kuitenkin jokaisen kauden vallitseva teema hallitsee keskustelua ja asettaa tietyt kysymykset keskeiseen asemaan. Näitä kysymyksiä ovat muun muassa Suomen asema Euroopassa, maahanmuuton uhat, suomalaisten suvaitsemattomuus ja suvaitsevaisuus sekä suomalaisten velvollisuudet uusia

tulokkaita kohtaan. Tarkoitukseni ei ole kirjoittaa yksityiskohtaista historiaa eduskunnassa käydyistä maahanmuuttopoliittisista keskusteluista¹ vaan tuoda esimerkkien kautta esille aineistoni vallitsevia teemoja ja tarkastella niitä kriittisen rotututkimuksen keinojen avulla.

Rasismien tutkiminen suomalaisessa politiikassa ennen 2000-lukua on jäänyt vähäiseksi. Tutkimus on keskittynyt analysoimaan Perussuomalaisten vaalivoittoa eduskuntavaaleissa 2011 ja puolueen avoimen kriittistä suhtautumista maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen. Keskustelu rasismista Suomen rajojen sisällä kietoutuikin yhteen keskustelusta Suomeen kohdistuvaan maahanmuuttoon. Vaikka antirasistista aktivismia on harjoitettu Suomessa 1970-luvulta eteenpäin, on se johdonmukaisesti kohdistunut Suomen rajojen ulkopuolella tapahtuvan toiminnan tuomitsemiseen.² Esimerkiksi Suomen saamelaisiin tai romaneihin kohdistuvaa syrjintää ei yleisesti käsitetty rasismiksi. Koska tutkimukseni kohdistuu ulkomaalais- ja maahanmuuttopoliittisiin keskusteluihin, jäävät saamelaiset ja romanit pitkälti aineistoni ulkopuolelle. Olen tietoinen siitä, että tämä valinta vahvistaa suomalaista taipumusta nähdä rasismi tuontitavarana.

Näistä syistä rasismien vastaisen politiikan tutkiminen alkaa tosissaan vasta kun rodullistettuja vähemmistöjä alkoi saapua Suomeen kun maahanmuuttoa tiukasti rajanneet lait joutuivat Euroopan yhdentymisprosessien myötä uuteen tarkasteluun.³ Suomalaisen maahanmuuton lyhyen historian voi nähdä alkavan vuonna 1987 kun maahanmuuttajien määrä ensimmäistä kertaa ylitti maastamuuttajien määrän. Vuosi 1990 ymmärrettiin jo aikanaan vedenjakajaksi. Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta kirjoitti vuonna 1994 että "Vuosi 1990 oli selvästi suomalaisten asenneilmapiirin kannalta merkittävä taitekohta, jolloin maahan saapui ensimmäinen suurempi somaliryhmä. Tämä näkyi selvinä sekä positiivisina että kielteisinä reaktioina lehtien yleisönosastoissa erityisesti mustan rodun edustajien sijoittuessa kuntiin."⁴ Vuosien 1990 ja 1991 välillä maahanmuutto kaksinkertaistui ja suomalaisesta katukuvasta ihonvärinsä, pukeutumisen ja uskontonsa

¹ Ks. Lepola (2000).

² Nousiainen (2012), s. 148,152.

³ Lepola (2000), s. 23,44.

⁴ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 8.

takia erottuvat somalialaispakolaiset nousivat keltaisen lehdistön sensaatiohakuisten lööppien myötä uuden maahanmuuttopolitiikan kansikuviksi.⁵

Olen rajannut tutkimukseni vuosiin 1990–2001. Maaliskuussa vuonna 1991 voimaan tullut ulkomaalaislain uudistus kirjoitti suomalaisen maahanmuutto- ja pakolaispolitiikan uusiksi eurooppalaiseen standardiin yhteensopivaksi.⁶ Ajanjakson monitahoisten murroksien merkitystä on vaikea liioitella. Neuvostoliiton hajotessa Suomen siirtyminen puolueettomuuspolitiikan varjosta osaksi yhdistyvää Eurooppaa on ajava voima monen tutkimani lakialoitteen ja niiden tukijan argumentoinnin takana. 1990-luvun alun lama ja sen jättämä syvä arpi joka on havaittavissa vielä tutkimani aineiston loppupäässäkin muokkasi merkittävästi sitä yhteiskuntaa, johon uudet rodullistetut vähemmistöt ensi kertaa ilmestyivät. Epävarmuus Suomen paikasta globalisoituvassa maailmassa ja uudenlaisen Suomi-kuvan projisoiminen sekä valtion rajojen ulko- että sisäpuolelle luovat omat haasteensa aikakauden poliitikoille.

Samaa ajanjaksoa on aiemmin tutkinut Outi Lepola, jonka vuonna 2001 julkaistu perinpohjainen Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopolitiittisessa keskustelussa -teos liikkuu pitkälti samoilla poluilla kuin tämä tutkimus. Lepola kuitenkin eksplisiittisesti jätti tutkimuksensa ulkopuolelle syrjintään ja rasismiin liittyvän aineiston⁷, johon oma tutkimukseni keskittyy. Rasismien ja syrjinnän tutkimus on keskittynyt maahanmuuttajien kokemusten tilastointiin ja vertailuun⁸, rasismiin ja syrjintään kouluissa⁹ ja erityisesti nuorten kokemuksiin rasismista uhreina ja tekijöinä¹⁰. Mitä tulee politiikan ja poliitikkojen tutkimukseen, vuosi 2008 toimii jonkinlaisena vedenjakana: sen jälkeistä politiikkaa on tutkittu runsaasti¹¹, mutta suomalaisen maahanmuuttopolitiikan ensimmäisiin vuosiin ei olla vielä tartuttu.

⁵ Aallas (1991), s. 27. Puuronen (2001), s. 27. Aden (2009), s. 26. Raittila (2009), s. 68.

⁶ Lepola (2000), s. 77-78.

⁷ Lepola (2001), s. 52.

⁸ Liebkind (2000). Pitkänen (1997).

⁹ Soutu (2011).

¹⁰ Rastas (2007).

¹¹ Esim. Keskinen, Rastas & Tuori (2009). Puuronen (2011).

Lepolan tutkimuksesta omani erottaa myös tutkimusta ohjaavat kriittiset lähtökohdat ja metodit, jotka ovat suomalaiselle politiikan tutkimukselle yhä pitkälti vieraita. Koska suuri osa tutkimuksestani keskittyy kielenkäyttöön, sanojen merkityksiin ja siihen, mitä on sallittua sanoa verrattuna siihen, mistä on paras vaieta, on mielestäni perusteltua omistaa käyttämälleni terminologialle oma lukunsa. Keskeisessä roolissa tulkinnassani on kriittisen rotututkimuksen teoriakehikko. Tämä teoriakehikon lähtökohdat ovat vielä varsin vieraat Suomessa ja herättävät poliittisella värityneisyydellään helposti epäluuloa, mistä syystä perustelen tämän valinnan ja sen seuraukset eksplisiittisesti. Poliittisella historialla on vaikea suhde teoriavetoiseen tutkimukseen ja historiallista tutkimusta tulisi ideaalitulanteessa tehdä niin sanotusti "aineisto edellä," lähteitä priorisoiden.¹² Syyt tästä perinteestä poikkeamiseen on myös selvitettävä ennen itse aiheeseen sukeltamista.

Rotu ja rasismi ovat aiheena niin latautuneita, että toivon tavallista opinnäytetyötä laajemman metodologisen osuuden tekevän tutkimuksestani ymmärrettävämmän, läpinäkyvämmän ja avoimemman. Suomessa, saati sitten suomalaisessa akatemiassa tai suomalaisessa poliittisessa historiassa ei ole vielä saavutettu yhteisymmärrystä siitä, kuinka tutkia rotua ja rasismia, vaan tutkimuksenkohteena se on lähtökohtaisesti kiistanalainen. Tutkijan ennakko-oletukset, asenteet ja politiikka, jotka ohjaavat tutkimuksen tekoa ja siihen liittyviä valintoja vaikuttavat tutkimuksen uskottavuuteen. Siksi on mielestäni eettistä kirjoittaa ne auki älyllisen rehellisyyden ja läpinäkyvyyden nimissä, ja vastustamaan mitä Jorma Kalela kutsuu objektiivisuuden houkutukseksi.¹³

Lisäksi paljon käyttämästäni teoreettisesta aineistosta perustuu yhdysvaltalaiseen tai länsieurooppalaiseen kontekstiin ja niiden sovittaminen Suomeen on perusteltava läpikotaisesti.

¹² Kalela (2000), s. 187.

¹³ Kalela (2000), s. 156.

2. Määritelmät ja aiheen taustoitusta

Tutkijalta, joka ottaa aiheekseen rodun ja rasismien ei luonnollisesti vaadita täysin arvoneutraalia suhdetta tutkimuskohteeseensa. Pelkästään uskottavuuden takia tutkijalta odotetaan myötäilevän, jota Anna Rastas on kuvannut ”eettisesti hyväksyttävä[ä], rasismista irtisanoutuva[a]” asennoitumista.¹⁴ Millainen suhde tällaisella lähestymistavalla on lähtökohtaisesti poliittiseen, aktiivisesti antirasistiseen tutkimusotteeseen, jota kriittinen rotututkimus vaatii? Jälkimmäistä määrittää perustava käsitys siitä, että rotuoppi ja rasismi ovat olleet voimakkaita vaikuttajia mitä tulee eurooppalaiseen maailmankatsomukseen ja niiden vaikutus on edelleen havaittavissa myös Suomessa. Tällainen aatehistoriallinen ote on ristiriidassa sellaisen näkemyksen kanssa, jossa rasismiksi lasketaan vain sellaiset yksilöidenväliset syrjinnän ja väkivallan teot, joiden eksplisiittisenä motiivina oli tahallinen ja tietoinen rasismi.¹⁵ Rasismia ja rotuoppia tulisi tutkia ideologiana¹⁶, joka vaikutti siihen, miten suomalaiset poliitikot 1990-luvulla käsittivät kansallisuuden, isänmaallisuuden ja nationalismien.

Teorian asettaminen niin keskeiselle sijalle kuin se tässä tutkimuksessa on, on mielestäni perusteltua kun se syventää huomattavasti lähdemateriaalin luentaa. Huolenani on, että pelkkiin lähteisiin nojaaminen peittäisi enemmän kuin paljastaisi niitä rodullistettuja tapoja joilla valtaa Suomessa käytettiin. Keskeisellä sijalla tutkimuksessani onkin Joan W. Scottin urauurtavan artikkelin ”Gender as an usual category for historical analysis” argumentti, että kriittiset analyttiset kategoriat, kuten sukupuoli ja tässä yhteydessä rotu tekevät näkyväksi sellaisen vallankäytön, joka muuten jäisi näkymättömäksi.¹⁷ Näkymätön ja nimeämätön valta tulkitaan helposti itsestään selväksi luonnontilaksi. Esimerkiksi kansanedustajien ääneen lausumaton oletamus siitä, että suomalaiset ovat valkoisia peittää alleen vuosisatoja kestäneen saamelaisten ja romanien syrjinnän historian jota perusteltiin (muun muassa) rotuopillisilla syillä. Lisäksi käsittelemättä jäisi kysymys siitä, millaista on suomalaisten valkoisuus. Kuinka se asemoituu suhteessa angloamerikkalaiseen ja

¹⁴ Rastas (2008), s. 149.

¹⁵ Rastas (2009), s. 50.

¹⁶ Ks. Miles (1994).

¹⁷ Scott (1986).

eurooppalaiseen valkoisuuteen?¹⁸

Samoin kuten sukupuolen, myös rodun merkitykset ovat paikkaan ja aikaan sidottuja, eivät universaaleja vakioita. Tässä tutkimuksessa tarkastelen rotua ja rodullistamista tietyssä ajassa – 1990-luvulla – ja tietyssä paikassa – Suomen pääkaupungin Helsingin eduskuntarakennuksen suuressa salissa. Rodun ja rodullistamisen historiallinen tarkastelu vaatii kuitenkin suomalaisen 1990-luvun kontekstin muodostumisen kuvailua ja sen vertailua muuhun Eurooppaan jotta suomalaisen kontekstin omintakeisuudet ja toisaalta verrattavuudet tulisivat ymmärrettäviksi. Kysymyksenasettelu on kaksinainen: toisaalta rotu ja rodullisuus historiasidonnaisena, erilaisten merkitysten kyllästäjänä tapana ymmärtää maailmaa ja toiseksi kuinka sitä käytettiin 1990-luvun eduskuntakeskusteluissa.

2.1 Rotu, eurooppalainen tabu

Olellainen osa tutkimusta on sen pohtiminen, millaisia sanoja ja käsitteitä pidetään oikeina tai sopivina. ”Rotu” sanana on Manner-Euroopassa haudattu toisen maailmansodan jälkeen ja se yhdistetään lähinnä natsien rotuoppiin. Englanninkielisessä maailmassa sitä käytetään kuitenkin edelleen osana kriittistä antirasistista tutkimusta. Eurooppalaista taipumusta turvautua eufemismeihin kuten etnisyyden onkin kritisoitu monelta taholta.¹⁹ Anna Rastas, ansioitunut suomalainen rasismintutkija, kirjoittaa:

”[S]e, ettei ’roduista’ puhuta, saatetaan tulkita yritykseksi kieltää rasismien olemassaolo. On esitetty, että jos ’roduista’ ei puhuta tai jos niistä puhutaan väärillä nimillä kuten etnisyyksinä, rasismien kysymykset häivytetään pois näkyvistä ja pahimmillaan rasismien annetaan vain rehoittaa.”²⁰

Ajatuksen selvästi erotettavista biologisista roduista, jotka järjestävät ihmiset hierarkkisesti, on korvannut usein kevyesti jaeltu lausahdus, ”rotu on sosiaalinen konstruktio.” Eurooppalaisessa toisen maailmansodan jälkeisessä keskustelussa, jossa ”rotu” sanana on ollut tabu,²¹ oletusta rodun sosiaalisesta konstruktioista on pidetty huojentavana päätöksenä rotuajattelulle ja rodusta puhumiselle. Se, että joku on sosiaalinen konstruktio ei kuitenkaan

¹⁸ Ks. Puuronen (2011), s. 27-31.

¹⁹ Esim. Gail Lewis (2013).

²⁰ Rastas (2005), s. 80-81.

²¹ Antikainen (1997), s. 80.

tee siitä vähemmän todellista tai tärkeää. Huolimatta siitä, että ”r-sanaa” ei käytetä, ihmisten hierarkkista järjestämistä ja stereotyyppioimista heidän ihonvärinsä mukaan tapahtuu yhä. Silmien sulkeminen rodulta ei suinkaan poistanut rasismia tai taittanut sen kärkeä: siitä puhuminen muuttui vain vaikeammaksi. Mathias Möschel, saksalainen oikeustieteilijä joka on erikoistunut rodun ja rasismien kysymyksiin Euroopassa, kirjoittaa:

“The price [of colorblindness] being paid by European people of colour who are prevented from legally naming and redressing their real-life experience of racism. Functionally, the soothing message that the legal system sends to the majority of society is that racism is a problem of the past and that racists are only a very few crazy individuals.”²²

”Rodun” sanavarastosta poistaminen siis vain häivyttää sen tosiasian, että rotuajattelu ja siihen pohjautuva rasismi ovat perinpohjin eurooppalaisia ideologioita, joilla on oikeutettu (ja väittäisin että edelleen oikeutetaan) lukemattomien ihmisryhmien taloudellinen hyväksikäyttö ja yhteiskunnallinen alistaminen.²³ Vesa Puuronen huomauttaa myös että rotu-käsitteen välttelemistä on seurannut myös että sitä koskevaan kansainväliseen keskusteluun ei ole kiinnitetty huomiota.²⁴ On helppoa nähdä rotu muiden ongelmana, jonain joka ei koske Eurooppaa eikä etenäkään Pohjoismaita.²⁵

Rasismien määrittelyjä on yhtä paljon kuin rasismien tutkijoita. Klassisen määrittelyn, jota muun muassa työministeriö käyttää, mukaan rasismi ”koostuu sarjasta kuvitelmia, joiden mukaan jokin ihmisryhmä on toista ryhmää moraalisesti, älyllisesti ja kulttuurisesti ylivoimaisempi ja jonka ylivoimaiset ominaisuudet periytyvät sukupolvelta toiselle.”²⁶

Oma määrittelyni pohjautuu kriittiseen rotuteoriaan, jonka periaatteita ja käyttökelpoisuutta eurooppalaiseen tutkimukseen Möschel tiivisti artikkelissaan ”Race in Mainland European

²² Möschel (2011), s. 14. Suomen kielen rotuun ja rasismiin liittyvän sanaston rajallisuuden takia olen jättänyt englanninkieliset lainaukset kääntämättä. Kääntämiseen liittyy myös alkuperäisen viestin hämärtyminen vaara, ja koska englannin kieli on laajasti ymmärretty ja käytetty, lainausten esittäminen sellaisenaan on perusteltua.

²³ Esim. Miles (1994), s. 51-54 tieteellisen rasismien synnyn ja kolonialismin suhde sekä Bernal (1997) s. 82-87 modernista rasismista. Tuori (2012), s. 278.

²⁴ Puuronen (2011), s. 29.

²⁵ Roig (2012), s. 614.

²⁶ Liebkind (1994a), s. 42-3.

legal analysis: Towards a European Critical Race Theory.”²⁷ Kriittinen rotuteoria korostaa ensinnäkin rasistisen ideologian laajalle levinneisyyttä ja jokapäiväisyyttä: sen nähdään olevan sääntö pikemminkin kuin poikkeus²⁸ ja olennainen osa sitä, miten eurooppalaiset näkevät suhteensa ulkopuoliseen maailmaan. Toiseksi sitä määrittää värisokeuden vastustaminen: rotu on nimettävä jotta rasismista voidaan puhua mielekkäästi. Kolmanneksi nykyajan rasismia ei voida ymmärtää ilman historiallista ja paikkaan kiinnittyvää analyysiä jotka valottavat rotuopillisen ideologian jatkuvuuksia ja muuttuvuuksia.²⁹ Merkittävää on siksi myös rasismin osuus länsimaisen omakuvan muodostumisessa: Fatima El-Tayeb on kirjoittanut teoksessaan *European Others: Queering Ethnicity* siitä, kuinka keskeinen valkoisuuden määritelmä on kuvitelmalle yhtenäisestä ja harmonisesta Euroopasta.³⁰ Ottaen huomioon että tutkimukseni keskustelut tapahtuvat hetkellä, jolloin Euroopan yhdentyminen saa reaalisen, mantereenlaajuisen muotonsa EU:ssa, tämä ulottuvuus astuu parrasvaloihin.

Koska Suomi on ennen ja jälkeen itsenäistymisensä viettänyt historiansa Euroopan ääri rajoilla, voi tuntua vieraalta ajatukselta nähdä se samanlaisena toimijana maailmassa kuten imperialistista ja kolonialistista valtaa pitäneet valtiot kuten Iso-Britannia ja Ranska. Olennainen osa suomalaisuuden projektia on kuitenkin ollut korostaa suomalaisten kuuluvuutta eurooppalaiseen valistusprojektiin, usein vastareaktionä muiden eurooppalaisten taipumukseen nähdä suomalaiset alempiarvoisen rodun edustajana.³¹ Petri Ruuska kuvaa suomalaisen rotuopillisen omakuvan muotoutumista ja muovailua tilanteessa, jossa suomalaiset monessa keskustelussa suljettiin eurooppalaisuuden ulkopuolelle osaksi ”omituisia ja ala-arvoisia,” eli ei-valkoisia rotuja.³² Hänen mukaansa suomalaisten reaktio oli hyväksyä ”rodullinen järjestys, mutta muuttamalla suomalaisten paikkaa siinä; suomalaiset samastuivat tässä hierarkiassa mallin yläpään länsieurooppalaisiin.”³³ Immuuneja ei Suomessakaan oltu kolonialismin ideologian

²⁷ Möschel (2011), s. 1-17.

²⁸ Möschel (2011), s. 14.

²⁹ El-Tayeb (2011), s. xv.

³⁰ El-Tayeb (2001), s. xvii.

³¹ Rastas (2005), s. 79. Ruuska (2002), s. 67-68.

³² Ruuska (2002), s. 70.

³³ Ruuska (2002), s. 71.

rotuopeille ei-eurooppalaisista, kuten muun muassa Vuorela³⁴, Kaarinen³⁵ ja Mikander³⁶ ovat tutkimuksillaan osoittaneet. Anna Rastas kirjoittaa: “suuri osa nykyajan suomalaisista on kasvanut kulttuurissa, jossa vanhat rotuopit ovat olleet rakentamassa käsityksiä eri kansoista ja kulttuureista. [...] Se ’kulttuurinen lausumien arkisto’, johon eri kansoja ja ihmisryhmiä koskevat opit, myytit ja käsitykset ovat pitkän ajan kuluessa kerääntyneet, ei ole helposti purettavissa.”³⁷ Viimeistään 1900-luvun alusta lähtien suomalaisten paikka valkoisten eurooppalaisten pöydässä oli varmistunut.³⁸

Oma näkemykseni on, että ilman kriittisen rotututkimuksen antamia välineitä keskusteluiden tulkinta jäisi pinnalliseksi ja loppujen lopuksi hedelmättömäksi. Monille aikalaisille suomalainen maahanmuuttopolitiikka ja siihen liittyvä keskustelu näyttäytyi turhauttavana ja jälkeenjääneeltä. Kriittisesti rotuun ja rasismiin suhtautuneita suomalaisia on aina ollut. Heidän määränsä eivät kenties ole olleet merkittäviä mutta monet heistä edustivat erilaisia asiantuntija- ja vaikuttaja-tahoja jotka toimivat äänenpainojen vahvistajina. Mainittakoon heistä tässä Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta, Suomen Punainen Risti ja turkulainen ihmisoikeusoppinut Martin Scheinin.

2.1.1 Rodulliset vai rodullistetut toiset?

Rodun ja rasismien kriittisessä tutkimuksessa on tärkeää kyseenalaistaa essentialistinen käsitys rodusta. Sen sijaan pyrin jäsentämään näitä ilmiöitä rodullistamisen käsitteen avulla: rotu ei ole staattinen, itsestään selvä ilmiö vaan ihmisten vuorovaikutuksessa muotoutuva dynaaminen *prosessi*, jossa ”todellisille tai oletetuille biologisille tunnusmerkeille annetaan arvottavia merkityksiä ja samalla rakennetaan sosiaalisia suhteita näiden merkityksenantojen varassa.”³⁹

“Rotu” konseptina viittaa eurooppalaisen rotutieteen staattisiin biologisiin kategorioihin,

³⁴ Vuorela (2009), *Colonial Complicity: The "Postcolonial" in a Nordic context*. Teoksessa *Complying with Colonialism*.

³⁵ Kaarinen, Marjo (2004): *Neekerikammo*.

³⁶ Mikander, Pia (2015): *Colonialist "discoveries" in Finnish school textbooks*.

³⁷ Rastas (2005), s. 80-1.

³⁸ Rastas (2005), s. 79.

³⁹ Rastas (2005), s. 86.

joihin koko ihmiskunta oli jaettavissa hierarkkisesti.⁴⁰ Vastoin tällaista ymmärrystä rodusta on kehitelty teoriaa rodullistamisesta jota tulen käyttämään tutkimuksessani. Tällaisessa teoretisoinnissa rodun ja rasismien suhde on erottamaton mutta ei suinkaan niin että ”rodulliset” erot toimisivat rasismien selittäjinä. Päinvastoin, rasismi on ideologinen järjestelmä, johon ihmiset syntyvät ja joka järjestää heidän elämänsä ihonväristä riippuen. Sen sijaan että ihmiset kuuluisivat johonkin rotuun biologiansa perusteella, rasistisen ideologian läpikäynnin yhteiskunta jakaa subjektit *rodullistaviin* kategorioihin jotka toimivat ikään kuin itsensä toteuttavana ennustuksena.⁴¹

Rodullistaminen synnyttää rasismien logiikalla ”luonnollisia” ja itsestään selviä rotueroja. Tekemällä ero staattisten rotukategorioiden ja dynaamisen rodullistamisen välillä herkistää näkemään paitsi rodun ideologiset taustat, myös sen miten rotua on käsitelty ja käytetty eri tavoin eri aikoina ja eri paikoissa. Yksi olennainen osa rodullistamista on ryhmien hierarkkinen järjestäminen.⁴² Kaikkein epäluuloisimmin suomalaiset suhtautuvat ulkoisesti (eli ihonvärittään) valkoisen suomalaisen arkkityypistä erottuviin ryhmiin, eli somaleihin ja arabeihin.⁴³ Esimerkiksi Suomen vietnamilaiset raportoivat huomattavasti vähemmän syrjintäkokemuksia.⁴⁴ Samanlainen hierarkia pätee myös muissa Euroopan maissa.

Hyvä esimerkki siitä kuinka rodullistaminen käytännössä toimii on tiettyihin rodullistettuihin vähemmistöihin liitetyt stereotyyppit esimerkiksi alttiudesta syyllistyä rikokseen. Tähän taipumukseen törmää myös eduskuntakeskusteluissa. Vesa Puuronen on todennut rodullistamisesta:

”Esimerkiksi raiskausten yhdistäminen mustiin nuoriin miehiin [...] on tapa rodullistaa tämä ongelma, vaikka myös suomalaiset raiskaavat. Kun sosiaaliset ongelmat rodullistetaan, selittävä ja syyttävä katse käännetään [...] vähemmistöihin.”⁴⁵

Edellä mainituista syistä johtuen olen valinnut ”*rodullistetut vähemmistöt*” käyttämäkseni

⁴⁰ Bernal (1997), s. 86,88.

⁴¹ Esim. Puuronen (2011), s. 20-21,65-66.

⁴² Puuronen (2011), s. 20.

⁴³ Jasingaja-Lahti, Liebkind & Vesala (2002), s. 25.

⁴⁴ Jasingaja-Lahti, Liebkind & Vesala (2002), s. 34.

⁴⁵ Puuronen (2011), s. 21.

termiksi. Kömpelyydestään ja keinotekoisuudestaan huolimatta se tuo yhtä aikaa esille rodullistamisen prosessin ja rodun keinotekoisuuden sekä muistuttaa siitä, että valtaa Suomessa pitävät valkoiset suomalaiset. On syytä huomauttaa, ettei termiä ”rodullistetut vähemmistöt” löydy lähdeaineistostani. Se on kieltämättä varsin kömpelö neologismi ja sen asettaminen tutkimuskohteeni kansanedustajien suihin olisi anakronistista. Kuitenkin kriittisen rotututkimuksen peruslähtökohta on että jotta rasismia olisi mahdollista tutkia ja ymmärtää, rotu on nostettava pöydälle ja nimettävä.

Onkin syytä tuoda esiin se itsestään selvältä vaikuttava fakta että eduskunta on keskusteluareenana vitivalkoinen: kaikki osanottajat ovat valkoisia suomalaisia ja poliittisen eliitin jäseniä. Edes saamelais- tai romanitaustaisia kansanedustajia ei tutkimaltani ajanjaksolta löydy. Minua kiinnostaakin miten kansanedustajien ja suomalaisten kansalaisten valkoisuus ilmenee keskusteluissa ja miten se eroaa rodullistettujen subjektien toiseudesta. Olennaista rodun ja rasismin tutkimusta on valkoisuuden nimeäminen yhtenä tärkeänä osana hierarkkista rotujärjestelmää ja rodullistamisprosesseja.⁴⁶

Rodullistaminen jatkuvana uudelleenneuvotteluna ja merkitysten tuottamisen areenana korostaa myös ajallisen ja paikallisen kontekstin tärkeyttä. Rodullistaminen tapahtuu aina tietyssä ajassa ja paikassa ja on tämän kontekstin muokkaama.⁴⁷ Siinä missä on mahdollista puhua rasismista laajempänä ideologisena kehikkona, rodullisuuksien ja rodullistamisen paikallissidonnaisuudet (”racial regionalizations,” kuten David Theo Goldberg niitä kutsuu⁴⁸) on syytä kirjoittaa eksplisiittisesti esiin. Tarkoitukseni ei olekaan sovittaa angloamerikkalaista rodun ja rasismin käsittämisen mallia suomalaiseen kontekstiin sellaisenaan, vaan pohtia millaiset historialliset prosessit ovat määrittäneet rodun ja rasismin merkityksiä Suomessa. Tätä kautta yritän päästä eroon siitä, mitä Anna Rastas on nimittänyt taipumuksesta suomalaiseen ainutlaatuisuuteen (”exceptionalism”), näkemykseen siitä, että suomalaiset ovat erityisen viattomia mitä tulee rasismiin.⁴⁹

Tutkimusaiheessani valkoisten kansanedustajien käymässä keskustelussa tarvittavista anti-

⁴⁶ Puuronen (2011), s. 29-31.

⁴⁷ El-Tayeb (2011), s. xxii.

⁴⁸ Goldberg (2006), s. 332-333.

⁴⁹ Rastas (2012), s. 89-103.

rasistisista toimenpiteistä (jotka koskevat rodullistettuja Toisia) valkoisuutta ei käsitellä eksplisiittisesti. Sen korvaavat viittaukset ”meihin tavallisiin” suomalaisiin erotuksena ulkomaalaisiin, joita rasismi koskettaa. Sanomaton oletus siitä, että suomalaisuus pitää sisällään oletuksen valkoisuudesta on yksi suomalaisen kulttuurin selviöitä.⁵⁰ Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö tätä selviötä oltu kyseenalaistettu aiemmin, kyseisenä ajankohtana ja etteikö kirjoittamishetken tutkija olisi oikeutettu kriittisesti tarkastelemaan tällaista olettamusta. Kun Kalela kutsuu historiantutkijaa kahden eri kulttuurin (menneen tutkimuskohteen ja tutkijan nykyhetken) väliseksi tulkiksi⁵¹, nimenomaan nämä ”itsestään sanomatta selvät[t] tietovarant[not]” on tunnistettava ja selitettävä.⁵² Keskeiseksi ongelmaksi käsiteltäessä niin tulenarkaa aihetta kuin rasismi nouseekin tutkijan sanoma: ”mitä minä pyrin sanomaan, kun annan tutkimuksen kohteena olevien toimijoiden esiintyä tekstissäni – ja juuri valitsemastani näkökulmasta?”⁵³

Eduskuntakeskusteluissa rasismi määritellään lähes kautta linjan suomalaisille uutena ongelmana, jonain josta ei sen tuoreuden takia tunneta vielä hyvin ja johon puuttumisen tavat ovat epäselviä. Silloin kun rasismin olemassaolo myönnetään, se heijastetaan rasistisiin toisiin⁵⁴, esimerkiksi joensuulaisiin skineihin tai laman takia katkeroituneisiin huono-osaisiin. Kärjistetysti voidaan sanoa että aineistossani rasismi nähdään tuontitavarana, jonka ovat vastikään tuoneet mukanaan rodullistetut toiset. Tätä kuviota vaikeuttaa saamelaiden ja romanien kuvaan mukaan tuominen: heidän olemassaolonsa toimii epämuikavana muistutuksena siitä, että rotu ja rasismi ovatkin olleet sivujuoni Suomen historiassa vuosisatojen ajan. Rasismin ja rodun pitkän historian unhoon jättäminen on siis Suomessa johtanut samanlaiseen tilanteeseen, kuin el-Tayeb kuvaa Manner-Euroopassa:

”This dialectic of memory and amnesia, in the shape of an easily activated archive of racial images whose presence is steadfastly denied, is fundamentally European I argue, in part constituting dominant notions of what ‘Europe’ means: though rarely

⁵⁰ Kalela (2000), s. 196.

⁵¹ Kalela (2000), s. 88.

⁵² Kalela (2000), s. 197,198.

⁵³ Kalela (2000), s. 207-8.

⁵⁴ Keskinen, Rastas & Tuori (2009), s. 9

mentioned, race is present whenever Europe is.”⁵⁵

2.1.2 Kenestä on puhe?

Yhden ongelman tutkimuksessani muodostaa se, ettei suomen kielessä ole yleisesti hyväksytyjä termejä jotka vastaisivat elettyä todellisuutta. En esimerkiksi halua käyttää termiä ”ei-valkoiset” puhuessani rodullistetuista vähemmistöistä, koska se asettaa valkoisuuden normiksi tai mittapuuksi jota vastaan muita rotuja verrataan. Englanninkielisessä tutkimuksessa ja aktivismissa termi, jota ”ei-valkoiset” ryhmät itsestään käyttävät on *People of Color*, joka toimii antonyyminä valkoisuudelle. Vaikka tämäkään termi ei ole täydellinen (eikö ”valkoinen” ole väri siinä missä muutkin?) se toimii strategisena välineenä puhua rasismista tavalla jonka tarkoituksena on horjuttaa valkoista ylivaltaa. Suomenkielessä tällaista termiä ei kuitenkaan ole: lähimmäksi tulee termi ”tummaihoisen,” mutta kuvaako se esimerkiksi vietnamilais- tai lähi-idänsuomalaisten kuvaa itsestään? Asemaltaan lähtökohtaisesti etuoikeutettuna tutkijana osana yliopistomaailmaa en koe että minulla valkoisena naisena on oikeutta tehdä tällaisia päätöksiä. Myöskään minulla ei ole pääsyä niihin keskusteluihin, joissa rodullistetut suomalaiset keskenään pohtivat itsemäärittelynsä rajoja ja inklusiivisuuksia.

Eduskuntakeskusteluissa useimmin käytetyt termit ”ulkomaalainen” tai ”maahanmuuttaja” ovat myös ongelmallisia. Tutkimistani keskusteluista käy ilmi että kun eduskunta keskustelee maahanmuuttajia vastaan kohdistuvasta rasismista, maahanmuuttajalla tarkoitetaan etupäässä niitä rodullistettuja vähemmistöjä, jotka ovat silminnähävästi erotettavissa ”kantasuomalaisista”. Suurin maahanmuuttajien ryhmä Suomessa on kuitenkin alun perin kotoisin Venäjältä. Tämä ryhmä ei kuitenkaan erotu katukuvasta samalla tavalla kuin esimerkiksi afrosuomalaiset. Molemmat ryhmät ovat maahanmuuttajia ja molemmat kokevat syrjintää mutta vuonna 1997 arabeista ja somaleista runsas 40% oli joutunut rasisen rikoksen uhreiksi, kun taas venäläiset olivat tilastojen loppupäässä kymmenellä prosentilla.⁵⁶ Maahanmuuttaja-termin itsessään on havaittu kuvaavan tietynlaiseksi kuviteltua hahmoa, jota usein määrittävät rodullistetut stereotypiat.⁵⁷ ”Maahanmuuttajasta”

⁵⁵ El-Tayeb (2011), s. xxv.

⁵⁶ Jasingaja-Lahti, Liebkind & Vesala (2002), s. 34.

⁵⁷ Rastas (2009), s. 18.

on tullut kulttuurinen hahmo, johon liittyy tiettyjä odotuksia ja ennakkoluuloja. Monesti maahanmuuttajasta tulee käänteinen peilikuva modernille ja maallistuneelle valkoiselle suomalaiselle: taantumuksellinen, islaminuskoinen ja rodullistettu.⁵⁸

Maahanmuuttaja-leimassa on myös se vaara, että se seuraa ihmisiä sukupolvesta toiseen: esimerkkinä paradoksaalisesti nimetyt ”toisen polven maahanmuuttajat,” eli Suomessa koko ikänsä eläneet Suomen kansalaiset, joiden vanhempi tai vanhemmat ovat maahanmuuttajia. Näin rodullistetut vähemmistöt jatkavat symbolista eloaan suomalaisuuden ja eurooppalaisuuden ulkopuolella ja kuten El-Tayeb toteaa, vahvistaa käsitystä, että Euroopassa ei ole rodullistettuja vähemmistöjä, ainoastaan maahanmuuttajia.⁵⁹ Keskittyminen maahanmuuttoon jättää alleen myös Euroopassa syntyneiden ja kasvaneiden rodullistettujen vähemmistöjen kiistattoman oikeuden tulla määritellyksi eurooppalaisiksi siinä missä heidän valkoiset vastineensa. Samalla unohtuu se, että rodullistettuja vähemmistöjä on ollut sekä Euroopassa että Suomessa kautta aikain, kyseessä ei ole uusi ilmiö. Tietoisuus rodullistavista käytännöistä on pitkään itsestään selvää niille, jotka ovat tällaisen vallankäytön kohteina ennen kuin vallanpitäjät itse havahtuvat tunnistamaan ne.⁶⁰

Onkin syytä huomauttaa että, vuonna 2001 julkaistussa sisäasiainministeriön tutkimuksessa ”Poliisiin tietoon tullut rasistinen rikollisuus 2000” rasistisen rikoksen uhrien suurin ryhmä olivat Suomen kansalaisia.⁶¹ Loppujen lopuksi mielestäni ”maahanmuuttaja” toimii Suomessa samoin kuin monessa muussa Euroopan maassa, eufemisminä rodullisille vähemmistöille ja ylläpitää eroa valkoisen ”kantaväestön” ja ei-valkoisten muukalaisten välillä. Siksi vältän sen käyttöä muualla kuin missä sen alkuperäinen määritelmä (Suomeen

⁵⁸ Tuori (2012), s. 276.

⁵⁹ El-Tayeb (2011), s. xxi-xxii.

⁶⁰ Ahmed (2004): *Declarations of Whiteness: ”of course whiteness is only invisible for those who inhabit it. For those who don’t, it is hard not to see whiteness; it even seems everywhere.”*

⁶¹ Sisäministeriö, poliisiosasto (2001), s. 30. Suomen kansalaisia rasismirikosten uhreista vuonna 2000 oli 148. Seuraavaksi suurimmat kansalaisryhmät olivat somalialaiset (89), turkkilaiset (24) ja irakilaiset (22). Yhteensä rasistisen rikoksen uhreja sinä vuonna 462 henkilöä. Suomessa syntyneitä rasististen rikosten uhreista oli 57 henkilöä. (Sisäministeriö, poliisilaitos [2001], liite 5.)

jäädäkseen muuttanut ulkomaan kansalainen⁶²) eksplisiittisesti pätee. Loppujen lopuksi on syytä muistuttaa, että eurooppalaiset ja yhdysvaltalaiset valkoiset maahanmuuttajat eivät koe samanlaista rotuun perustuvaa syrjintää kuin rodullistetut vähemmistöt.

Eduskunnassa tutkimanani aikana maahanmuuttajaa vielä yleisempi termi oli ”ulkomaalainen.” Hyvä esimerkki ajan ajattelutavasta on se, että rasistista syrjintää valvovaa virkamiestä kutsuttiin vuoteen 2001 asti ulkomaalaisvaltuutetuksi. Kansanedustaja Irina Krohn tiivistä käsitteissä tapahtuneen muutoksen vuonna 1998 seuraavasti:

”Ulkomaalaislain yhteydessä todella käsitellään hyvin paljon suhdettamme toiseuteen ja vierauteen. Kuvaavaahan on se, että puhuimme aikanaan muukalaisista, ulkomaalaisista, ja nyt maahanmuuttajista ja parhaimmillaan jopa uussuomalaisista.”⁶³

2.2 Historiankirjoittamisesta

Jälkikäteen on helppoa kritisoida suomalaisia poliitikkoja siitä, että he eivät ymmärtäneet maahanmuuttajaväestöjen tulleen jäädäkseen pysyväksi osaksi suomalaista demografiaa. Olen pyrkinyt tunnistamaan tässä ajatuksessa piilevän anakronismin vaaran läpi tutkimuksen. On kuitenkin tärkeää muistuttaa, että monet tahot tunnistivat ja näkivät tämän kehityksen väistämättömyyden ja pyrkivät herättämään poliitikkoja ennaltaehkäisevään toimintaan tämä tulevaisuudenkuva mielessään. Pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukunnan (Paksi) 1994 mietintö on erinomainen esimerkki siitä, että monille tässä tutkimuksessa esittämilleni radikaaleilta kuulostaville mielipiteille oli vastineita 1990-luvullakin. Mietinnön johdannossa todetaan:

”Eurooppalaisessa vertailussa maahanmuutto Suomeen on vielä vähäistä. Tässä tilanteessa on vielä mahdollista toimia ennaltaehkäisevästi eikä vasta keskellä kärjistyneempiä etnisten ryhmien välisiä suhteita.” ja myöhemmin siitä, kuinka harhaanjohtavaa on päähuomion kiinnittäminen “maahanmuuttajien aiheuttamiin ongelmiin, ikään kuin he olisivat rasismien tai muukalaisvihamielisyyden syy. [...] Olennaisempaa olisi analysoida sitä, mitkä asiat vaikuttavat suomalaisten maailmankuvassa suhtautumiseen vähemmistöihin ja ulkomaalaisiin.”⁶⁴

⁶² Väestöntutkimuslaitos

<http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/maahanmuuttajat/>. Vilkaistu 24.1.2019.

⁶³ PTK 208/1998, s. 7919.

⁶⁴ Pakolais- ja siirtolaisuusasiainneuvottelukunta (1994), s. 4.

Juuri tätä tutkimukseni kartoittaa.

On syytä mainita vielä vuoden 2011 eduskuntavaalien ”jytken” jälkimaininkien vaikutus rasismien tutkijoihin. Perussuomalaisten ennennäkemätöntä vaalimenestystä selitettiin nimenomaan puolueen profiloitumisena maahanmuuton ja monikulttuurisuuden vastustajina onnistuen politisoimaan ja sähköistämään aiheen tavalla, jota ei oltu nähty sitten 1990-luvun.⁶⁵ Jytken ”tirkistysaukosta” tiirailen suomalainen maahanmuuttopolitiikka on helppo nähdä tuomittuna epäonnistumaan. Pysin parhaani mukaan vastustamaan tällaisen tulkinnan houkuttelevuutta. Keskeiseksi kysymykseksi silloin muodostuikin, olisiko valtion 1990-luvun toimenpiteillä voitu ehkäistä maahanmuuttokriittisyyden vaipan alle piilottautuneen populismin nousu osaksi uutta poliittista status quota. Näin tutkimukseni kytkeytyy kirjoittamishetken ajankohtaisiin keskusteluihin ja se voidaan hyvällä syyllä nähdä osana mitä Kalela kutsuu ”oman [nykyhetken] yhteiskuntansa historiakuvien” täydentämistä.⁶⁶

En usko että ylivoimaisesti suurin osa tutkimistani kansanedustajista tarkoituksellisesti vahvasti suomalaisten epäluuloja rodullistettuja vähemmistöjä kohtaan. Tämän tutkimuksen tarkoitus ei ole myöskään löytää ja nimetä rasistiset kansanedustajat ikään kuin kyse olisi noitavainoista. Pikemminkin näen suomalaiset kansanedustajat ja kansalaiset sellaisen yhteiskunnan tuotteina, johon jo kauan sitten iskostuivat rodulliset hierarkiat, uskomukset ja rasistiset stereotyyppit. Kuten Ari Antikainen toteaa, ”ei ole järkevää asettaa perustavaksi kysymykseksi sitä, onko joku ihminen tai ihmisryhmä rasistinen tai ei. Se yksinkertaistaa todellisuutta. On järkevämpää tutkia yhteiskunnallisia käytäntöjä.”⁶⁷ Näihin käytäntöihin lasken mukaan käsittelemieni keskusteluiden lausumattomat ennako-oletukset, sanavalinnat ja arvo-asetelmat. En koe että tällaisten käytäntöjen kriittinen tarkastelu olisi vääryys kohteen oikeudenmukaiselle kuvaukselle, jonka Jorma Kalela asettaa yhdeksi historiantutkijan tärkeimmäksi vastuuksi.⁶⁸ Vaikeneminen ei voi olla oikeudenmukaisen kuvauksen ehto. Kuitenkin Kalelan retorinen kysymys, ”millä edellytyksillä minulla on

⁶⁵ Keskinen, Rastas, Tuori (2009), s. 9. Keskinen (2009), s. 33-45.

⁶⁶ Kalela (2000), s. 77.

⁶⁷ Antikainen (1997), s. 85.

⁶⁸ Kalela (2000), s. 85,88.

oikeus esittää ne kysymykset, jotka minun näkemyksessäni on tärkeää esittää?”⁶⁹ painaa mielessäni erityisen vakavana. Onko kriittisen rotuteorian valitseminen teoreettiseksi viitekehukseksi epäreilua kohteelleni, joille tutkimusajankohtana sen lähtökohdat olisivat tuntuneet vieläkin vieraammilta kuin nykyhetken lukijalle? Vastapainona kupissa on kuitenkin tutkimuksen hedelmällisyys⁷⁰: millaista uutta tietoa on mahdollista tavoitella ottamalla käyttöön uudenlainen viitekehys?

Valkoisena suomalaisena minäkin tunnistan kuinka syvään juurtuneita ja normalisoituja rasistiset ennakkoluulot ja ajattelutavat ovat. Valmius hyväksyä omat rasistiset ajattelutavat yhteiskunnan tuotteina alentaa kynnystä käyttää “r-sanaa” julkisesti. Uskon nimittäin että vain avoin ja kriittinen keskustelu horjuttaa näitä rakenteita. Tietämättömyyden lisäksi jopa hyvää tarkoittava puhe ja toimenpiteet voivat luoda rasistisia seurauksia tai vahvistaa rasistisia rakenteita. Kuitenkin suomalaisen rasismi-keskustelun keskittyminen sen todisteluun, että Suomessa rasismia ei ole,⁷¹ antaa aihetta kriittisyyteen.

2.3 Eduskuntakeskusteluista

Poliitikoilla on asemansa ansiosta valta muokata julkista keskustelua ja joko tuoda esiin uusia aiheita tai vahvistaa olemassa olevia keskustelun asetelmia. Varsinkin kun valtio on uuden ennalta arvaamattoman tilanteen partaalla tai sen keskellä, poliitikkojen valta määrittellä sekä että mistä on kyse ja ehdottaa tulkinta- ja ratkaisumahdollisuuksia tekee heistä äärimmäisen vaikutusvaltaisia.⁷² Alankomaalainen diskurssintutkija Teun A. Van Dijk on identifioinut seitsemän teemaa rasismi-keskusteluissa länsieurooppalaisissa eduskunnissa. Ensinnäkin myönteisen kansallisen omakuvan ylläpitäminen on keskeisellä sijalla.⁷³ Samoin on dikotomisen me–ne –asetelman vahvistaminen, jossa ”ne” eli valtion tai kansallisen enemmistön ulkopuoliset on määritelty ylitsevaltaisen kielteisesti.⁷⁴ Kolmas

⁶⁹ Kalela (2000), s. 98.

⁷⁰ Kalela (2000), s. 81.

⁷¹ Rastas (2009), s. 62.

⁷² Van Dijk (1997), s. 35.

⁷³ Van Dijk (1997), s. 36.

⁷⁴ Van Dijk (1997), s. 36-7.

teema on rasismien äänekkäs ja toistuva kieltäminen.⁷⁵ Neljänneksi ja viidenneksi näennäinen myötätunto rodullistettuja vähemmistöjä kohtaan yhdistyy oikeudenmukaisuuden ja reiluuden teemoihin (”sääntöjen on oltava kaikille samat”).⁷⁶ Kuudenneksi keskusteluissa vastuu rasismista sälytetään alaspäin: rasistit löytyvät aina keskustelijan edustaman ryhmän ulkopuolelta.⁷⁷ Viimeiseksi rasistisia väitteitä oikeutetaan vetoamalla kiistämättömiin faktoihin. Käytän näitä teemoja peilailemaan suomalaisen ja eurooppalaisen kontekstien eroja ja yhtäläisyyksiä.

Myös poliittisen puheen arena on merkittävä. Kuten Kyösti Pekonen teoksessaan *Puhe eduskunnassa* toteaa, Suomen eduskunnassa käytyjen keskusteluiden tosiasiallinen merkitys lainsäädännölle on vähäinen. Kansanedustajat itsekään eivät usko julkisten keskusteluiden muuttavan kansaedustajiensa mielipiteitä.⁷⁸ Sen sijaan he esittävät eduskuntasalin teatterissa⁷⁹ monologeja joko omasta tai puolueensa mielipiteestä – kompromissit ja lait syntyvät suljettujen ovien takana valiokunnissa.⁸⁰ Tästä huolimatta koen että keskusteluiden kriittinen tarkastelu paljastaa jotain siitä, miten kansanedustajat ja puolueet käsittivät rasismia 1990-luvun edetessä. Jos täysistuntokeskustelut tosiaan ovat ”vain” medialle ja äänestäjille suunnattua vaaliretoriikkaa ja kampanjapuhetta⁸¹ tulee niitä tulkita nimenomaan siitä näkökulmasta vaikuttamispuheena, jonka kohteena ovat suomalaiset laajemmin. Tätä tulkintaa tukee se, että maahanmuuttopolitiikan siirtyessä kiistakapulan roolista osaksi Lipposen sateenkaarihallitusten ohjelmaa, eduskuntakeskusteluiden merkitys hiipui ja keskustelut siirtyivät suljettujen ovien taakse.

1990-luvun muuttunut poliittinen konteksti on myös hyvä syy tarkastella eduskuntakeskusteluja: paitsi että eduskunnan asema vahvistui erityisesti verrattuna

⁷⁵ Van Dijk (1997), s. 37.

⁷⁶ Van Dijk (1997), s. 37-8.

⁷⁷ Van Dijk (1997), s. 38.

⁷⁸ Pekonen (2011), s. 96.

⁷⁹ Pekonen (2011), s. 107.

⁸⁰ Pekonen (2011), s. 69,129,150.

⁸¹ Pekonen (2011), s. 222.

presidenttiyteen,⁸² lisääntynyt parlamentarismi elävöitti eduskunnan täysistuntoja.⁸³ Vaikka päätökset tehdäänkin suljettujen ovien takana, kuten Pekosen haastattelemat poliitikot toteavat, ei se tarkoita sitä että eduskunnan roolia poliittisen keskustelun foorumina tulisi aliarvioida tai jättää huomiotta. Pelkästään se, että Holkerin hallituksesta eteenpäin pääministerit esiintyvät eduskunnassa moninkertaisesti useammin edeltäviin hallituksiin verrattuna, osoittaa kuinka eduskunnan rooli muuttui 1990-luvulla.⁸⁴ Muodollisuuden väistyminen keskustelevuuden tieltä lisäsi kansanedustajien toimintamahdollisuuksia eduskunnan täysistunnoissa.⁸⁵

Keskusteluissa esiintyvä samat päähenkilöt läpi tutkimani vuosikymmenen. Lepola huomauttaakin, että koska maahanmuutto- ja ulkomaalaisasiat eivät tänä aikana olleet erityisen korkealla sijalla poliittisen keskustelun tärkeysjärjestyksessä, äänessä ovat pääasiassa olleet aiheesta erityisesti kiinnostuneet henkilöt.⁸⁶

Kun valitsin eduskuntakeskustelut tutkimukseni lähdeaineistoksi, en olettanutkaan paljastavani suomalaisen lainsäädännön kehityskulkuja. Siinä missä suomalaista politiikkaa on aina syytetty julkisen keskustelun puutteesta, se että rasismi tutkimani ajankohtana ilmestyi kiistanalaisena keskustelunaiheena vuosien 1994 ja 1995 välillä ja hävisi 2000-luvulle tultaessa osoittaa mielestäni jonkinlaista vaivalloista heräämistä uuteen Suomeen. Siinä mielessä 1990-luvun alun hiljaisuus ja keskustelun tyrehtyminen 2000-luvulle tultaessa (vaikka rasismin ja vihapuheen vastainen lainsäädäntö eteni) näyttäytyvät merkittävinä. Kun keskustelu suomalaisten rasismista ja rodullistettujen vähemmistöjen oikeusturvasta kävi kuumimmillaan, kuinka kansanedustajat ymmärsivät suomalaisuuden, rasismin ja maahanmuuton? Mitä ja miten näistä aiheista keskusteltiin? Mikä on mainitsemisen arvoista ja mikä jää varjoon? Keskustelun vuorovaikutteisuus – puheenvuorot ja vastauspuheenvuorot – tarjoaa hedelmällisemmän maaperän johon pureutua kuin kirjalliset kysymykset tai valiokuntamietinnöt.

⁸² Aula (2003), s. 96.

⁸³ Nousiainen (1998), s. 195.

⁸⁴ Aula (2003), s. 97.

⁸⁵ Aula (2003), s. 115.

⁸⁶ Lepola (2000), s. 60.

Rasismi keskustelun aiheena on äärimmäisen latautunut normatiivisen luonteensa takia. Luonnollisesti kukaan ei halua tulla luokitelluksi rasistiksi. Onpa pelkästään rasismi-sanankäytönkin herättävän niin vahvoja tunteita, että keskustelu tyssää siihen. Suomalaista rasismi-keskustelua onkin luonnehdittu keskusteluksi siitä, miten Suomessa ei ole rasismia.⁸⁷ Haluankin korostaa, että rasismia voi tuottaa myös sellainen toiminta, jota ei ole *tarkoitettu* rasistiseksi.⁸⁸

Rasismien puolella ei tietenkään ole ketään eikä kukaan epäröi kieltää sitä jyrkin äänenpainoin. Rasismiksi kuitenkin tunnustetaan ainoastaan räikeimmät rikokset ja väkivallanteot, jolloin koko termin käyttökelpoisuus tyrehtyy. Samalla rasismien ideologinen luonne peittyi ja se individualisoituu silkaksi huonoksi käytökseksi.⁸⁹ Lisäksi, kuten Roig on huomauttanut, rasismien tyypistäminen yksittäisten radikaalien toiminnaksi tuo mukanaan sen ennako-oletuksen, että rasismien tutkimus on taas yksi keino löytää ja leimata erilaisia henkilöitä rasisteiksi.⁹⁰ Tämä ei ole tarkoitukseni.

Keskustelun määrä, liiallisuus tai vähäisyys, nousee esiin myös lähdeaineistossani. Poliitikkoja syytetään vuoroin hiljaisuudesta, vuoroin liiallisesta hohkaamisesta. Joko päätöksentekijät eivät ole tuominneet rasismia kyllin painokkain sanavalinnoin julkisuudessa⁹¹ tai suomalaisten ruoskiminen rasisteina on saavuttanut naurettavat mitat ja johtanut vastareaktioon, argumentit kuuluvat.⁹²

2.4 Suomalainen ulkomaalais- ja maahanmuuttopolitiikka 1990-2001

Suomen maahanmuuttopolitiikan historia on huomattavan lyhyt. Siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan alaa laajennettiin kattamaan maastamuuton lisäksi maahanmuutto ja ulkomaalaispolitiikka vasta vuonna 1985. Samana vuonna tuli voimaan Suomen

⁸⁷ Rastas (2009), s. 62.

⁸⁸ Rastas (2009), s. 53

⁸⁹ Rastas (2009), s. 55. Souto (2011), s. 136-7. Palmberg (2009), s. 36-37.

⁹⁰ Roig (2017), s. 619.

⁹¹ Katso SKT 129/1995, SKT 190/1997

⁹² Katso PTK 20/1997, s. 475 ja Koivisto (1995), s. 294.

ensimmäinen ulkomaalaislaki, jota jo aikalaiset moittivat vanhentuneeksi.⁹³ Vasta liittyminen Euroopan neuvostoon vuonna 1989 pakotti Suomen yhdenmukaistamaan lainsäädäntöään mukailemaan eurooppalaista standardia.⁹⁴

Uusi ulkomaalaislaki tuli voimaan 1.3.1991 ja jo marraskuussa 1992 sitä ryhdyttiin kiristämään uudistuksilla jotka tulivat voimaan kesällä 1993 ja vuoden 1994 alussa. Tällä välillä lama oli muuttanut eduskunnan toimintaympäristöä ja ilmapiiriä. Tiukennuksia, joiden tarkoituksena oli "joko vaikeuttaa maahantuloa tai nopeuttaa maastapoistamista" perusteltiin kustannussäästöjen ja tehokkuuden nimissä.⁹⁵ Turvapaikanhakemusten käsittely oli ruuhkautunut ja lainmuutoksella pyrittiin madaltamaan kynnystä kieltää turvapaikka.

1990-luvun ensimmäisen puoliskon lainsäädäntö heijasteleekin tempoilua ulkoisten yhdenmukaistamispainneiden ja valtion sisäisen tietoisien torjuvan maahanmuuttopolitiikan perinteen välillä. Ennen EU:hun liittymistä Suomen hallitukset esittelivät viiden vuoden sisällä yhden kokonaan uudistetun ulkomaalaislain (HE 47/1990), kolme lainmuutosesitystä (HE 29/1990, 275/1992, 293/1992) ja kaksi perus- ja ihmisoikeuslain muutosesitystä (HE 22/1990, HE 309/1993) joihin sisältyi ulkomaalaisten oikeuksia sääteleviä pykäläiä. Joulukuussa 1994 hallitus asetti rasismien, muukalaisvihan, antisemitismin ja niihin liittyvän suvaitsemattomuuden vastaisen valtuuskunnan.

Suomen ulkomaalais- ja maahanmuuttopolitiikan tempoilevuutta lisäsi myös se, ettei Holkerin tai Ahon hallituksilla ollut johdonmukaista maahanmuuttopolitiittista ohjelmaa. Lipposen I hallitus asetti lokakuussa 1995 maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunnan, jonka vuonna 1997 julkaiseman mietinnön pohjalta tehtiin valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Sen perusteella hallitus ryhtyi luomaan uutta ulkomaalaislakia, joka käsiteltiin eduskunnassa vuonna 1998. Kun uudistus tuli voimaan vuonna 1999, se oli viimeinen kymmenestä

⁹³ Lepola (2000), s. 73.

⁹⁴ Lepola (2000), s. 23,77-78.

⁹⁵ Lepola (2000), s. 86,90-91.

ulkomaalaislain muutoksesta ja uudistuksesta sitten vuoden 1991.⁹⁶

1990-luvun jälkipuoliskoa leimasi myös rasismien- ja syrjinnänvastaisen lainsäädännön laajeneminen. Vuonna 1996 perustettiin rasismien vastainen ministeriryhmä ja sitä tukeva työryhmä, joka julkaisi toukokuussa rasismien vastaisen periaatepäätöksen. Vuoden 1997 julistaminen Euroopan rasismien vastaiseksi teemavuodeksi vaikutti myös Suomessa: eduskunta väitteli silloin ensimmäisen kerran siitä, lukeako rikoksen rasistinen motiivi rangaistuksen koventamisperusteeksi.

Lähestyessä vuosituhannen vaihdetta keskustelu maahanmuutosta hiljeni vähitellen eduskunnassa. Lipposen hallituksen ulkomaalaislain tultua voimaan 1999 jonkinlainen konsensus ulkomaalaispolitiikasta oli saavutettu ja 1990-luvun alun kiivaat keskustelut putosivat pois eduskunnan asialistalta. Vuonna 2001 hallitus vaihtoi ulkomaalaisvaltuutetun nimeksi vaihdettiin syrjintävaltuutettu, jonka toimivallan alle kuului myös rasismi.

⁹⁶ Lepola (2000), s. 123.

3. Ulkoiset paineet suomalaisen ulkomaalaispolitiikan avaajina

Suomen ulkomaalaispolitiikan uudistusta ajoi, kuten Lepola tyhjentävästi esittää, paine yhdenmukaistaa lainsäädäntöä ensin Euroopan neuvoston ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisiksi ja sittemmin EU:n mukaiseksi.⁹⁷ 1990-luvun ensimmäisen puoliskon lainsäädäntö heijasteleekin tempoilua ulkoisten yhdenmukaistamispaineiden ja valtion sisäisen tietoisien torjuvan maahanmuuttopolitiikan perinteen välillä. Ennen EU:hun liittymistä Suomen hallitukset esittelivät viiden vuoden sisällä yhden kokonaan uudistetun ulkomaalaislain (HE 47/1990), kolme lainmuutosesitystä (HE 29/1990, 275/1992, 293/1992) ja kaksi perus- ja ihmisoikeuslain muutosesitystä (HE 22/1990, HE 309/1993) joihin sisältyi ulkomaalaisten oikeuksia sääteleviä pykäläitä. Suomi oli saanut ensimmäisen ulkomaalaislakinsa vuonna 1985 ja kyseenomaista lakia pidettiin vanhentuneena jo voimaantuloaikana.⁹⁸

Kun maahanmuutto- ja ulkomaalaislainsäädäntöä uudistettiin ja laadittiin kokonaan uudelleen vuosina 1990 ja 1991, keskusteluissa vedottiin nimenomaan kansainväliseen standardiin. Keväällä 1990 lainsäädännön muuttaminen tapahtui hengästyttävään tahtiin, kansanedustajat täysistunnossa vastalauseita jupisten, jotta presidentti Koivisto pääsisi allekirjoittamaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen.⁹⁹ Sama into kantoi vuoteen 1991 jolloin eduskunta ryhtyi keskustelemaan kokonaisvaltaisesta ulkomaalaislain uudistuksesta.

3.1 Kohti Eurooppaa

Kun suomalaista ulkomaalaislainsäädäntöä alettiin vuonna 1990 kiireellä uudistamaan kansanedustajat antoivat ylivoimaiseksi syyksi lainsäädännön yhtenäistämisen muun Euroopan mukaiseksi.¹⁰⁰ RKP ja Vihreät olivat etunenässä ajamassa uudistuksia läpi ja argumentoimassa niiden puolesta. Kummankin puolueen kansanedustajia häiritsi Suomen

⁹⁷ Lepola (2000), s. 23,77-78.

⁹⁸ Lepola (2000), s. 73.

⁹⁹ HE 29/1990 kulki lähetekeskustelusta 6.4. kolmen käsittelyn kautta vahvistettavaksi 4.5. ja tuli voimaan 10.5.1990. Presidentti Koivisto allekirjoitti sopimuksen 20.5. Strasbourgissa.

¹⁰⁰ Lepola (2000), s. 23,46.

jälkeenjääneisyys ihmisoikeusasioissa¹⁰¹ Länsi-Eurooppaan verrattuna. Liberaali eurooppalainen oikeusaate oli vakiintunut osaksi RKP:n asialistaa puolueen ideologian laajentuessa yhden asian puolueesta laajemmaksi yleispuolueeksi 1900-luvun kuluessa¹⁰² ja siksi puolueelle oli luontevaa ajaa eurooppalaisen ihmisoikeusajattelun asiaa. Myös Vihreiden ideologia perustui liberalismiin vaikkakin erilaisin tulkinnoin ja painotuksin kuin RKP:llä: sen ponnisti uudesta eurooppalaisesta ympäristöaktivismista jolla oli radikaalimmat toimintatavat ja vahvempi ideologinen palo. Molemmilla puolueilla oli myös vahvat kansainväliset suhteet, RKP:llä Pohjoismaihin ja Vihreillä Länsi-Euroopan vihreisiin liikkeisiin.

Liberaalin, eurooppalaisen oikeusaatteen ja suomalaisen oikeusperinteen eron puki sanoiksi silloinen kokoomuksen rivikansanedustaja Sauli Niinistö: siinä missä suomalaisessa hallintolainkäytössä on “yhä edelleen nähtävissä, että yhteiskuntaa suojataankin yksilöiltä,” niin “eurooppalainen käsitys lähtee hyvin pitkälle siitä, että yksilöiden tasa-arvoa ja oikeussuojaa luodaan olennaisesti sillä tavalla, että yksilö saa suojaa myös yhteiskuntaa vastaan.”¹⁰³

Vaikka termi suvaitsevaisuus ei ole vielä hallitseva 1990-luvun alun keskusteluissa, viittaukset eurooppalaisuuteen ja ihmisoikeuksiin ajavat pitkälti samaa asiaa. Molemmat käsitteet jäävät määrittelemättömiksi, itsestään selvästi positiivisiksi ymmärretyiksi hyveiksi joita kohti Suomen tuli ponnistella. Kansanedustajat kuvailivat Suomea yhden ainoan käsittelyn aikana vuoroin sivistysvaltioksi,¹⁰⁴ hyvinvointivaltioksi¹⁰⁵ ja kulttuurikansaksi¹⁰⁶ jolla oli kansainvälinen velvollisuus jakaa vastuu maailman pakolaisista. Jörn Donner (r.) puki tämän tapansa mukaisesti kaunopuheisesti sanoiksi seuraavasti: ”me emme voi olla vaatimassa, että meitä pidetään arvostettuna kulttuurikansana, elleimme ota itsellemme edes pientä osaa vastuusta sorretuista, vainotuista

¹⁰¹ Esa Aallas, lainattu Lepola (2000), s. 45.

¹⁰² Nousiainen (1998), s. 85.

¹⁰³ PTK 24/1990, s. 873.

¹⁰⁴ PTK 180/1990, s. 6354.

¹⁰⁵ PTK 180/1990, s. 6361.

¹⁰⁶ PTK 180/1990, s. 6364.

ja kärsimyksistä muualla maailmassa.”¹⁰⁷

Tässä mielessä keskustelu heijastaa mielenkiintoisesti Van Dijkin eduskunta-keskustelujen ensimmäistä teemaa, positiivisen kansallisen kuvan ylläpitämistä.¹⁰⁸ Riippui kansanedustajasta oliko kyse siitä, että Suomi oli jo ansainnut paikkansa muiden Euroopan maiden joukossa kiitos erinomaisen ihmisoikeustilanteensa vai velvoittiko kiinnittyminen yhdentyvään Eurooppaan suomalaisen ihmisoikeuslainsäädännön nolon jälkeenjääneisyyden nopeaan korjaamiseen.

Esimerkiksi Ben Zyskowitz (kok.) moitti kansanedustajia Suomen ihmisoikeustilanteen vääristelystä ja mustamaalaamisesta kun Suomi oli niiden suhteen ”todellakin maailman eturivien maiden joukossa.”¹⁰⁹ Monien muiden kansanedustajien suhde Suomen nykyhetkiseen tilaan oli varovaisempi: vaikkei suomalaisessa lainsäädännössä sinänsä mitään vikaa ollut, heidän mielestään siirtyminen kohti eurooppalaista standardia avasi mahdollisuuden aiempaa avoimempaan keskusteluun ihmisoikeuksista. Vasemmistoliiton Anna-Liisa Jokinen kritisoi suomalaisia siitä, ettei ”ihmisoikeushenkeä ole onnistuttu saamaan voimaan maassamme”¹¹⁰ ansaiten edellä mainitut Zyskowitzin haukut. Myös Eeva Kuuskoski-Vikatmaa (kesk.) kiitti Eurooppaa kohti avautumista siitä, että siirryttiin pois ajattelumallista, jossa ”meillä kaikki asiat on niin hyvällä mallilla, ettei tarvita mitään keskustelua eikä tarvita mitään uudistuksia.”¹¹¹ Kansainvälinen katse kohdistui nyt Suomeen ja se pakotti suomalaisia pohtimaan uudelta kannalta miltä sen lainsäädäntö vaikutti vierain silmin.

Pohjimmaisena huolena ulkomaalaislainsäädännön avaajilla oli, että pelkkä lakimuutos ei ollut tarpeeksi. ”Todelliseen asennemuutokseen suhtautumisessamme ulkomaalaisiin ei lainsäädännön kautta pyritä, ehkä sitä ei myöskään haluta saavuttaa,” Elisabeth Rehn

¹⁰⁷ PTK 180/1990, s. 6365.

¹⁰⁸ Van Dijk (1997), s. 36.

¹⁰⁹ PTK 24/1990, s. 898.

¹¹⁰ PTK 24/1990, s. 896.

¹¹¹ PTK 24/1990, s. 879.

pohti.¹¹² Vaikka Suomen ihmisoikeustilanne olikin hänen mielestään hyvällä tasolla, Jörn Donner muistutti että "emme muutu eurooppalaisiksi tai inhimillisemmiksi vain sen takia että muutamme lakeja." Hän lisäsi: suomalainen yhteiskunta "ei ole hyvä yhteiskunta vierasmaalaisille, ulkomaalaisille ja sellaisille vähemmistöille, joiden –sanotaanko näin– ominaispaino on alhainen. [...] Suomessakin on rasismia, ja sitä ei tällä poisteta."¹¹³

Vastareaktio ulkomaalaislakien uudistuksiin 1990 ja 1991 oli nopea. Vauhdilla valmisteltu ulkomaalaislain muutos oli voimassa alle vuoden ennen kuin kokonaan uusi ulkomaalaislaki tuli voimaan 1.3.1991. Toukokuusta 1990 asti valmisteltu lakiuudistus tuli eduskunnan käsittelyyn tilanteessa, jossa vuodenvaihteessa 1990-91 somalipakolaisten saapuminen toimi pahaenteisenä esimerkkinä niille, jotka vastustivat Suomen rajojen avaamista pakolaisille ja turvapaikanhakijoille. On syytä korostaa niin kutsutun "somalishokin"¹¹⁴ merkitystä: se konkretisoi abstraktit eurooppalaiset ihmisoikeussopimukset, joiden ehtoihin suomalainen lainsäädäntö yhtäkkiä pakotettiin.

Toki suuri osa kansanedustajista näki uudistuksen positiivisena ja ehdottoman tarpeellisena mutta ambivalentti suhtautuminen somalipakolaisiin ja haluttomuus puuttua sensaationhakuiseen uutisointiin kuvaa kuinka vieraan rodullistetun vähemmistön ilmestyminen maan kotiovelle oli vaikeaa suomalaisuudelle.

Ulkomaalais- ja pakolaiskysymyksiä pelättiin myös vuoden 1991 eduskuntavaalien takia. Populistinen SMP oli tehnyt siitä vaali aiheen ja muut puolueet pelkäsivät pakolaismäärän kasvun ruokkivan paitsi SMP:n kannatuksen kasvua, myös muukalaisvihaa ylipäänsä. Presidentti Koivisto painosti kulissien takana hallitusta lupaamaan ulkomaalaislakien kiristämistä samaan aikaan kuin lakeja löyhentäviä uudistuksia ajettiin läpi.¹¹⁵ Hän näki ulkomaalaislain uudistamisen ja pakolaisten määrän kasvun uhkana tuleville eduskuntavaaleille ja yhteiskunnalliselle sovellu.¹¹⁶ Merkittävän yhtymäkohdan sille, mitä

¹¹² PTK 24/1990, s. 878.

¹¹³ PTK 24/1990, s. 900.

¹¹⁴ Aallas (1991).

¹¹⁵ Lepola (2000), s. 79-80.

¹¹⁶ Koivisto (1995), s. 292.

Van Dijk kutsuu vastuun säilyttämistä alaspäin¹¹⁷ muodostaa mitä Koivisto kirjoitti muistelmissaan somalipakolaisista: ”Pelkäsin, että jyrkästi kasvanut pakolaisvirta aiheuttaisi nopeassa tahdissa muukalaisvihan.”¹¹⁸ Muukalaisvihan kenessä? ”[K]ansan ns. syvien kerrostumien mielipiteet kehittyivät yhä pakolaisvastaisempaan suuntaan.”¹¹⁹ Ongelma ei siis Koiviston tulkinnassa ollut pakolaisuus tai pakolaiset itsessään, vaan näiden kansanosien vihamielisyys. Ratkaisu ei kuitenkaan ollut puuttua muukalaisvihaan itseensä vaan rajoittaa pakolaisuutta. Koiviston tulkinnassa pakolaisten juridinen asema ja heidän laillisin keinoin hakema turvapaikka-status painoivat vaa’assa vähemmän kuin ne paineet, jotka pakolaiset asettivat suomalaiselle politiikalle.

Eduskunnassa kansanedustajia närkästytti erityisesti se, että SMP:n Sulo Aittoniemi ja hänen puoluetoverinsa lähestyivät pakolaiskysymystä eduskunnassa taloudellisesta näkökulmasta, laskeskellen pakolaisten Suomen valtiolle aiheuttamia kustannuksia.¹²⁰ Aittoniemen lainaamat luvut olivat hallituksen julkaisemia eikä niiden paikkansapitävyyttä yksikään kansanedustaja kiistänyt. Kuitenkin vastauspuheenvuorojen enemmistö vierasti sitä että ”ihmisen oikeuskysymyksiä tarkastellaan rahakysymyksinä”.¹²¹ SMP:n kärjekkäin kriitikko Niinistö tokaisi että ”tässä keskustelussahan SMP:ltä menevät markat ja ihmishenget sekaisin.”¹²² Suurempien puolueiden suhtautumista kuvaavat myös kärkevät kommentit kuten Jörn Donnerin ”Suomen maaseudun puolueen edustajat ovat poissa salista, joten ehkä voidaan käydä jonkin verran järkiperaistä keskustelua.”¹²³

Sensaationhakuksia tiedotusvälineitä ja tuppisuista virkamieskoneistoa syytettiin siitä, että harhaanjohtavalla uutisoinnilla lietsottiin muukalaisvihaa. Joutuipa Helsingin Sanomatkin tulilinjalle: sen nähtiin lietsoneen rasismia julkaisemalla pilapiirtäjä Karin halventavia

¹¹⁷ Van Dijk (1997), s. 38.

¹¹⁸ Koivisto (1995), s. 292.

¹¹⁹ Koivisto (1995), s. 293.

¹²⁰ PTK 180/1990, s. 6349,6353. PTK 183/1990, s. 6513.

¹²¹ PTK 180/1990, s. 6356.

¹²² PTK 183/1990, s. 6513.

¹²³ PTK 183/1990, s. 6524.

piirustuksia somalipakolaisista.¹²⁴ Kansanedustajien mielestä tiedotusvälineet eivät olleet täyttäneet tehtäväänsä informoida kansalaisia siitä, mitä oikeasti tapahtui. "Se, että ihmiset tällä hetkellä ovat kuitenkin melkein aggressiivisiä turvapaikanhakijoita kohtaan, johtuu tiedon puutteesta,"¹²⁵ kokoomuksen Anneli Taina totesi. Hänen mukaansa tiedon antaminen suomalaisille pakolaisista ja heidän olosuhteistaan tarkoittaisi "ettei rasismille annettaisi maaperää."¹²⁶ Esko Almgrenin (SKL) mielestä hallituksen oli kannettava vastuu kansalaisten tyytymättömyydestä pakolaispolitiikkaan: hallitus ei pystynyt "informoimaan kansalaisia [...] tekemistämme kansainvälisistä sopimuksista ja niiden velvoitteista. [...] [S]uomalaisten reaktiot olisivat olleet paljon myönteisempiä, jos oikea tieto oikeaan aikaan olisi saatu perille."¹²⁷ Samaa sanoi Gustav Björkstrand (r.): "Suomen pakolaispolitiikan ydinkysymys on, kuinka kielteiset asenteet meillä on ulkomaalaisia kohtaan."¹²⁸ ja "viime kädessä ulkomaalaista asema Suomessa on riippuvainen siitä, mikä mieliala ja minkälaiset asenteet Suomessa ovat. Siksi asenteisiin ennen muuta olisi vaikutettava."¹²⁹

Vastakkaisasettelua pakolaista ja suomalaisten hädänalaisten, kuten veteraanien, eläkeläisten ja muiden valtion tuella elävien, välillä paheksuttiin (Kuuskoski-Vikatmaa: "Ei ole mitään syytä rakentaa vastakkaisasettelua pakolaisten ja asunnottomien, sotaveteraanien ja pienituloisten eläkeläisten kesken."¹³⁰) mutta myös ymmärrettiin. Keskustan Sirkka-Liisa Anttila sanoi: "On puhuttu myös siitä, että ei pidä asettaa vastakkain pakolaisia, suomalaisia veteraaneja, pienituloisia eläkeläisiä ja näin. Olen ihan samaa mieltä asiasta, mutta käytännössä ymmärrän varsin hyvin siitä katkeroituneita pienen eläketulon varassa eläviä ihmisiä, veteraaneja ja vastaavia[...]."¹³¹

Kysymys siitä, tulisiko uuden ulkomaalaislain §30 lukea joko että "turvapaikka voidaan

¹²⁴ PTK 180/1990, s. 6361.

¹²⁵ PTK 180/1990, s. 6357.

¹²⁶ PTK 183/1990, s. 6529.

¹²⁷ PTK 185/1990, s. 6634-5.

¹²⁸ PTK 180/1990, s. 6356.

¹²⁹ PTK 183/1990, s. 6509.

¹³⁰ PTK 183/1990, s. 6507.

¹³¹ PTK 183/1990, s. 6520.

antaa" vai "turvapaikka annetaan" pakolaisen kriteerit täyttävälle henkilölle¹³² kristallisoimonsa kansanedustajan puheenvuoroissa kysymyksen Suomen suvereniteetista erilaisten kansainvälisten sopimusten ristivedossa. Sinnikäs huhu oli, että presidentti Koivisto oli painostanut hallitusta vaihtamaan §30 tekstin lukemaan tiukempaan, "turvapaikka voidaan antaa" muotoon. Jörn Donner syytti häntä avoimesti eduskunnassa: "kun saan kuulla hallitusta lähellä olevilta sanansaattajilta, että on olemassa vaara, että presidentti ei vahvistaisi ulkomaalaislakia liberaalimmin muotoiltuna, joudun kyllä uskomaan, että nämä henkilöt puhuvat totta ja että vaara sitä paitsi on todellinen."¹³³ Koivisto kielsi kaikki painostamissytykset.¹³⁴ "Voidaan antaa" sanavalinnan puolustajat vetosivat siihen, että viimeisen päätöksen oli oltava suomalaisilla viranomaisilla.¹³⁵ SMP:n ensimmäinen varapuheenjohtaja Raimo Vistbacka syytti §30 vastustaneita kansanedustajia siitä, etteivät he olleet kuunnelleet SMP:n kansanedustajien varoituksia ulkomaalaispolitiikan kiristämisen tarpeesta koska "[t]ämähän olisi suurten puolueiden mielestä tuonut SMP:lle ansiotonta arvonnousua. SMP kun sattui olemaan tässäkin asiassa jälleen oikeassa."¹³⁶

Vastustajat puolestaan argumentoivat tulkinnanvaraisuuden ja epämääräisyyden vaarantavan turvapaikanhakijoiden oikeusturvan.¹³⁷

Maahanmuuttoon positiivisesti suhtautuvien kansanedustajien lukuisat viittaukset YK:n pakolaissopimukseen ja Suomen velvollisuuteen noudattaa sitä herättivät kritiikkiä monelta taholta. Koska uusi ulkomaalaislaki lähti siltä periaatteelta, että se ei voi olla Suomen solmimien kansainvälisten sopimusten vastainen, kokoomuksen kansanedustaja Heikki Järvenpää pyysi etteivät hänen kollegansa vetoaisi "omien, kenties hyvienkin väitteiden perusteeksi enää kovin paljon kansainväliseen sopimuskäytäntöön sinänsä."¹³⁸

Ajatusta terveestä itsekkyydestä kritisoitiin monelta taholta. Kansanedustajat muistuttivat

¹³² Lepola (2000), s. 80.

¹³³ PTK 180/1990, s. 6364.

¹³⁴ Koivisto (1995), s. 295.

¹³⁵ PTK 180/1990, s. 6351,6354,6356.

¹³⁶ PTK 183/1990, s. 6531.

¹³⁷ PTK 60/1990, s. 1806-7. PTK 180/1990, s. 6354

¹³⁸ PTK 183/1990, s. 6509.

pakolaisten määrän olevan edelleen murto-osan esimerkiksi Ruotsin vastaanottamista henkilöistä¹³⁹, puhumattakaan siitä pakolaisten määrästä, joita Suomi vastaanotti monenkertaisia määriä 1920-luvulla.¹⁴⁰

Eeva Kuuskoski-Vikatmaa (kesk.), johon hallituksen liberaalin siiven maahanmuuttopolitiikka henkilölistyi¹⁴¹, lähestyi kysymystä toisesta näkökulmasta ja kysyi "millaisessa maailmassa pieni maa pärjää ja mikä on pienen maan edun mukaista[?]. [...] [I]tsekkyuden maailmassa meidän mahdollisuutemme ovat nähdäkseni paljon vähäisemmät."¹⁴² Donner puolestaan asetti terveen itsekkyyden vastakkain suomalaisten omakuvan kanssa: "onko pakolaiselta subjektiivisen oikeuden kieltäminen edes itsekkästä näkökulmasta oikein, koska kuvittelemme myös mielellämme olevamme muiden kulttuurikansojen tasoinen humaani kulttuurikansa."¹⁴³ Turvallisuuden ja itsekkyyden korostaminen johtaisi siis Donnerin mukaan Suomen arvon alentumiseen eurooppalaisten kansojen joukossa. Hän lisäsi: "Esillä oleva laki tai ulkomaalaispolitiikka, jota on harjoitettu, ja vaatimukset siitä, että ulkomaalaispolitiikka muutettaisiin liberaalimmaksi, humanimmaksi, eivät varmaan millään tavalla uhkaa niitä arvoja, jotka suomalaisuuteen liittyvät."¹⁴⁴

Presidentti Koivistolla oli teräviä sanoja niille, jotka vetosivat kansainvälisiin paineisiin ja standardeihin. Ilta-Sanomille tammikuussa 1991 annetussa haastattelussa hän oli sanonut, kuinka "minua aika lailla rasittaa sekin, kun sanotaan, että katsokaa muita maita ja kuinka me kehtaamme niiden edessä olla. Aivan kuin meidän historiamme, yhteiskuntamme tai saavutuksemme olisivat sellaisia, että pitäisi jotenkin madella muiden ihmisten edessä."¹⁴⁵ "Minua rasittaa, että on joku eliitti, joka kertoo mitä mieltä kansan pitää olla ja antaa

¹³⁹ PTK 180/1990, s. 6365.

¹⁴⁰ PTK 180/1990, s. 6347, PTK 183/1990, s. 6521.

¹⁴¹ Marjatta Väänänen: "Minua huvitti, kun oman puolueeni kentältä on tullut paljon vihaista palautetta. On sanottu, että miten te nyt olette menneet sen Eeva Kuuskoski-Vikatmaan kannalle tässä asiassa, teidänkin ryhmänne." PTK 180/1990, s. 6369.

¹⁴² PTK 183/1990, s. 6509.

¹⁴³ PTK 180/1990, s. 6364.

¹⁴⁴ PTK 183/1990, s. 6534.

¹⁴⁵ Koivisto (1995), s. 294.

tuomioitaan ja hyväksymisiään sen mukaan.”¹⁴⁶

Keskustelun kärjistymistä kritisoi myös Liisa Jaakonsaari (SDP): "tällä hetkellä Suomessa viisaita varmasti ovat ne, jotka yrittävät laimentaa ulkomaalaiskeskustelua."¹⁴⁷

3.2 Pelon maantiede: suomalaiset ikuisen uhan alaisina

On syytä korostaa, että Suomen maahanmuuttopolitiikka oli tietoisesti rakennettu torjuvaksi.¹⁴⁸ Urpo Leppänen (Liberaalinen kansanpuolue, LKP) puki saman ajatuksen tiiviimmin: "Suomen ulkomaalaislainsäädäntö on lähtenyt siitä, että tänne on melkein mahdotonta kenenkään päästä."¹⁴⁹ Samaa ajatusta heijasteli Jörn Donner, joka kritisoi hallituksen ulkomaalaispolitiikan rajoittuneisuutta: se perustui varmistautumiseen ”ettei kukaan hakeudu Suomeen tai nyttemmin pelko siitä, että aivan liian moni tulisi tänne.¹⁵⁰” Oikeusministeriön asettama työryhmä totesi Suomen ulkomaalaispolitiikan olevan vielä kehittämätöntä, ja että sillä ”on perinteisesti tarkoitettu lähinnä ulkomaalaisten valvontaa.”¹⁵¹

Tätä taipumusta alistaa maahanmuuttokysymykset turvallisuuspolitiikalle ei yhdenmukaistamispaineet suinkaan poistaneet. Ihmisoikeusajattelu tuli relevantiksi Suomen lainsäädännölle vasta Neuvostoliiton hajottua, jolloin Suomen tuli kiireellä kuroa kiinni kolmenkymmenen vuoden rotko verrattuna muihin Euroopan sivistysvaltioihin.¹⁵²

Kaikuja turvallisuuspolitiikan ylivoimasta kuuluu myös eduskuntakeskusteluissa, joissa ed. Ilkka-Christian Björklund (SDP) tiivisti ajattelutavan: "Ymmärrän, että sellainen ajattelutapa, että turvapaikka-anomukset viime kädessä ovat poliittisia kysymyksiä, juontaa juurensa sellaisista historiallisesti ymmärrettävistä ajoista, jolloin erityinen varovaisuus on

¹⁴⁶ Koivisto (1995), s. 294.

¹⁴⁷ PTK 185/1990, s. 6648.

¹⁴⁸ Lepola (2000), s. 44.

¹⁴⁹ PTK 180/1990, s. 6370.

¹⁵⁰ PTK 180/1990, s. 6364.

¹⁵¹ Oikeusministeriö (1990), s. 8.

¹⁵² Lepola (2000), s. 45-6.

ollut tarpeen ja on lähdetty ikään kuin siitä, että jokainen maamme rajojen yli samoileva sienestäjä saattaisi olla turvallisuusriski.”¹⁵³ Samaa ihmetteli Marja-Liisa Löyttyjärvi (vas): ”On käytetty puheenvuoroja, joista olisi saanut sen käsityksen, että on kysymys jonkinlaisesta meidän suomalaisten kansallisen olemassaolon ja suomalaisen kulttuurin viimeisestä puolustustaistelusta [...]”¹⁵⁴

Björklund kuvasi maahanmuuton avautumista kulttuurishokiksi ja ihmetteli, kuinka ”kovin pienet ja kuitenkin vaatimattomat pakolaisongelmat ovat meillä laukaisseet sellaisen välillä ihan hysteerisiäkin piirteitä saaneen keskustelun.”¹⁵⁵ Pelko kontrolloimattomasta maahanmuutosta, jolla jo vuonna 1991 kansanedustajat pelottelivat, selittyy nimenomaan tällä teoriolla. Vaikka maahanmuuttajien todellinen määrä oli pieni, edustivat he uhkaa joka kohdistui Suomen omakuvaan kansainvälistyvässä maailmassa.

Kulttuurintutkija Pertti Anttonen on kirjoittanut pelon maantieteestä, siitä kuinka ”suomalaisuuden katsotaan syntyvän ja määrittyvän kokemuksesta, jonka mukaan suomalaiset ihmis- ja kulttuurilajina ovat aina olleet uhattuina.”¹⁵⁶ Suomen maantieteellinen sijainti lännen ja idän rajamaassa määritteli kansallista ahdistusta oman identiteetin suhteen: kansallista projektia määritteli tarve korostaa suomalaisuutta jonain, joka ei ollut ainoastaan Ruotsin tai Venäjän perintöä ja tarve puolustaa sen olemassaoloa ja selviytymistä paineen alla, tuli se lännestä tai idästä.¹⁵⁷ Samaa ajatusta heijastelee myös vuonna 1990 julkaistu Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu: ”suomalaiset ovat kokeneet itsensä pieneksi, uhatuksi kansaksi”.¹⁵⁸

Jos on siis perusteltua sanoa, kuten Anttonen sanoo, ”Suomen, suomalaisuuden ja suomalaisten historia on ollut kautta aikojen eräänlaista *puolustuksen ja lajinsäilymisen*

¹⁵³ PTK 46/1990, s. 1471-2.

¹⁵⁴ PTK 183/1990, s. 6534.

¹⁵⁵ PTK 180/1990, s. 6361.

¹⁵⁶ Anttonen (1997), s. 52-53.

¹⁵⁷ Anttonen (1997), s. 55.

¹⁵⁸ Oikeusministeriö (1990), s. 16.

projektia,”¹⁵⁹ kansallisen homogeenisyyden myytti näyttäyty helposti syynä sille, miksi Suomi kaikkia todennäköisyyksiä uhaten onnistui säilyttämään itsenäisyytensä 1900-luvun kuohunnassa. Suomalainen sosiaalipolitiikan tutkija Heikki Waris kirjoitti vuonna 1948 ”kansamme rodullista yhtenäisyyttä [on] pidettävä suurena voimana. Tämä kansan rodullinen yhtenäisyys on valtakunnan yhtenäisyydelle ja lujudelle arvokas tuki.”¹⁶⁰

Karmela Liebkind, etnisten suhteiden tutkimuksen edelläkävijä Suomessa, onkin osuvasti luonnehtinut suomalaisten kansallista identiteettiä ”epävarmaksi enemmistö-identiteetiksi.”¹⁶¹ Liebkind kirjoittaa:

*"Enemmistöasemastaan huolimatta monet suomalaiset kamppailevat vielä kansallisten alemmuudentuntojensa kanssa. Parhaiten tämä näkyy suhteessa Suomen rajojen sisäpuolella oleviin tai sinne mahdollisesti pyrkiviin vähemmistöihin. Suomalaisten kamppailu oman kansallisen identiteettinsä tunnustuksesta ja vahvistamisesta peitti pitkään alleen sen tosiasian, ettei Suomi olekaan aivan niin yhtenäinen kulttuurialue kuin mitä haluttiin uskoa. Tällainen väärinkäsitys johtui tarpeesta korostaa suomalaisuuden merkitystä[...]."*¹⁶²

1980-luvun Suomea leimasikin politiikan tutkija Pasi Saukkosen mukaan eriarvoisuuden poistamisen tasa-arvon ideologian pimeämpi kääntöpuoli, joka korosti kulttuurista yhtenäisyyttä kansallisten vähemmistöjen aseman parantamisen sijaan. Erilaisuuden sietokyky niin kutsutussa konsensus-Suomessa oli myös varsin alhaista tai ainakaan sillä ei nähty olevan merkittävää itseisarvoa.¹⁶³ Kulttuurinen (ja rodullinen) homogeenisyys nähtiin valtiota ja politiikkaa vakauttavana tekijänä ja siihen oltiin laajalti tyytyväisiä.¹⁶⁴ ”Lähes kaikki suomalaiset kuuluvat samaan rotuun, puhuvat samaa kieltä ja tunnustavat samaa uskontoa. Lähes kaikki suomalaiset asuvat valtiossa nimeltä Suomi. Suomalaiset ovat yksi kansa yhdessä valtiossa,” Saukkonen lainaa 80-luvun oppikirjaa.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Anttonen (1997), s. 53. Korostaminen minun.

¹⁶⁰ Lainattu Liebkind (1988), s. 108.

¹⁶¹ Liebkind (1988), s. 102.

¹⁶² Liebkind (1988), s. 107-8.

¹⁶³ Saukkonen (2003), s. 12.

¹⁶⁴ Saukkonen (2003), s. 12-13. Saukkonen kirjoittaa itse vain kulttuurisesta homogeenisyydestä.

¹⁶⁵ Saukkonen (2003), s. 16. Lainattu ”Ihminen ja kulttuuri – Suomalainen kansainvälistyvässä maailmassa” kirjasta.

Juuret ajatukselle suomalaisista harvinaisen homogeenisenä kansana ovat 1800-luvun fennomaniassa ja sen suhteessa kansallisajatteluun: suomalaisen valtion luomista perusteltiin vetoamalla suomalaisen kansan erityispiirteisiin, kieleen ja kulttuuriin. 1800-luvulle leimallinen heimoajattelu väistyi itsenäistymisen myötä ja syntyi kansallinen myytti ”yhden kulttuurin” ja ”yhden kansan” Suomesta.¹⁶⁶ Kansakunnanrakentaminen politisoi etniset identiteetit ja johti yhtenäiskulttuurin muodostamiseen – mikä puolestaan edellytti vähemmistökulttuurien sulauttamista.¹⁶⁷ Kansallisen etnosentrisen myytin mukainen poikkeuksellinen yhdenmukaisuus toimi siis perusteena Suomen valtion olemassaololle. Samaan aikaan suomalainen nationalismi muovautui ulkoisen uhan torjunnaksi.¹⁶⁸

Oli kysymys sitten kulttuurisesta tai rodullisesta homogeenisyydestä, homogeenisyys itsessään ei ole lähtökohtaisesti kielteinen tai myönteinen ilmiö. Huolimatta suomenruotsalaisten, saamelaisten, romanien ja muiden perinteisten vähemmistöjen olemassaolosta, suomalaisten ehdoton enemmistö puhui suomea, samastui Suomen valtioon ja samastui muihin suomalaisiin. Merkittävää on kuitenkin se, mitä merkityksiä suomalaisten homogeenisyydelle annettiin ja millaisena nähtiin tämän yhtenäisyyden mahdollisen heikkenemisen seuraukset.

Toisen maailmansodan jälkeen puolueettomuudesta tuli enenevässä määrin keskeinen käsite, jonka armoille poliittinen ja valtiollinen toiminta alistettiin.¹⁶⁹ Kaikenkattavaksi ihanteeksi tuli pysyä erillään kylmän sodan eri kiistakysymyksistä ja toisaalta pitää yllä hyviä suhteita Neuvostoliittoon sen edustaman uhan neutraloimiseksi. Petri Ruuska on arvioinut puolueettomuus-puheen hegemonian huipentuneen 1980-luvulla, jolloin hänen mukaansa Suomen valtion identiteetti kiertyi ”lähes yksiselitteisesti ulkopoliittikan ja puolueettomuuden ympärille.”¹⁷⁰ Näistä lähtökohdista Suomi alkoi 1990-luvun vaihteessa etsiä keinoja, joilla oikeuttaa liittyminen Euroopan yhdentymiseen. Siinä missä suomalaisuuden identiteetti oli aiemmin kiinnittynyt valtioon ja sen

¹⁶⁶ Häkkinen & Tervonen (2005), s. 9-10.

¹⁶⁷ Puuronen (2011), s. 69.

¹⁶⁸ Kettunen (2008), s. 153.

¹⁶⁹ Ruuska (1999), s. 199,77.

¹⁷⁰ Ruuska (1999a), s. 89.

selviytymiskamppailuun, ”identiteetin keskiöön tul[i] nyt kansallinen kulttuuri”¹⁷¹ ja liittymistä EU:hun tai liittymättä jättämistä perusteltiin nimenomaan kansallisen *kulttuurin* eloonjäämisen ehdoilla.¹⁷² Vähitellen 1990-luvulla taloudellinen kasvu nousi hallitsevaan asemaan politiikkaa ohjaavana ”superideologiana,” joka ajoi merkittävästi suomalaista integraatiopolitiikkaa,¹⁷³ mutta kansalliseen identiteettiin sillä oli vain vähän lisättävää. Euroopan yhdentymisprojekti ja liittyminen globaaliin talouteen tekivät uusiksi suomalaisten ”pelon maantieteen”. Siinä missä aiemmin uhka oli selkeä: Neuvostoliitto, uuden pelon maantieteen rajat olivat vasta tekeillä.

Myös lama vaikutti suomalaisuuden määritelmiin: se ”loi lisäedellytyksiä kansallisen yhtenäisyyden retoriikalle, jolle oli tarjolla perinnepohjaa ja viiteaineistoa kansallisen menneisyyden dramatiikassa.”¹⁷⁴ Samalla vahvistuivat ”nationalistiset, kansallista yhteisöä korostaneet äänenpainot.”¹⁷⁵

Avautuminen Eurooppaan ja lainsäädännön uudistaminen ja yhtenäistäminen perusteltiin suomalaisen tapaan välttämättömyyksiä, edellytyksiä selviytymiseen tässä uudessa maastossa. Tässä kontekstissa lama herätti henkiin yhä välittömämmän vaaran tunteen: tällainenko oli Suomen tulevaisuus globaalissa maailmassa? Yhtenäistyvän Euroopan eksistentiaalinen uhka kohtasi laman ja kurjistumisen konkreettisen uhan. Sitä, kuinka näiden tekijöiden synnyttämä ahdistus kanavoitui maahanmuuttoon, selittää Arjun Appadurain essee, ”Fear of Small Numbers.”¹⁷⁶

Globalisaation (josta Euroopan yhtenäistyminen on osa) logiikan edellyttämä kansallisten rajojen ja erojen heikkeneminen on Appadurain tulkinnassa eksistentiaalinen uhka kansallisvaltiolle, joka on olemassaolonsa syyksi ja tueksi luonut vahvan myytin erityisluonteestaan. Suomi oli 1990-luvun alussa jäänyt jälkeen Euroopan yhdentymisen

¹⁷¹ Ruuska (1999a), s. 105.

¹⁷² Ruuska (1999a) s. 100-101.

¹⁷³ Saukkonen (2003), s. 31.

¹⁷⁴ Kettunen (2002), s. 3.

¹⁷⁵ Kettunen (2002), s. 35.

¹⁷⁶ Appadurai (2006). Appadurain esseen yhteyksiä Suomeen ja suomalaisuuteen on käsitelty aiemmin de Andreotti, Biesta & Ahenakew (2014).

aiemmista projekteista ja uusliberalistisista talouden rakennemuutoksista. Neuvostoliiton kaaduttua sillä oli kiire kuroa kiinni välimatka muuhun Eurooppaan. Kuten edellä käsittelin, suomalaisen kansallisvaltion myyttiä määrittää erityinen homogeenisyys ja erityinen yksimielisyys. Tämä ja suomalaisten taipumus tulkita erilaiset haasteet uhkana valtion olemassaololle tekevät Suomesta ääriesimerkin Appadurain uhanalaisesta valtiosta.

Globalisaatiota ja lamaa vastaan hyökkääminen on kuitenkin mahdotonta: Euroopan yhtenäistyminen myytiin suomalaisille välttämättömyytenä ja lama suomalaisten omana vikana, syynä kehittymättömyydestä. Appadurai sanookin, että abstraktien kehitysten uhka konkretisoituu maahanmuuttajissa ja näkyvissä vähemmistöissä. Yhtenäistyvässä maailmassa, jossa on yhä vähemmän tilaa suomalaiselle kansallisvaltiolle/suomalaisella kansallisvaltiolla on vähemmän toimintatilaa, vähemmän suvereniteettia, koko valtion ja suomalaisuuden olemassaolon jatkuvuus kyseenalaistuu. Globalisaatiosta onkin todettu, että kansallisvaltioiden rajojen madaltuminen tekee niistä paradoksaalisesti entistä merkittävämpiä erityisesti globalisaation ”häviäjille,” joiden toimeentuloa heikensi suunnitelmallisuuden vetäytyminen ylikansallisen kilpailun tieltä.¹⁷⁷ Näillä ihmisryhmillä on kysyntää sille nationalistis-populistiselle viestille, että heidän nauttimiansa instituutioiden rappio on maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden syytä.¹⁷⁸ Lisäksi johonkin kuviteltuun kansalliseen perinteeseen ”takertuminen tuo turvallisuutta, jota on muuttuvassa maailmassa vaikea saavuttaa.”¹⁷⁹

Etnosentrisyyden ja pelon maantieteen perinne johtivat tilanteeseen, jossa maahanmuutto ja rodullistettujen vähemmistöjen olemassaolo ovat tulkittavissa uhkana Suomen valtion tulevaisuudelle. Jopa ruotsinkielinen vähemmistö joidenkin kansanedustajien puheissa edusti tätä uhkaa, kuten myöhemmin käsittelen.

3.3 Hallitsematon maahanmuutto

Harkintavallan säilyttämisen puolustajat vetosivat useaan otteeseen Suomen kokoon ja paikkaan maailmassa; ”Suomi on pieni kansakunta, jonka on ajateltava terveen itsekkäästi

¹⁷⁷ Kriesi et al. (2008), s. 9.

¹⁷⁸ MacMaster (2001), s. 199.

¹⁷⁹ Keskinen, Rastas & Tuori (2009), s. 15.

tilanteissa, joissa Suomen omat edut ovat uhattuina," sanoi Anneli Taina (kok.).¹⁸⁰ Millaiselta tilanteelta Suomen tulisi puolustautua ennaltaehkäisevästi? "Me tuudittaudumme siihen, että Suomeen ei kukaan tule ja että me voimme osoittaa humaania suvaitsevuuutta antamalla ulkomaalaisille samat oikeudet kuin Suomen kansalaisille. Lähellä on kuulusaksi tullut hyväntahtoinen hölmöys. Mielestäni lakien täytyy toimia myös siinä hypoteettisessa tilanteessa, jossa *suomalaisten osuus Suomessa asuvista vähenisi*."¹⁸¹

Nimenomaan tällaista hallitsemattomuuden retoriikkaa vastaan myös oikeusministeriön lainvalmisteluosasto oli varoitellut vuonna 1990: "Kansainväliset kokemukset viittaavat siihen, että niinkään hakijoiden määrä sinänsä vaan se vaikutelma, että tilannetta ei hallita, jyrkentää asenteita tulijoita kohtaan."¹⁸²

Harkinnanvapauden säilyttäminen toimisi siis takeena siitä, etteivät suomalaiset hukkuisi pakolaisvirran alle. Markku Pohjola (SDP) puki saman ajatuksen näin: "pienen kansakunnan täytyy olla tietyssä määrin itsekkäämpi kuin suurten valtioiden" ja kehotti pysymään rauhallisina tässä tilanteessa.¹⁸³ Sulo Aittoniemi oli samaa mieltä: "ei meillä tällä hetkellä ole määrällisesti ongelma, joka uhkaisi kulttuuriamme, mutta sellainen siitä saattaisi tulla."¹⁸⁴ Pelko tulevaisuudesta, jossa hallitsematon pakolaisuus vaarantaisi Suomen kiteytyy SDP:n Kai Kaliman puheenvuoroon: liberaalimman muotoilun "turvapaikka annetaan" hyväksyminen "saattaisi kriisitilanteessa johtaa hallitsemattomiin tilanteisiin."¹⁸⁵ Se että niin monet, puoluetalustaan erilaiset kansanedustajat käyttivät näin samanlaisia artikulointeja on huomionarvoista. Tällainen kielenkäyttö, jossa turvapaikanhakijoita luonnehditaan muodottomana, hallitsemattomana massana on oleellinen osa maahanmuutonvastaista retoriikkaa. Kuten monet tutkijat ovat kommentoineet¹⁸⁶, tällainen kielenkäyttö heijastelee näkemystä, jossa hallitsemattomat

¹⁸⁰ PTK 180/1990, s. 6358.

¹⁸¹ PTK 180/1990, s. 6359. Korostus minun.

¹⁸² Oikeusministeriö (1990), s. 23.

¹⁸³ PTK 183/1990, s. 6508.

¹⁸⁴ PTK 183/1990, s. 6511.

¹⁸⁵ PTK 183/1990, s. 6513.

¹⁸⁶ Esim. Pietikäinen (2000), s. 164-65.

ihmismassat samastuvat luonnonvoimiin, kuten tulviin, jotka tuhoavat kaiken tiellään.¹⁸⁷

Presidentti Koivisto kirjoitti muistelmissaan, kuinka hän alkuvuodesta 1990 piti ”välttämättömänä, että pakolaisvirta saataisiin hallintaan. Tilanne oli riistäytymässä käsistä. [...] Lain mukaan olimme pakolaisvirran edessä voimattomia. Sanoin, että se tarkoitti sitä, että Suomella ei ollut mitään mahdollisuuksia estää väen tulvaa[...].”¹⁸⁸ Vuodenvaihteeseen 1991 tullessa hänenkin äänenpainonsa olivat kärjistyneet. Koivisto lainaa tammikuussa kirjoittamaansa kirjettä: ”Jotta hommat pysyisivät hanskassa, ja jotta keskustelua pakolais- ja siirtolaispolitiikasta voitaisiin käydä vähemmän tulehtuneessa ilmapiirissä, pitäisi vielä katsoa, mitä voitaisiin välittömästi tehdä somalivirran pysäyttämiseksi.”¹⁸⁹

Edellä mainittu luonnonvoimien ja katastrofien retoriikka tekee pakolaisista uhan, johon politiikan ja hallinnon on vastattava kriisinhallintatoimin.¹⁹⁰ Hallitsemattomuuden ja kriisin retoriikka avaa oven *poikkeustilanteeseen*, joka vaatii *erityistoimenpiteitä*. Tällaisessa luennassa se, kuinka suomalaiset kansanedustajat puhuvat turvapaikanhakijoista, luo maaperää mahdollisille toimenpiteille. Lisäksi abstraktit termit joilla pakolaisiin viitataan riisuvat heidät ihmisyydestä ja helpottavat negatiivisten mielikuvien liittämistä heihin.

Kansanedustajat olivat myös tietoisia tästä keskustelun taipumuksesta keskittyä abstraktioon: ”Kun pakolaisasiaa käsitellään suurena asiakokonaisuutena, kaikki siihen liittyvä inhimillinen tragiikka unohtuu, se on helppo sivuuttaa. Siksi pitää henkilöidä pakolaisasia,”¹⁹¹ keskustan Juhani Alaranta muistuttaa.

Arvattavasti SMP:n edustajat käyttävät kärjekkäintä kieltä turvapaikanhakijoista. Vistbacka

¹⁸⁷ MacMaster (2001), s. 201-2.

¹⁸⁸ Koivisto (1995), s. 292.

¹⁸⁹ Koivisto (1995), s. 293.

¹⁹⁰ Pietikäinen (2000), s. 165. Tyler (2006), s. 191-1.

¹⁹¹ PTK 180/1990, s. 6371.

puhuu ”somalitulvasta” ja ”pakolaisvirrasta” jolta Suomen on turvauduttava.¹⁹² Aittoniemi suosittelee ennaltaehkäisevää rajojen sulkemista ”ulkomaalaismassoilta” jotta välttyttäisiin tilanteelta, jossa ” käymistila on täällä sisällä eikä mikään sulku enää auta.”¹⁹³ Kaikkein hätkähdyttävintä vertausta käyttäneen kokoomuksen kansanedustaja Väinö Saario: ”Euroopassa liikkuu väkeä yli rajojen kuin konsanaan *mustan surman* aikana, on kohtuullista ja oikein, että valtiolla on oikeus tehdä ns. defensiivistä lainsäädäntöä, lainsäädäntöä, jossa suojataan kansalaiset sellaiselta ulkomaalaistulvalta, joka ei ole toivottu.”¹⁹⁴ Vaikkei Saario rinnasta turvapaikanhakijoita ja maahanmuuttajia kulkutautiin itsessään, luo hän kielenkäytöllään nimenomaan sellaisia uhkakuvia joita edellä käsiteltiin. Vastaus kulkutautiin ja maahanmuuttoon on sama: karanteeni. SKL:n kansanedustaja Pirkko Laakkonen pelotteli: ”Euroopassa sanotaan nykyisin vaeltavan 5-10 miljoonaa pakolaista” ja ”[p]akolaisvirran uskotaan kiihtyvän Pohjoismaita kohti, koska Länsi-Euroopan maat, viimeisimpänä Saksa, ovat tiukentaneet pakolaispolitiikkaansa.”¹⁹⁵ Tulva suuntautuu Suomeen paitsi lännestä, myös idästä: ”näiden päätösten jälkeen Venäjältä ja Venäjän kautta muualta idästä päin tulevien ainoaksi kulkureitiksi läntisiin markkinatalousmaihin näyttää jäävän lähes yksinomaan Suomen itäraja,” varoittelee keskustan Timo E. Korva.¹⁹⁶

Edellä mainitussa Imogen Tylerin artikkelissa käsiteltiin yleisiä turvapaikanhakijoihin liitettyjä sanoja Iso-Britannian mediassa:

[T]he figure of the asylum-seeker has become sticky with grotesque qualities; qualities that invoke fear, anger and disgust amongst ‘native’ communities. It is the repetition of these imagined qualities that shapes public perceptions of asylum-seekers. For example, the report lists the language repeatedly employed in newspaper accounts of asylum, including: crime, dirty, thieves, fraud, deception, bogus, false, failed, rejected, cheat, illegal, burden, drugs, wave, flood, influx, scrounger, sponger, fraudster, tide [...].”¹⁹⁷

Vaikka Tyler kirjoittaa 2000-luvun alun Iso-Britannian kontekstista, yhtäläisyydet

¹⁹² PTK 183/1990, s. 6531.

¹⁹³ PTK 72/1993, s. 1706.

¹⁹⁴ PTK 72/1993, s. 1686. Korostus minun.

¹⁹⁵ PTK 72/1993, s. 1700.

¹⁹⁶ PTK 72/1993 s. 1697.

¹⁹⁷ Tyler (2006), s. 191.

suomalaisten kansanedustajien puheenvuoroihin eduskunnassa ovat mielenkiintoisia. Jättäen syrjään Aittoniemen ja hänen puoluetoveriensa provokaatiot, kansanedustajat viittaavat jatkuvasti siihen, että koska vain murto-osalle hakijoista myönnetään turvapaikka, on koko prosessia tiukennettava. Sisäministeri Mauri Pekkarinen puolusti vuoden 1992 ulkomaalaislainmuutosta seuraavasti:

”Ongelmaksi [Euroopassa] on muodostunut ennen kaikkea se, että maasta- ja maahanmuutto tapahtuu nykyisin pääasiassa järjestäytymättömästi ja sääntelemättömästi. [...] Euroopan maissa kehitellään ennen muuta keinoja, joilla voidaan estää turvapaikkainstituution lisääntyneestä väärinkäytöstä aiheutuvat haitat, ylipäänsä mainitun instituution väärinkäyttö. Tämä ilmiö, väärinkäyttö, on yleistynyt kaikkialla niissä maissa, jotka ovat turvapaikkaa hakevien ihmisten vastaanottajamaita. [...] Turvapaikan hakijoista vain häviävän pieni osa on henkilöitä, joilla on todellinen tarve turvapaikkaan.”¹⁹⁸

Samaa näkemystä heijastelee Kristillisen liiton Pirkko Laakkonen: ”Ulkomaalaiskeskuksen mukaan noin 70-80 prosenttia hakemuksista on aiheettomia eli hakijoilla ei ole perusteita saada turvapaikka. Turvapaikanhakijoiden kasvavan määrän lisäksi lisätöitä teettää myös se, että henkilöt ovat joutuneet pakenemaan ilman asiakirjoja tai asiakirjat on tahallisesti hävitetty, jolloin virkailijoiden on ryhdyttävä monimutkaiseen selvityksiin esitettyjen väitteiden todentamiseksi.” Hän lisää, ”yksi turvapaikanhakija maksaa valtiolle noin 100 000 markkaa vuodessa.”¹⁹⁹ Vaikka Laakkonen pohtii puheenvuorossaan ja muualla samassa käsittelyssä myös pakolaisten oikeusturvan turvaamista, heijastelee hänen näkemyksensä eduskunnan (niukan) enemmistön ilmeistä konsensusta: suurin osa turvapaikanhakijoista pyrkii Suomeen väärin, jopa valheellisin keinoin. Kovinta ääripäätä edustaa keskustan Timo E. Korva, joka puheenvuorossaan tokaisee: ”turvapaikan hakijat ovat jopa liiankin tietoisia siitä, miten Suomessa turvapaikkaa haetaan ja mitä menettelyjä tähän sisältyy, jotta kaikki mahdolliset Suomen lain tarkoittamat edut tulevat huomioon otettua.”²⁰⁰

Väärinkäytöksen epäilyt tarttuivat herkästi turvapaikanhakijan ”tahmaiseen” kuvaan, kuten Tyler edellä kuvaili: kansanedustajat käyttivät ilmaisia kuin perusteeton, rikollisuus

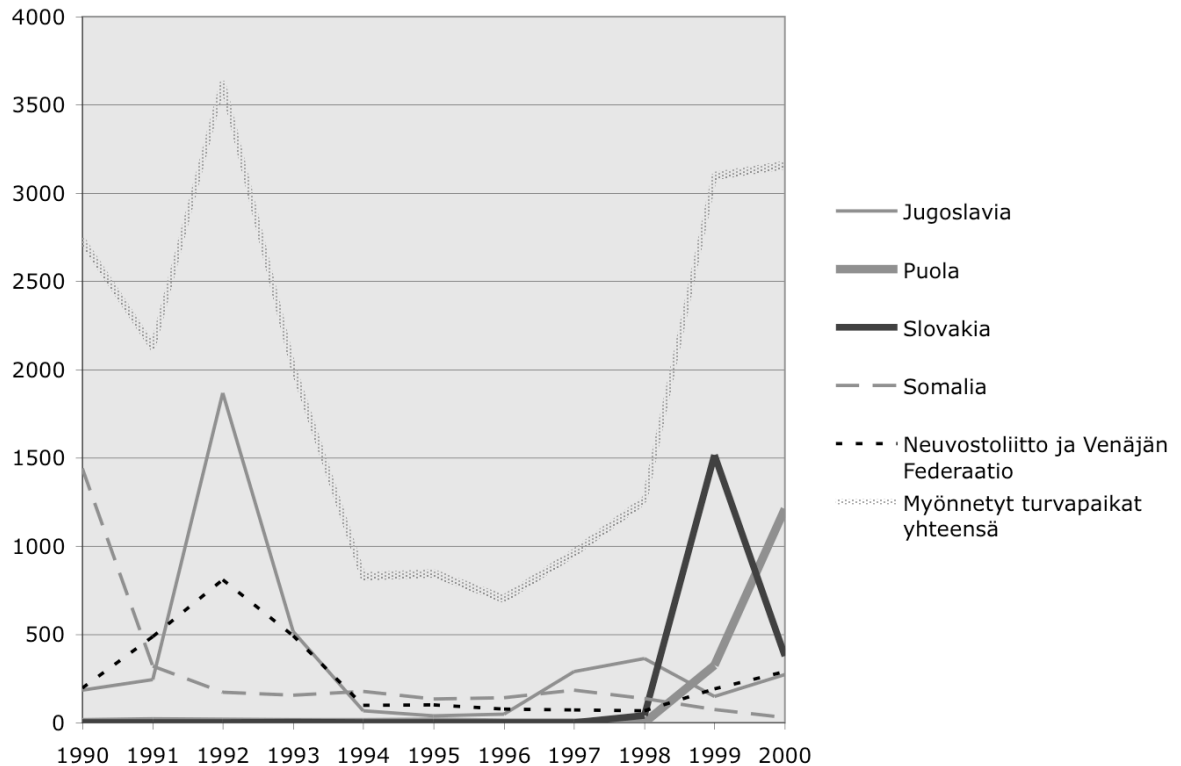
¹⁹⁸ PTK 72/1993, s. 1692.

¹⁹⁹ PTK 72/1993, s. 1700.

²⁰⁰ PTK 72/1993, s. 1696.

(etenkin heidän kohdallaan, jotka tulevat entisen Neuvostoliiton/Venäjän alueelta²⁰¹), taakka yhteiskunnalle²⁰², keinottelu²⁰³ ja väärennös²⁰⁴, edellä käsiteltyjen virta- ja tulva metaforien lisäksi.

Myönnetyt turvapaikat 1990-2000

[Kaavio 1, Myönnetyt turvapaikat 1990-2000 viiden suurimman kansalaisuusryhmän mukaan.²⁰⁵]

On syytä muistuttaa, että ei ole selvää, kuinka rodullistunut kategoria ”turvapaikanhakija” tai ”pakolainen” oli 1990-luvun alun Suomessa. Vaikka kansanedustajat puhuessaan suomalaisten suhtautumisesta turvapaikanhakijoihin viittasivat chileläisiin ja

²⁰¹ Esim. PTK 72/1993, s. 1683,

²⁰² Esim. PTK 183/1990, s. 6513,6520. PTK 185/1990, s. 6636.

²⁰³ Esim. PTK 72/1993, s. 1695

²⁰⁴ Esim. PTK 180/1990, s. 6348.

²⁰⁵ Tiedot Euroopan muuttoliikeverkosto - European Migration Network.

<<http://www.emn.fi/tilastoja/turvapaikkatilastot/turvapaikanhakijat>> Haettu 6.9.2018

vietnamilaisiin pakolaisiin²⁰⁶, jotka kuuluivat rodullistettuihin vähemmistöihin, suurin 1990-luvun pakolaisten ryhmä olivat itäeurooppalaisia.

He tulivat entisen Neuvostoliiton alueelta ja myöhemmin Venäjältä, Slovakiasta ja Puolasta. Entisen Jugoslavian kansalaistenkaan asema suomalaisessa rodullisessa hierarkiassa tuskin oli itsestään selvä.²⁰⁷ Kuitenkin tutkijat ovat kirjoittaneet vuodenvaihteen 1990-1991 ”somalishokista” että itse pakolais-termi samaistui nimenomaan somalialaisiin²⁰⁸ ja siksi sen käsitteleminen rodullistuneena käsitteenä on perusteltavaa.

Lisäksi paljon kansanedustajien ahdistuksesta selittyy pelolla Neuvostoliiton hajoamisen mahdollisista seurauksista. Ulkomaalais- ja pakolaiskeskusteluja värittävät viittaukset itärikollisuuteen ja erityisesti järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Etnisyyteen ja maahanmuuttoon liittyneeseen uutisointiin perehtynyt diskurssintutkija Sari Pietikäinen tiivistä tämän pelon seuraavasti: ”The rapid collapse of the Soviet Union and the unsettled situation there brought up in public discussion images of threat, and the consequences of the upheaval were expected to result in an 'uncontrollable flood' of refugees.”²⁰⁹

Ongelmakeskeisyys on merkittävä osa turvapaikka- ja maahanmuuttokeskustelua.²¹⁰ Pietikäinen on kirjoittanut siitä, kuinka Helsingin Sanomat keskittyi vuosina 1991-1993 (hänen tutkimuksensa kohdistui vuosiin 1985-1993) nimenomaan maahanmuuton ja pakolaisuuden aiheuttamiin ongelmiin, uhkiin ja rikollisuuteen.²¹¹ Jatkuvat väittelyt siitä, kuka oli ”todellinen” pakolainen ja ketkä ansaitsevat turvapaikan, sekä laskelmat siitä, millainen (negatiivinen²¹²) vaikutus maahanmuutolla oli suomalaisille johtivat siihen, että Pietikäinen tiivistää sanomalehden pakolaiskuvan kahteen sanaan: rikollisuus ja

²⁰⁶ Esim. PTK 183/1990, s. 6529. Jokinen: ”Chileläisiäkin vihattiin, mutta vietnamilaisia otettiin jo paljon myönteisemmin vastaan.”

²⁰⁷ Ks. Huttunen (2009).

²⁰⁸ Kuusisto (2000), s. 33.

²⁰⁹ Pietikäinen (2000), s. 184.

²¹⁰ Horsti (2002), s. 354.

²¹¹ Pietikäinen (2000), s. 188.

²¹² Pietikäinen (2000), s. 165.

sosiaaliturva.²¹³ Samanlainen taipumus esittää maahanmuutto ainoastaan negatiivisena, jopa uhkaavana ilmiönä on havaittavissa myös muissa Keski-Euroopan maissa.²¹⁴

Mitä tulee syrjintään ja rasismiin, taipumus nähdä ne pakolaisten ja maahanmuuttajien tuontitavarana vahvistaa ajatusta siitä, että heissä on itsessään jotain vierasta ja pelottavaa johon suomalaiset reagoivat. Tällainen näkemys legitimoit suomalaisen vihamieliset, jopa väkivaltaiset reaktiot rodullistettuihin vähemmistöihin. Kuten Van Dijk toteaa,

*”practices that realize these forms of [racist] discrimination are not incidental or individualistic. They are systematic, group-based, institutionalized and show a surprising degree of similarity across national boundaries.”*²¹⁵

Kuten Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta vuonna 1994 totesi, Suomen väestö oli saapunut muutoksen partaalle. “Suomessa tulee olemaan pysyvästi useita etnisiä ryhmiä,”²¹⁶ uusia sellaisia. Muutoksen ymmärtäminen ja käsittely ei tapahtunut nopeasti, vaan poliitikkojen oli tutkimani ajanjaksona helppoa viitata näihin ryhmiin maahanmuuttajina ja ulkomaalaisina, suomalaisuudesta selvästi erillisinä. Jako pysyy yllättävän vahvana aina aineistoni loppuun saakka. Tätä kuvastaa esimerkiksi se, että rodullistettuihin vähemmistöihin kohdistuvaa rassistista syrjintää valvovaa virkamiestä kutsuttiin vuoteen 2001 saakka ulkomaalaisvaltuutetuksi.

Rodullistettujen vähemmistöjen näkyvä läsnäolo Länsi-Euroopassa ja kolonialistisen järjestelmän murentuminen tarkoittivat, että mitä pitemmälle 1900-luvun toinen puolisko eteni näissä maissa, sitä vaikeampaa oli ylläpitää johdonmukaista ideologiaa Euroopasta rodullisten kategorioiden koskemattomana tyysijana.²¹⁷ Koska Suomi ja muut Pohjoismaat eivät koskaan pystyneet vakiinnuttamaan paikkaansa siirtomaavaltojen joukossa, pystyivät ne ylläpitämään kuvaa itsestään rodullisesti viattomina, rasismin koskaan tahraamattomina maina. Keskinen, Mulinari, Irni & Tuori ovat kuvanneet tätä taipumusta Pohjoismaiseksi ainutlaatuisuuden ideologiaksi. He kirjoittavat:

²¹³ Pietikäinen (2000), s. 188.

²¹⁴ MacMaster (2001), s. 201. Van Dijk (1989), s. 204-5.

²¹⁵ Van Dijk (1989), s. 202.

²¹⁶ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b), s. 1.

²¹⁷ El-Tayeb (2009), s. xii.

”Nordic countries never went through a clear period of critique of colonialism and its presence in everyday environments and encounters, as did the colonial centres in the aftermath of the dismantling of its empires. [...] [T]hese countries have managed to retain an image of themselves as untouched by colonial legacies.”²¹⁸

Verrattuna muihin Pohjoismaihin, joissa laaja maahanmuutto alkoi jo 1970- ja 1980-luvuilla, tällainen ajattelutapa eli kyseenalaistamattomana Suomessa pitkään 1990-luvulle saakka. Ennen 1990-lukua julkinen keskustelu rasismista keskittyikin rasismiin Suomen ulkopuolisena ongelmana.²¹⁹ Esimerkiksi romaneihin ja saamelaisiin kohdistuvaa syrjintää ei yleisesti määritelty rasismiksi vaikka niistä raportoitiin YK:n rotusyrjintäkomitealle CERD:lle. Suomalaisessa keskustelussa – josta tämäkin tutkimus on osa – rasismin historia Suomessa alkaa 1990-luvun maahanmuuttajista, ikään kuin he olisivat tuoneet muukalaisvihan ja rasismin mukanaan. Mai Palmberg kuvaa kuinka usko tällaiseen ainutlaatuisuuteen rajoitti lähtökohtaisesti kykyä reagoida rasistiseen väkivaltaan:

”We are less prepared than we need to be for the prejudices encountered by immigrants of colour, even less for the incidents of racist crimes. Racism is simply seen as bad and extremely impolite behaviour towards foreign guests, but not as part of an inherited ideology.”²²⁰

3.4 Populistit muukalaisvihan lietsojina

Ulkomaalais- ja pakolaiskysymyksiä pelättiin myös vuoden 1991 eduskuntavaalien takia. Populistinen SMP oli tehnyt siitä keppihevosen ja muut puolueet pelkäsivät pakolaismäärän kasvun ruokkivan paitsi SMP:n kannatuksen kasvua, myös muukalaisvihaa ylipäänsä. Presidentti Koivisto painosti kulussien takana hallitusta lupaamaan ulkomaalaislakien kiristämistä samaan aikaan kuin lakeja löyhentäviä uudistuksia ajettiin läpi.²²¹ Pelko ulkomaalaislain politisoitumisesta on havaittavassa eduskuntakeskusteluista: muiden puolueiden kansanedustajat tarttuivat hanakasti Sulo Aittoniemen väitteeseen siitä, että "kansalaisten tuntema ärtymys" pakolaisongelman suhteen todistaa, että kansalaiset ovat poliitikkoja paremmin perillä asiasta.²²²

²¹⁸ Mulinari, Keskinen, Irni & Tuori (2009), s. 2.

²¹⁹ Rastas (2012), s. 96.

²²⁰ Palmberg (2009), s. 35-36.

²²¹ Lepola (2000), s. 79-80.

²²² PTK 180/1990 s. 6349, PTK 183/1990, s. 6513.

Sauli Niinistö syytti Aittoniemeä kahdessa eri lakimuutoksen käsittelyssä muutospöytäkirjojen tehtailusta vain antaakseen vaalimainoksille katetta.²²³ Lisäksi Aittoniemeä ja SMP:tä syytettiin tiedon vääristelystä yllyttääkseen kansaa turvapaikanhakijoita vastaan.²²⁴ Jaakko Wahlström (vas) syytti Aittoniemeä tietoisesta kansalaisten tietämättömyyden hyväksikäytöstä: "Tällaista kasvavaa ärtymystä edelleen kasvatetaan tahallaan sen tyyppisillä puheilla, mitä ed. Aittoniemi täällä esitti."²²⁵ SMP:stä vuonna 1989 eronnut ja oman eduskuntaryhmän perustanut kansanedustaja Urpo Leppänen kärjisti asian näin: "SMP on puhdas populistinen liike, [joka] käyttää häikäilemättömästi hyväksi ihmisten ennakkoluuloja."²²⁶

Jouni Särkijärvi (kok.) puolestaan moitti SMP:tä sanoen "Enkä myöskään pidä oikeana sitä, että somaleilla ratsastetaan, vaikka ei olisi menossa edes sen pidemmälle kuin eduskuntaan."²²⁷ Hänen puoluetoverinsa Heikki Järvenpää epäili ulkomaalaiskysymyksen tuskin olevan kansalaisten mielessä "vaalienalustilanteessa [niin] päällimmäisenä kuin kenties jokin kannatuksensa laskun pelossa liikkuva puolue toivoisi sen olevan."²²⁸

Sulo Aittoniemi käytti koko tutkimani vuosikymmenen ulkomaalais- ja maahanmuuttokeskusteluita keppihevosenaan todistamaan sitä, kuinka hän (ja "kansa" jota hän edusti) oli alusta saakka ollut oikeassa ja muut poliitikot väärässä. Vuonna 1990 kun eduskunta tehtiin kiireellä muutoksia ulkomaalaislakiin hän parahti "näin suuriin typeryyksiin, mitä tämän käsittelyn yhteydessä on esiintynyt, en voi yhtyä enkä jättää asiaa silleen, jättämättä eriävää mielipidettäni historian lehdelle osoittamaan, että jotkut ovat olleet ainakin selvillä järjillä."²²⁹ Seuraavana vuonna hän julisti, "jos joku sattuu jostakin löytämään minun kellastuneen vastalauseeni, hän saattaa jopa sanoa, että se mies oli

²²³ PTK 180/1990 s. 6353, PTK 183/1990, s. 6513

²²⁴ PTK 183/1990, s. 6521.

²²⁵ PTK 180/1990, s. 6353.

²²⁶ PTK 183/1990, s. 6536.

²²⁷ PTK 185/1990, s. 6649.

²²⁸ PTK 183/1990, s. 6523.

²²⁹ PTK 40/1990, s. 1319.

aikaansa edellä.”²³⁰ Vuonna 1993 kun eduskunta keskusteli ulkomaalaislain tiukentamisesta Aittoniemi juhlisti voitonriemuisena että puheenvuorot, jotka viittä vuotta aiemmin olivat leimanneet hänen puolueensa rasisteiksi, olivat nyt valtavirtaa.²³¹ Aiemmin hän oli kertonut mielellään kantavansa rasistin leimaa ”jos minun näkemykseni yleensä näistä asioista edes jonkin verran auttavat suomalaisten asiaa ja kansallista turvallisuutta.”²³²

Itsekehuakaan ei Aittoniemen puheenvuoroista puutu. Hän kuvaili kuinka ”[m]inä taas sankarillisena suomalaisena taistelin kuin mies”²³³ saadakseen hallituksen ulkomaalaislakia kiristävän ehdotuksen läpi valiokunnassa. Mitä tulee maahanmuuttajien aiheuttamaan haittaan Suomessa, ”ainoa, joka salissa uskaltaa puhua totuudenmukaisesti, on kansanedustaja Aittoniemi,” hän julisti itsevarmasti.²³⁴

Aittoniemeä ja hänen puoluetovereitaan syytettiin keskusteluissa myös eduskunnalle sopimattomasta kielenkäytöstä. Kuten Jörn Donner sanoi, ”Suomen maaseudun puolueen edustajat ovat poissa salista, joten ehkä voidaan käydä jonkin verran järkipäisiä keskustelua.”²³⁵ Tuiskahtaapa SDP:n kansanedustaja Kimmo Kiljunen Aittoniemelle kesken lakialoitteen käsittelyn ”On ilmeinen riski, jos ryhtyy pidemmin kommentoimaan ed. Aittoniemen puheenvuoroja. Nyt teen sen viimeisen kerran tässä istunnossa. Riskihän on siinä, että jos tunkiota tonkii, haju rupeaa tarttumaan.”²³⁶ Myös keskustelun polarisoituminen nähtiin Aittoniemen retoriikan seurauksena: ”Aittoniemen ulkomaalaiskysymyksissä käyttämät puheenvuorot ovat saaneet aikaan sen, ettei asiasta käydä eduskunnassa keskustelua. Nähdään vain kaksi linjaa: rasistit ja ne, jotka haluavat lähes kaikki rajoitukset pois.”²³⁷

²³⁰ PTK 183/1990, s. 6512.

²³¹ PTK 72/1993, s. 1706.

²³² PTK 40/1990, s. 1317.

²³³ PTK 183/1993, s. 1707.

²³⁴ PTK 20/1997, s. 482.

²³⁵ PTK 183/1990, s. 6524.

²³⁶ PTK 20/1997, s. 482-3.

²³⁷ PTK 40/1990, s. 1314.

Muut kansanedustajat ovat tietoisia Aittoniemen poliittisesta pelistä. Hänen kanssaan eduskunnassa kolmetoista vuotta viettänyt Claes Andersson (vas) luonnehti häntä muistelmissaan näin: ”Aittoniemi pyrkii provokaatioillaan nimenomaan skandaaleihin ja julkiseen jupakkaan. Se tekee hänestä ‘kansan hiljaisen enemmistön’ edustajan. Joidenkin mielestä sankarin. Minusta hän on älykäs ja poliittisesti laskelmoiva kelmi.”²³⁸

Retorisessa mielessä Aittoniemen puheenvuorot ovat populismia parhaimmillaan: hän julistaa kerta toisensa jälkeen olevansa ainoa, joka uskaltaa puhua totta koko eduskunnassa, mennen niinkin pitkälle että julistaa ”[m]inä saatan olla tyhmä, mutta minä en ole epärehellinen.”²³⁹ SMP:n jouduttua konkurssiin vuoden 1994 presidentinvaalien jälkeen Aittoniemi liittyi Keskustaan. Tätä seuranneissa keskusteluissa hänen on usein erikseen mainittava ettei puhu Keskustan nimissä tai heijastele puolueensa yleistä mielipidettä.

Aittoniemen strategia pysyi samana koko tutkimani ajanjakson läpi: hän pyrki puheenvuoroillaan herättämään huomiota, ärsyttämään edustajatovereitaan ja kääntämään keskusteluiden aiheet hänelle sopiviin uomiin. On toki mahdollista argumentoida, että samat päämäärät pätevät kaikkiin kansanedustajiin, mutta Aittoniemi pelaa selvästi omilla säännöillään.

Tyypillinen Aittoniemen puheenvuoro alkaa huomiota herättävällä, usein stereotyyppisellä tai suoranaisen rasistisella toteamuksella. “jos Suomessa turvapaikkaa hakeneiden pään päälle syttyisi punainen lamppu kaikkien niiden osalta, jotka eivät omaa todella pakolaisstatusta, vaan ovat tulleet paremman elintason hakemisen perässä, niin ei täällä paljon muita jouluvaloja aseman kulmillakaan tarvittaisi, kyllä niitä olisi riittävästi siellä.”²⁴⁰. “Somalitkin rautatieasemalla ovat edelleen työnhaussa Suomessa, mutta koskaan eivät työtä täällä tee ja lähtevät pakoon, jos kuulevat että jossakin päin olisi töitä.”²⁴¹ “Pian 18 vuotta täyttävä raaka karvainen jätkä huumeita kainalossa ja

²³⁸ Andersson & Vallisaari (2000), s. 45.

²³⁹ PTK 208/1998, s. 7924.

²⁴⁰ PTK 155/1992, s. 4647.

²⁴¹ PTK 48/1993 s. 1122.

käsikranaatit taskussa ei ole lapsi-käsitteen kanssa missään tekemisissä.”²⁴²

Toiseksi hän ennakoii vastalauseiden myrskyä, jonka tietää väitteensä herättävän. Tämä tapahtuu korostamalla väitteen todenmukaisuutta: “Tämä on kylmä totuus, ed Biaudet, vaikka minä teidän näkemyksiänne toki ymmärrän ja jopa arvostankin tietyistä syistä.”²⁴³, “pitäisi järjelläkin nähdä tämä asia, vaikka teitä kuinka hymyilyttää arvoisat kansanedustajat.”²⁴⁴ Toinen tapa ennakoida vastalauseita on asettaa kyseenalaiseksi kuinka tosissaan hän on: “vähän näin huumorinomaisesti voin sanoa,”²⁴⁵ “tämä on nyt hieman karrikointua,”²⁴⁶ tai ”olen tietyllä tavalla symbolisesti tehnyt kaksi ehkä vähän huvittavaakin talousarvioaloitetta.”²⁴⁷

Kolmanneksi Aittoniemi puhuu itsestään. Hän yksin taistelee rohkeasti koko eduskuntaa vastaan: ”minä en saa siihen varmasti kannatusta, mutta ei se minun yöuniani vie, kun silloinhan minä olen tehnyt, rouva puhemies, asian hyväksi parhaani.”²⁴⁸ ”Minä tiedän, että minä en saa kuin 3-4 ääntä täältä salista, mutta ei se minua haittaa. [...] Minä olen tässä asiassa käyttänyt 6 minuuttia ja 44 sekuntia. Se ei ole kovin pitkä puheenvuoro; uskalsin tämän käyttää ja olen asiani takana.”²⁴⁹ ”Täällä pitäisi olla vain hiljaa, niin kuin Neuvostoliiton parlamentissa on oltu [...] mutta meillä on vielä oikeus puhua näkemyksiämme täällä.”²⁵⁰ ”Minun puheenvuoroni leimataan rasistiseksi, vaikka yrittäisin puhua kuiskaamalla tai heiluttaisin täällä enkelin siipiä puheeni ajan.”²⁵¹

On syytä pitää mielessä, että Aittoniemen puheenvuorot ja kielenkäyttö ovat muihin kansanedustajiin verrattuna poikkeuksellisia ja hän kohtaa huomattavaa vastarintaa myös

²⁴² PTK 40/1990, s. 1318.

²⁴³ PTK 155/1992, s. 4647.

²⁴⁴ PTK 48/1993 s. 1123.

²⁴⁵ PTK 155/1992, s. 4647.

²⁴⁶ PTK 48/1993, s. 1122.

²⁴⁷ PTK 171/1994, s. 6611.

²⁴⁸ PTK 62/1998, s. 2507.

²⁴⁹ PTK 171/1994, s. 6612.

²⁵⁰ PTK 40/1990, s.1322.

²⁵¹ PTK 171/1994, s. 6611.

eduskunnassa edustajaveroiltaan. Ne eivät edusta eduskunnan enemmistöä, päinvastoin. Aittoniemen retoriikka heijastelee sitä altavastajaan asemaa, josta hän näkee ponnistavansa eduskunnan enemmistöä vastaan.

4. Suvaitsematon Suomi

Kokoomuksen kansanedustaja Anneli Taina sanoi vuonna 1991 ”Suomen kansa ei ole niin suvaitsevaista kuin yritetään uskotella. On tärkeää, että viranomaiset ja päätöksentekijät ottavat tämän toiminnassaan huomioon. [...] Suvaitsemattomuus ei lopu sillä, että ihmisiä kehoitetaan olemaan suvaitsevaisia.”²⁵² Suvaitsemattomuuden syy oli hänen mukaansa oikean tiedon puute, mistä syystä suomalaiset eivät voineet olla ”varmoja siitä, ovatko nämä Suomeen pyrkivät pakolaiset vainottuja vai eivät.”²⁵³

Vuonna 1993 käydyt keskustelut kaksi vuotta vanhan ulkomaalaislain kiristämisestä ovat erityisen hedelmällinen tarkastelukohde mitä tulee argumentointiin suomalaisten suvaitsemattomuudesta. Turvapaikanhakemusten käsittely oli ruuhkautunut ja lainmuutoksella pyrittiin madaltamaan kynnystä kieltää turvapaikka. Tiukennuksia, joiden tarkoituksena oli Outi Lepolan mukaan "joko vaikeuttaa maahantuloa tai nopeuttaa maastapoistamista," perusteltiin kustannussäästöjen ja tehokkuuden nimissä.²⁵⁴

4.1 Oikeita pakolaisia etsimässä

Lainmuutoksen kannattajat puolustivat sitä argumentoimalla, että turvapaikkaa tietoisesti aiheettomasti hakevat maahanmuuttajat olivat väärinkäyttöllään kääntäneet yleisen mielipiteen turvapaikanhakijoita vastaan. Suhtautuminen asiallisiin pakolaisiin paranisi tiukentamalla lainsäädäntöä, tukkimalla porsaanreiät ja mahdollistamalla perusteettomien hakijoiden käännyttämisen rajalla.

Samaan argumenttiin oltiin vedottu Suomen ulkopuolellakin: esimerkiksi Saksassa maahanmuuttolakeja tiukennettiin perusteluilla, joiden mukaan liian vapaamielisen maahanmuuton raivostuttamat valkoiset saksalaiset olivat vaaraksi "hyville" maahanmuuttajille.²⁵⁵ Toisin sanoen oli maassa jo oleskelevien maahanmuuttajien ja

²⁵² PTK 180/1990, s. 6358.

²⁵³ PTK 180/1990, s. 6358.

²⁵⁴ Lepola (2000), s. 86,90-91.

²⁵⁵ Lepola (2000), s. 95.

tulevien maahanmuuttajien etu kiristää ulkomaalaislakeja. Taina sanoi lakialoitteen lähetekeskustelussa Saksan tilanteesta: "Siellähän lainsäädäntö päästää maahan myös sellaisia turvapaikanhakijoita, joita ei vainota, ja se on johtanut Saksassa väkivaltaan ja ulkomaalaisvihaan."²⁵⁶ Juha Korkea-osa (kesk.) korosti puolestaan sitä, että turvapaikanhakijoiden keinottelu ja väärinkäyttö johtavat tilanteeseen, jossa kansalaiset eivät hyväksy ulkomaalaispolitiikkaa ja yleinen mielipide kääntyy "koko pakolaiskysymystä" vastaan.²⁵⁷

Ahon hallituksen sisäministeri Pekkarinen (kesk.) myötäili tällaista tulkintaa: "väärinkäyttötapausten vaikutus yleiseen mielipiteeseen on haitallinen ja omiaan luomaan ulkomaalaisvastaista ilmapiiriä".²⁵⁸ Hänen mukaansa "väärinkäyttö on yleistynyt kaikkialla" ja turvapaikanhakijoista "vain häviävän pieni osa on henkilöitä, joilla on todellinen tarve turvapaikkaan."²⁵⁹ Toisaalta hän muistuttaa myös, että "vaikka usein näin erheellisesti luullaan," syrjintä ja sisällissota eivät ole yksinään syitä turvapaikan saamiseen.²⁶⁰

Kysymystä siitä, onko sellaisen turvapaikkahakemuksen, joka käsittelyn jälkeen hylätään, jättäminen itsessään turvapaikkainstituution väärinkäyttämistä, jää keskustelussa vähäiselle huomiolle. Ainoastaan Eva Biaudet (r.) puki tämän sanoiksi: "Se, että turvapaikanhakemukseen tulee kielteinen vastaus, ei sinänsä merkitse, että hakija on turvapaikkajärjestelmän väärinkäyttäjä."²⁶¹ Nopeutettu käsittely ja käännytysmenettely johtaisivat hänen mukaan väistämättä turvapaikanhakijoiden oikeusturvan heikkenemiseen tilanteessa, jossa puolet vuoden 1992 turvapaikan saaneista pakolaisista oli joutunut valittamaan päätöksestä ennen kuin he saivat valitusprosessin jälkeen myönteisen päätöksen.²⁶²

²⁵⁶ PTK 153/1992, s. 4578.

²⁵⁷ PTK 72/1993, s. 1695.

²⁵⁸ PTK 72/1993, s. 1693.

²⁵⁹ PTK 72/1993, s. 1692.

²⁶⁰ PTK 72/1993, s. 1693.

²⁶¹ PTK 72/1993, s. 1686.

²⁶² PTK 72/1993, s. 1695.

Gustav Björkstrand (r.) oli varoittanut jo vuonna 1990 siitä miten suomalaisten epäluuloinen suhtautuminen ulkomaalaisiin ja resurssien puute turvapaikanhakujärjestelmässä ruokkivat toisiaan. ”Suomen pakolaispolitiikan ydinkysymys on, kuinka kielteiset asenteet meillä on ulkomaalaisia kohtaan... tässä maassa ei ole ajoissa hoidettu asuntokysymyksiä ja näiden ihmisten oikeusturvakysymyksiä riittävän hyvin. Eli kustannukset nousevat sen takia, ettei asiaan ole perehdytty riittävän ajoissa.”²⁶³ Samaa ajatusta oli heijastellut Sirkka-Liisa Anttila (kesk.): ”viime vuonna yli 2700 henkilöä haki Suomesta turvapaikkaa. Jos tietoni ovat oikeat, 370 hakemusta ehdittiin käsitellä eli runsaat 10 prosenttia. Tämä ei ole oikein sen paremmin pakolaisten kuin myöskään Suomen valtion kannalta, jolle syntyy näistä kaiken aikaa kustannuksia.”²⁶⁴

Esimerkiksi Timo E. Korva (kesk) varsin suorasanaisesti asettaa kyseenalaiseksi turvapaikanhakijoiden vilpittömyyden: ”turvapaikan hakijat ovat jopa liiankin tietoisia siitä, miten Suomessa turvapaikkaa haetaan ja mitä menettelyjä tähän sisältyy, jotta kaikki mahdolliset Suomen lain tarkoittamat edut tulevat huomioon otettua.”²⁶⁵ Tietämättömyys ja liiallinen tietoisuus turvapaikan myöntämisen perusteista ovat molemmat epäilyttäviä.

Aittoniemi menee omassa puheenvuorossaan ennalta-arvattavasti vielä pidemmälle, sanoen että Saksasta "on muodostunut pakolaisille ja siirtolaisille maanpäällinen helvetti polttopulloineen."²⁶⁶ Syypää tähän on hänen mukaansa Saksan "täydellisen" vapaa pakolaispolitiikka. Mitä tulee Suomeen, Aittoniemi huomauttaa samoja merkkejä (polttopulloja) näkyneen Suomessakin: "varoittavia esimerkkejä, jotka pantiin minun syykseni,"²⁶⁷ viitaten siihen, että häntä ja hänen puoluetovereitaan oltiin syytetty rasisen väkivallan lietsomisesta.

Se, että Saksassa ja muualla Euroopassa kiristettiin maahanmuuttolakeja muutti kansanedustajien mielestä kansainvälistä tilannetta huonommaksi Suomen suhteen. Pirkko

²⁶³ PTK 180/1990, s. 6356.

²⁶⁴ PTK 183/1990, s. 6520.

²⁶⁵ PTK 72/1993, s. 1696.

²⁶⁶ PTK 72/1993, s. 1688.

²⁶⁷ PTK 72/1993, s. 1688.

Laakkonen varoitteli Suomen olevan looginen kohdema ja 5-10 miljoonalle paperittomalle pakolaiselle, joiden pääsy muihin Länsi-Euroopan maihin oli estetty lain kiristyksillä.²⁶⁸ Kansanedustajia epäilytti myös turvapaikanhakijoiden määrä. Pelkän legitimiin hädän ei uskottu olevan tuhansien maahanpyrkivien motiivien taustalla. Vertaukset aikaan, jolloin Suomi vastaanotti ainoastaan UNHCR:n kiintiöpakolaisia ja käännäytti turvapaikanhakijat rajalla ilman mahdollisuutta valittaa, paljastivat etteivät kansanedustajat ymmärtäneet vuoden 1991 lainsäädännön muuttaneen Suomen tilanteen läpikotaisin. Normaalina pidetty tilanne, jossa Suomelle valikoitiin turvapaikanhakijat ja heidän määränsä tiedettiin etukäteen, oli menneisyyttä. Suomalaiset poliitikot olivat avanneet oven turvapaikan hakemiselle Suomesta ja ihmettelivät nyt, mitä tehdä näillä turvapaikanhakijoilla.

Kansanedustajien yllätystä on syytä tarkastella kriittisesti. Edellä mainitusta oikeusministeriön julkaisussa todettiin jo vuonna 1990 yksiselitteisesti, että eri maahanmuuttajaryhmät tulevat kasvamaan Suomessa lähivuosina²⁶⁹ ja varoitettiin että Suomi ei ollut valmistautunut tähän.²⁷⁰ Työryhmän mukaan nimenomaan tämä valmistautumattomuus altisti maahanmuuttajat muukalaisvihamielisyyden ja syrjinnän kohteiksi.²⁷¹ Kansanedustajilla oli siis mahdollisuus perehtyä asiantuntijalausuntoihin, joissa paitsi oikein ennakoitiin suomalaisten suhtautumisen maahanmuuttoon ja pakolaisiin kiristyvän, mutta myös esitettiin käytännön ehdotuksia tämän ennaltaehkäisyyn. Työryhmä, jonka oikeusministeriö oli asettanut selvittämään kansanryhmän jäsenyyteen perustuvaa syrjintää, käytti Ruotsia esimerkkinä siitä, kuinka valtio voi toimia keskeisenä elimenä ”etnisen syrjinnän” torjumisessa.²⁷² Muistion johdannossa todetaan, että ”vähemmistöjen syrjintä ja muukalaisvihamielisyys ovat ilmiöitä, joihin voi oikeudellisin ja yhteiskuntapolitiikan keinoin merkittävässä määrin vaikuttaa.”²⁷³

²⁶⁸ PTK 72/1993, s. 1700.

²⁶⁹ Oikeusministeriö (1990), s. ii.

²⁷⁰ Oikeusministeriö (1990), s. 23.

²⁷¹ Oikeusministeriö (1990), s. ii.

²⁷² Oikeusministeriö (1990), s. 12-13.

²⁷³ Oikeusministeriö (1990), s. ii.

Vetoaminen suomalaisten suvaitsemattomuuteen ja kiristyneeseen ilmapiiriin *syynä* kiristää lainsäädäntöä on hätkähdyttävä muutos verrattuna aiempiin keskusteluihin. Vuonna 1990 useat kansanedustajat olivat perustelleet ulkomaalaislain uudistusta vetoamalla siihen, että suomalaiset ovat oppineet liian ahdasmielisiksi koska he eivät ole olleet kontaktissa ulkomaalaisten kanssa. Ulkomaalaislakien löyhentäminen oli joidenkin mielestä osoitus siitä, että suomalaiset *eivät* olleet suvaitsemattomia ja toisten mielestä vastalääke olemassa olevalle suvaitsemattomuudelle. Alle kolmen vuoden jälkeen keskustelun lähtökohdat olivat muuttuneet täysin.

Laman vaikutusta keskustelun ilmapiiriin tuskin voi yliarvioida mutta merkittävää on myös se, etteivät ulkomaalaislain uudistajat vuonna 1991 osanneet ennakoida, että lainmuutos merkittävästi muuttaisi tilannetta Suomessa. Kuten Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta totesi vuonna 1994 julkaistussa mietinnössään, ilman virallista maahanmuuttopoliittista ohjelmaa, joka asettaisi harjoitetulle politiikalle lähtökohdat ja tavoitteet, Suomi oli yksinkertaisesti ”ajautunut tilanteesta toiseen.”²⁷⁴

Samanlainen kehitys on kuitenkin huomattavissa Länsi-Euroopan maissa. Kuten MacMaster argumentoi Ranskan tapauksessa, pelkkä rodullistettujen vähemmistöjen saapuminen ja läsnäolo näissä maissa ei johtanut maahanmuuton vastaiseen politiikkaan. Vasta 1970-luvun alun rasistinen liikehdintä ja suoranainen väkivalta rodullisti näiden maiden politiikan.²⁷⁵ Vaikka poliitikkojen vastaukset päällisin puolin tuomitsivat rasistiset terrorisminteot, heidän esittämänsä vastalääke väkivaltaan oli rajoittaa maahanmuuttoa. Ongelma ulkoistettiin valkoisen yhteiskunnan ulkopuolelle. Iso-Britanniassa sama käänös oli tapahtunut 1960-luvun alussa, kun konservatiivit osoittivat lukuisilla onnistuneilla vaalikampanjoilla kuinka rasistisella retoriikalla oli mahdollista kääntää puolelleen aiemmin työväenpuolueelle lojaaleja alueita. Tämä johti siihen, että myös työväenpuolue omaksui tiukemman asenteen Euroopan ulkopuoliseen maahanmuuttoon.²⁷⁶ Nimenomaan poliittinen opportunisti selitti Länsi-Euroopan maiden maahanmuuttopoliittikan

²⁷⁴ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b), s. 39.

²⁷⁵ MacMaster (2001), s. 185.

²⁷⁶ MacMaster (2001), s. 180-1.

tiukentumista, taloudelliset seikat olivat toissijaisia.²⁷⁷

Samaa tendenssiä on tutkinut myös alankomaalainen diskurssintutkija Teun A. Van Dijk. Edes korkean vierastyövoiman aikoina suurimmalla osalla valkoisista länsieurooppalaisista ei ollut henkilökohtaisia kontakteja maahanmuuttajiin ja kasvaviin rodullistettujen vähemmistöjen yhteisöihin.²⁷⁸ Tässä tilanteessa kansalaiset ottivat esimerkkiä suhtautumisessaan poliittiselta eliitiltä, etenkin hallituksilta.²⁷⁹

Tällaisen analyysin käyttökelpoisuus on siinä, että sen avulla on mahdollista havaita kuinka valkoisten eurooppalaisten rasismia käytettiin syynä rajoittaa maahanmuuttoa ja näin saada poliittista pääomaa. Sivuvaikutuksena kuitenkin suomalaisen valkoisen enemmistön rasismi hyväksyttiin ikään kuin luonnollisena reaktiona. Kuten MacMaster kuitenkin muistuttaa, kyse ei ollut siitä, ettäkö suuri osa eurooppalaisista olisi hyväksynyt rasistiset rikokset tai ottanut osaa niihin. Päinvastoin, poliittisen eliitin politisoivat ja rodullistivat maahanmuuton, loivat siitä tarpeisiinsa sopivan ongelman, jonka he tiesivät herättävän kansalaisten intohimot.²⁸⁰ Ranskan lisäksi Länsi-Saksa, Tanska, Norja, Belgia, Alankomaat, Ruotsi ja Itävalta sulkivat rajojaan maahanmuutolta vuosina 1973-74, kansainvälisen öljykriisin alla. On kuitenkin syytä epäillä oliko talouden tila ollut perimmäinen syy politiikan tiukentumiselle. Todennäköisemmältä vaikuttaa, että se tarjosi ilmapiirin, jossa maahanmuuton vastustaminen oli poliittisesti hyödyllistä.²⁸¹ Rodullistetut vähemmistöt olivat syntipukkeja mitä tuli rikollisuuden nousuun, koulutuksen heikkenemiseen ja yhteiskunnallisen yhtenäisyyden hajoamiseen.²⁸²

4.2 Suomalainen rasismi

Loppuvuodesta 1995 rasistinen häirintä ja väkivalta ylitti valtakunnallisen uutiskynnyksen ja kävi selväksi ettei niitä voitu enää jättää huomiotta. Marraskuussa Joensuun Katajissa

²⁷⁷ MacMaster (2001), s. 186.

²⁷⁸ Van Dijk (1989), s. 201.

²⁷⁹ Van Dijk (1989), s. 200.

²⁸⁰ MacMaster (2001), s. 185,187.

²⁸¹ MacMaster (2001), s. 188.

²⁸² MacMaster (2001), s. 188-189.

kaksi kuukautta pelannut Darryl Parker, amerikkalainen koripalloilija, palasi kotimaahansa sen jälkeen kun häntä oli nimitelty kaupungilla, uhkailtu pesäpallomailoilla ja heitelty kananmunilla.²⁸³ ”Lähden Joensuusta siksi, että en uskalla enää liikkua kaupungilla. En tunne oloani turvalliseksi tässä kaupungissa,” Parker sanoi tiedotustilaisuudessa.²⁸⁴ Parkerin lähtö uutisoitiin näyttävästi ja hänet valittiin muun muassa Helsingin Sanomien NYT-liitteessä vuoden merkittävimmäksi mediahenkilöksi koska hän ”käynnisti keskustelun suomalaisesta rasismista.”²⁸⁵

Siinä missä vuosina 1990-1994 suomalaisten suhtautumista ulkomaalaisiin käsiteltiin ikään kuin kansallisena sokeana pisteenä johon Eurooppaan liittyminen olisi paras lääke, suvaitsevaisuus-puhe psykologisoi ja yksilöllisti rasismin tiettyyn skinheadin arkkityyppiin. Ennen tätä siirtymää keskustelu suomalaisten rasismista oli abstraktia ja yleisluonteista: kansanedustajat puhuivat siitä, kuinka suomalaisia ”ärsytti,”²⁸⁶ kansalaisissa heräsi antipatiaa²⁸⁷ tai ulkomaalaisvaisuutta,²⁸⁸ ja kuinka heidän kulloinkin kannattamansa lakimuutos tai –uudistus auttaisi tilannetta.

Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta Paksi oli julkaissut maaliskuussa 1994 toimintaohjelman rasismia ja muukalaisvihamielisyyttä vastaan. Sekä tässä toimintaohjelmassa että samassa kuussa julkaistussa työryhmän mietinnössä korostettiin, että maahanmuuttajista oli tullut pysyvä ilmiö Suomessa. Suomessa ”tulee olemaan määräaikaaisesti ja pysyvästi entistä enemmän ulkomaalaistaustan omaavia ihmisiä.”²⁸⁹ Vaikka toimintaohjelma eksplisiittisesti muistuttaa, ettei maahanmuutto tai rodullistetut

²⁸³ HS 8.11.1995 ”Voimakas rotusorto ajoi koripalloilija Parkerin kotiin”
<<https://www.hs.fi/urheilu/art-2000003483497.html>>

²⁸⁴ Karjalainen 23.9.2017 ”1990-luku: Katajan jenkkivahvistus joutui lähtemään kaupungista skinien vuoksi” <<https://www.karjalainen.fi/uutiset/uutis-alueet/maakunta/item/156343-1990-luku-katajan-jenkkivahvistus-joutui-kaupungista-laehtemaeaeen-skinien-vuoksi>>

²⁸⁵ Harinen, Heikkilä & Hyvönen (2001), s. 135.

²⁸⁶ PTK 183/1990, s. 6511.

²⁸⁷ PTK 72/1993, s. 1705.

²⁸⁸ PTK 72/1993, s. 1710.

²⁸⁹ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b), s. i.

vähemmistöt ole syypäitä rasismiin ja vihamielisyyden nousuun Suomessa,²⁹⁰ ”etnisten ryhmien väliset suhteet” ovat kärjistyneet Euroopassa ja sama voi tapahtua myös Suomessa.²⁹¹ Maahanmuuttajien syyllistämisen sijaan mietintö ehdottaakin, että olennaisempaa ”olisi analysoida sitä, mitkä asiat vaikuttavat suomalaisten maailmankuvassa suhtautumiseen vähemmistöihin ja ulkomaalaisiin.”²⁹² Paksi tarjoaakin omaa selitystään:

*”Voimakkaan yhtenäisissä kulttuureissa, joissa kulttuurinen, etninen, kielellinen tai uskonnollinen moninaisuus on alhaista, ja jossa korostetaan kansallisen kulttuurin yhtenäisyyttä, voi yhtenäistämisen paine vahvistaa muukalaisvihamielistä käyttäytymistä.”*²⁹³

Tämä varoitus näyttäytyy erityisen aiheelliselta tilanteessa, jossa laman myötä ”vaihtuivat nationalistiset, kansallista yhteisöä korostaneet äänenpainot.”²⁹⁴

Pääongelma Suomessa Paksin mukaan on viranomaisten passiivisuus ja taipumus olla reagoimatta vakaviinkin rasistisiin rikoksiin.²⁹⁵ Poliittisilla puolueilla ja poliitikoilla oli velvollisuus vaikuttaa suomalaiseen asenneilmastoon ja tehdä selväksi, että nämä rikokset tulee ottaa vakavasti.²⁹⁶ Paksin mukaan oli erityisen tärkeää korostaa, että maahanmuutto oli tutkitusti hyödyttänyt muita Euroopan maita ja mitä helpommaksi ulkomaalaisten pääsy työelämään tehtäisiin, sitä enemmän Suomikin hyötyisi maahanmuuttajista.²⁹⁷ Kustannusten, ongelmien ja haittojen kohtuuton korostuminen keskustelussa tarkoitti, että ”suvaitsevalle ja humanille käsitykselle on vaikea tehdä tilaa.”²⁹⁸

On syytä tuoda esille, että rasistisen väkivallan ja vahingontekojen historia Suomessa ei ala vuodesta 1995. Vietnamilaispakolaisten saapuessa Joensuuhun vuosina 1987-89 talojen

²⁹⁰ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 4.

²⁹¹ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 1.

²⁹² Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b), s. 43.

²⁹³ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 4.

²⁹⁴ Kettunen (2002), s. 35.

²⁹⁵ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 3.

²⁹⁶ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b), s. 43.

²⁹⁷ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b), s. 28-29.

²⁹⁸ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b), s. 29.

seiniin kirjoiteltiin graffiteja joissa pakolaisia käskettiin palaamaan kotimaahansa.²⁹⁹ Vuonna 1989 Tamperetta vainosi ilmeisen järjestäytyneet polttopulloiskut ulkomaalaisten asuntoihin ja ravintolayrityksiin.³⁰⁰ Valkealan vastaanottoasema joutui tammikuussa 1991 ilotulitteista kootun pommi-iskun kohteeksi³⁰¹ ja saman vuoden keväällä vastaanottokeskuksen kivitykseen huipentunut jatkuva häirintä ajoi toistasataa somalialaispakolaista Nastolasta Helsinkiin.³⁰² Paikallislehti kuvasi skinien ja somalialaisten yhteenottoja Joensuussa vuonna 1993 otsikoin kuten ”Rotuvihan kevät.”³⁰³ Johdonmukaista ja järjestäytynyttä vastausta näihin tapahtumiin päätöstentekijöiden osalta ei kuitenkaan koskaan kuulunut. Esimerkiksi presidentti Koiviston reaktio oli parhaimmillaan ambivalentti. Koivisto tuomitsi Valkealan ja Tampereen tapahtumat mutta piti niitä lähtökohtaisesti yksittäistapauksina³⁰⁴ eikä nähnyt niiden heijastelevan laajemmin suomalaisten suhtautumista rodullistettuihin vähemmistöihin.³⁰⁵ Aden toteaa tästä ajasta, että kun maahan muuttaneet rodullistetut vähemmistöt kohtasivat rasistista syrjintää ja suoranaista väkivaltaa Kontulassa ja Hakunilassa, ”päättäjätasolla oltiin toisaalta tietämättömiä ja toisaalta myös vaiettiin [...]”³⁰⁶

Tämä hiljaisuus kuvaa mielestäni sitä, etteivät suomalaiset päättäjät olleet valmistautuneita tai halukkaita tarttumaan kotimaiseen rasismiin, huolimatta pakolaisten ja maahanmuuttajien kanssa töitä tehneiden varoituksista. Helsingin Sanomat uutisoi Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian professori Karmela Liebkindin ja sosiaaliviranomaisten varoituksesta lyhyesti keväällä 1994: ”Asenteet ulkomaalaisia

²⁹⁹ Puuronen (2001), s. 18.

³⁰⁰ YLE 6.10.2015 ”Rasismi roihahti liekkiin Tampereen polttopulloiskuissa 1989” <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/10/06/rasismi-roihahti-liekkiin-tampereen-polttopulloiskuissa-1989>>

³⁰¹ HS 8.1.1991 ”Valkealan vastaanottoaseman oven lasit räjäytettiin rikki” <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003039041.html>>

³⁰² HS 28.4.1991 ”Nastolan somalit pakenivat hyökkäyksiä Helsinkiin” <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003063000.html>>

³⁰³ Puuronen (2001), s. 19.

³⁰⁴ Koivisto (1995), s. 292.

³⁰⁵ HS 11.1.1995 ”Koivisto ei toivo pakolaisista vaaliteemaa” <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003039600.html>>

³⁰⁶ Aden (2009), s. 27.

kohtaan ovat Suomessa kiristymässä. Sosiaaliviranomaisten mukaan maahanmuuttajiin ja pakolaisiin kohdistuva häirintä lisääntyy koko ajan.”³⁰⁷ Kuitenkaan Suomessa ei ollut resursseja – ideologisia tai institutionaalisia – käsitellä sitä, kuinka ”[p]akolaisten tulo nosti pinnan alla kytenneet rasistiset, kansallismieliset ja muukalaisvihamieliset asenteet esiin.”³⁰⁸ Poliisi alkoi johdonmukaisesti seuraamaan ja tilastoimaan rasistisia rikoksia vasta vuonna 1997.

4.3 Skinheadit ja nuorten rasismi

Kun eduskunta vuonna 1993 keskusteli runsaan vuoden vanhan ulkomaalaislain tiukentamisesta, kansanedustajat vetosivat suomalaisten suvaitsemattomuuteen ja kiristyneeseen ilmapiiriin syynä kiristää lainsäädäntöä ja vaikeuttaa pakolaisten jäämistä maahan. Suomalaisten rasismi sinänsä ei noussut puheenaiheeksi, vaan kansanedustajat näkivät keskeisen ongelman olevan pakolaisten herättämä rauhattomuus ja tyytymättömyys suomalaisissa. Ratkaisuksi kansanedustajat ehdottivat ulkomaalaislakien kiristämistä.

Vasta rasismin henkilöityminen skinheadeihin ja nuorisoon avasi kansanedustajille tavan puhua suomalaisten rasismista. Samalla alkoi johdonmukainen suvaitsevaisuus-puhe, jota aiemmissa eduskuntakeskusteluissa ei ollut näkyvissä. Huhtikuussa 1995 toimintansa aloittanut Lipposen I hallitus alkoi ajamaan maahanmuuttopolitiikkaa, johon kuului olennaisena osana myös rasismin vastaisia toimenpiteitä.

Yksi osoitus loppuvuodesta 1995 vedenjakajana on, että pelkästään sen vuoden marras-joulukuussa kansanedustajat nostivat rasistisen väkivallan kolme kertaa eduskunnan asialistalle. 16. ja 23. marraskuuta kansanedustajat Arto Bryggare (SDP) ja Tuija Maaret Pykäläinen (vihr.) vaativat suullisella kyselytunnilla selvitystä hallitukselta tästä aiheesta.³⁰⁹ 12.12. ruotsalaisen eduskuntaryhmän Gunnar Jansson ja kuusi hänen puoluetoveriaan jättivät kirjallisen kysymyksen valtioneuvostolle suvaitsevaisuuden

³⁰⁷ HS 8.5.1994 ”Asenteet kiristymässä ulkomaalaisia kohtaan”
<<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003330769.html>>

³⁰⁸ Puuronen (2001), s. 27.

³⁰⁹ PTK 98/1995, s. 2615, PTK 106/1995, s. 2787.

lisäämiseksi tarvittavista toimenpiteistä.³¹⁰

Bryggare nivoi kysymyksessään yhteen rasismien sekä huume- että prostituutorikokset suurkaupungeille ominaisina ongelmina.³¹¹ Pykäläinen osoitti hallitukselle kysymyksen rasismien torjunnasta viitaten samana päivänä tapahtuneen tuhopolton kohteeksi joutuneen espoolaisen perheeseen.³¹² Kyseinen perhe oli ollut jatkuvan häirinnän kohteena pitkään: asuntoa oli yritetty sytyttää tuleen jo viikkoa aiemmin.³¹³ Sekä Pykäläinen että lehdistö luonnehtivat perhettä ”ulkomaalaiseksi” vaikka ilmeisesti vain perheen isä oli afrikkalaistaustainen. Pykäläinen syytti viharikoksesta skinheadeja, ja tiedusteli mihin toimenpiteisiin hallitus aikoi ryhtyä muukalaisvihan torjumiseksi, ehdottaen yhdeksi ratkaisuksi asennekasvatuksen ulottamista koko yhteiskunnan (”valtion ja kuntien viranhaltijat, eri laitokset, koulut, päiväkodit ja tiedotusvälineet”³¹⁴) kattavaksi. Asennekasvatuksen tavoitteena olisi saada nämä tahot suhtautumaan erilaisuuteen myönteisesti.

Ministereiden kommentoissa asennekasvatus ja valistustyö saivat pääroolin rasismien ehkäisemisessä. Näiden tarpeessa olivat ministeri Anderssonin mukaan perheet, koulut, nuorisotoiminta ja urheiluseurat. Ehdottaapa ulkoministeri Halonen rasismien vastaisen koulutuksen ulottamista varusmiespalvelukseen asti.³¹⁵ Myös julkisessa keskustelussa rasismien vastainen työ kohdistui lähinnä lapsiin ja nuoriin. Urheiluseurojen ja -tapahtumien brändääminen rasismien vastaisiksi toistuu sekä eduskuntakeskusteluissa ja tiedotusvälineissä.³¹⁶ Suomalaisen rasismien henkilöityminen nuorisoon ja erityisesti skinheadeihin selittää tätä taipumusta.

On johdonmukaista nähdä suomalainen vahva kansallinen peruskoulutus hedelmällisenä maaperänä istuttaa koko kansaan rasismien vastaisuus. Välimatka rodullistettujen

³¹⁰ PTK 130/1995, s. 3577.

³¹¹ PTK 98/1995, s. 2615.

³¹² PTK 106/1995, s. 2787-2788.

³¹³ HS 24.11.1995 ”Ulkomaalaisen asunto sytytettiin taas Espoossa”
<<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003488017.html>>

³¹⁴ PTK 106/1996, s. 2787.

³¹⁵ PTK 106/1995, s. 2788.

³¹⁶ PTK 106/1995, s. 2788, PTK 130/1995, s. 3579.

vähemmistöjen ja valkoisten suomalaisten elinpiirien välillä tarkoitti, että nimenomaan koulu oli se konteksti, jossa nämä piirit ensimmäisen kerran kohtasivat. Laman jälkeistä Suomea leimasi myös huoli syrjäytymisvaarassa olevasta nuorisosta ja sen tulevaisuuden turvaamisesta.

Joensuunlaisista skinheadeista tulikin suomalaisen rasistin arkkityyppi: muusta yhteiskunnasta syrjäytynyt, omaan asemaansa turhautunut nuori mies joka purki omaa pahaa oloaan yhteiskunnan heikoimpiin. Kulttuuriministeri Claes Andersson analysoi tätä ihmistyyppiä psykiatrin äänenpainoin seuraavasti:

”Usein on takana tietenkin heikko itsetunto ja se, että ihminen sijoittaa tuntemattomaan ja erilaiseksi katsottuun ihmisryhmään tai yksilöön niitä pahoja tunteita ja niitä pelkoja, mitä hänessä itsessään on. Muukalaispelossa ja erilaisuuden pelossa on aina kysymys projektioista.”³¹⁷

Vaikka kansanedustajat tuomitsivat rasismia ja skinhead-liikkeen, liikenä heiltä myös myötätuntoa näitä nuoria miehiä kohtaan. Nimenomaan skinhead-nuorten ahdinko rasismia selittäjänä käänsi koko asetelman ylösalaisin: nämä nuoret miehet olivat suomalaisen muuttuvan yhteiskunnan ja laman jälkeisen talouskurin uhreja ja rasismi silkkä oire, ei tauti itsessään. Rasistisen häirinnän ja väkivallan uhrin katosivat yhtälöstä täysin ja skineistä tuli tilanteen todellinen uhri.

Suomalainen alemmuudentunne sai tulta pesään lamavuosien jälkeen ja Euroopan yhdistyessä. Neuvostoliiton ja Suomen puolueettomuuspolitiikan kaaduttua suomalaisille jäi epäselväksi millaiseksi sen asema muodostuisi yhtenäistyvässä Euroopassa. 2000-luvun Nokia-Suomi, Pisa-testit ja kilpailukyky-Suomen brändääminen olivat vielä horisontissa.³¹⁸ Tässä mielenmaailmassa skinheadit nähtiin heikentyneen kansallisen itsetunnon rikollisuuteen ajamina. Pertti ”Velto” Virtanen (ekologinen puolue) puki tämän ajatuksen näin: ”meidän koululaitos on pari viime vuosikymmentä epäonnistunut kasvatustehtävässään ennen kaikkea luovuuden, itsetunnon ja itsensä löytämisen alueilla.”³¹⁹ Myös kansanedustaja Aino Suhola (kesk.) argumentoi, että ”[r]asismia vastustaminen ei onnistu erillisenä toimenpiteenä, koska rasismi liittyy ihmiskuvaan,

³¹⁷ PTK 130/1995, s. 3579.

³¹⁸ Kettunen (2004), s. 44,216-221

³¹⁹ PTK 130/1995, s. 3581.

ihmiskäsitykseen ja itsetuntoon.”³²⁰

Näkökulmasta riippuen suomalaiset rasistit olivat joko raadollisen säästöpolitiikan syrjäyttämiä uhreja tai uhoavia keskenkasvuisia pikkurikollisia. Tällainen avuttomuuden teema seuraa sitä, miten kansanedustajat luonnehtivat erityisesti skinheadeja. SDP:n Janne Viitamies vei sen äärimmilleen kutsuen skinheadeja ”poikaraukoiksi,” jotka rasistisen retoriikan yllyttäminä ”käyvät yö yön jälkeen hajottamassa turkkilaisten yrittäjien kahviloitten ikkunoita ja hakkaavat ihmisiä.”³²¹

Kansanedustajille suomalaisen rasistin arkkityyppi oli siis joko laman myötä työttömäksi jäänyt ja syrjäytynyt turhautunut suomalainen tai harhaanjohdetun kiihko-isänmaallinen nuori. Rasismi on kuin tahdoton reaktio epäoikeudenmukaisuuteen ja rasisti olosuhteiden uhri. Lisäksi tällaisessa tulkinnassa rasismiin sinänsä ei ole tarvetta puuttua. Kunhan talous kohenee ja ihmiset voivat paremmin, rasismikin häipyä. Esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteiden ministeri Terttu Huttu-Juntunen puhui syrjäytymisen ja köyhtymisen ennaltaehkäisemisen puolesta argumentoiden, että hoitamattomina nämä ilmiöt ruokkivat rasismia.³²² Rasismia tutkinut yhteiskuntatieteilijä Anne-Mari Soutu kutsuu tällaista tendenssiä rasismin patologisoimiseksi,³²³ kun rasismi nähdään sivuoireena, ei ongelmana itsessään.

Kulttuuriministeri Andersson korosti myös kuinka tärkeää oli saada ”erittäin selkeät normit ja selkeä rangaistavuus kaikelle tälle [rasistiselle] toiminnalle,” viittauksena tarpeeseen kiristää ja tarkentaa rasismin vastaista lainsäädäntöä. Halonen muistutti myös julkisen sektorin merkittävydestä ”koska ainoastaan yleinen mielipide voi antaa todella kantavuutta sinänsä vahvoille rikoslain pykälille,” kenties puolustaakseen nykyistä lainsäädäntöä ministeri Anderssonin syytöstä vastaan. Vaikka lainsäädäntö olisi ajan tasalla, Halosen mukaan yleisen mielipiteen olisi tuettava rasismin rangaistavuutta.³²⁴

³²⁰ PTK 130/1995, s. 3582.

³²¹ PTK 176/1998 s. 7007-8

³²² PTK 98/1995, s. 2616.

³²³ Soutu (2011), s. 133

³²⁴ PTK 106/1995, s. 2787.

Eduskunta keskusteli nuorten rasismista myös joulukuussa 1997.³²⁵ Kansanedustaja Margareta Pietikäinen (r.) pohjusti kysymyksensä nuorten rasismista tutkimukselle, jonka mukaan jopa viidesosa suomalaisista yhdeksänluokkalaisista on omien sanojensa mukaan ennakkoluuloisia tai rasistisia. Hän viittaa Osmo Virrankosken Suomen itsenäisyyden juhleviikolla esittelemiin tutkimustuloksiin.³²⁶

Kulttuuriministeri Andersson viittasi vastauksessaan hallituksen jatkuviin toimenpiteisiin, esimerkiksi ministeri- ja virkamiestyöryhmien toimintaan ja ministeriöiden yhteistyöhön jotka olivat luoneet erilaisia maanlaajuisia koulutusohjelmia. Vaikka Andersson myönsi tutkimustulosten olevan huolestuttavia, toisessa puheenvuorossaan hän korosti nuorten asenteiden pysyneen pitkälti samanlaisina 1960-luvulta lähtien ja epäili olivatko muutokset sittenkään niin rajuja kuin eduskunnassa maalailtiin. Sosiaaliset epäkohdat ja nuorisotyöttömyys olivat hänen mukaansa ne tekijät jotka ruokkivat rasistisia asenteita ja saattoivat olla kiristyneiden asenteiden takana. Toisaalta nuorten rasismilla, jopa väkivallalla oli aikuisten hiljainen hyväksyntä, Andersson väitti: ”on käynnissä, sanotaan, aika suuren aikuisenemmistön hiljaisella luvalla juuri tällaista agitaatiota, josta ehkä räikeintä on rasistinen väkivalta Joensuussa ja Mikkelissä, joka olisi mahdotonta, jos ei suuri hiljainen enemmistö sitä hyväksyisi.” ja vaati tiedotusvälineiltä sekä koko yhteiskunnalta vastuullisuutta rasismien tuomitsemisessa.³²⁷

Lienee luonnollista, että eduskuntakeskustelut eivät syvenny asennekoulutuksen laajentamiseen peruskoulun ulkopuolelle: suullisen kysymyksen kohde onkin nimenomaan nuorten rasistiset käsitykset. Kuitenkin Vieraskynä-palstalla Helsingin Sanomissa (puolitoista viikkoa eduskunnassa käydyn keskustelun jälkeen, 21.12.1997) Virrankoski korostaa ”ruokapöytäpuheiden” merkitystä nuorten kiristyneille asenteille: kodin vaikutus mielipiteisiin oli nuorten omasta mielestä koulua suurempi. Tässä mielessä tutkimuksen on

³²⁵ PTK 167/1997, s. 5731-5733.

³²⁶ Tarkkaa tietoa siitä, mitä Virrankoski tällöin esitteli ei ole löydettävissä. Tutkimus julkaistiin vasta vuonna 2001 teoksessa *Maa kallis isien: tutkimus peruskoulun päättävien oppilaiden isänmaallisuudesta, suvaitsevaisuudesta ja etnisistä ennakkoluuloista*. Sen sisällön lisäksi olen turvautunut Helsingin Sanomissa joulukuussa 1997 julkaistuihin uutisiin hänen tutkimuksestaan.

³²⁷ PTK 167/1997, s. 5731.

perusteltua todeta heijastelevan koko yhteiskunnan polarisoitumista mitä tulee maahanmuuttoon ja rasismiin. Polarisoitumisesta hyvä esimerkki on, että siinä missä vuonna 1990 vastaavassa tutkimuksessa 57% vastaajista sijoittautui neutraaliin keskimaastoon, vuonna 1997 tätä mieltä oli vastaajista enää 20%.³²⁸ Tällainen polarisoituminen oli nähtävissä myös aikuisten suomalaisten mielipiteissä.³²⁹

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa 6.12.1997 jossa käsiteltiin Virrankosken tutkimusta todettiin:

”Luultavasti tulokseen vaikuttaa tuohon ikään kuuluva halu sokeerata yhteiskunnan nykymentosta vastaavaa vanhempaa polvea. Monen kohdalla äärimmäisyysasenteet tasoittuvat aikuisikään ehdittäessä. Työttömyys, syrjäytyminen ja muut elämän vastoinkäymiset vaikuttavat toisten kohdalla päinvastaiseen suuntaan.”³³⁰

Anne-Mari Soutu on osuvasti kuvaillut tällaista näkemystä rasismien yksilöllistämiseksi. Jos rasismia ajatellaan vain nuoruuden ”muotiongelman” niin ”vastuu ongelmasta jää tällöin helposti yksilötasolle eikä sen sosiaalisia ja yhteisöllisiä ulottuvuuksia avata.”³³¹ Vastaamatta jää myös se, miksi nuorten kapinallinen mielenilmaus kohdistuu rodullistettuihin vähemmistöihin, ei valkoiseen aikuisväestöön.

Paitsi että HS ilmaisema näkemys normalisoi rasismia ”haluna sokeerata,” tai nuoruuden muotiongelman³³² jättää se myös huomiotta ympäröivän yhteiskunnan vastuun siitä, keitä tällaiset asenteet alistavat ja haavoittavat. On kuin rodullistettuihin vähemmistöihin kohdistuvat kielteiset asenteet syntyisivät tyhjästä tietyssä ikävaiheessa – ja katoaisivat yhtä helposti nuorten aikuistuesssa. Samalla ”rasismia ylläpitävät luokittelut ja niihin perustuvat käytännöt ja teot näyttäytyvät valtaryhmälle normaaleina”³³³ ja luonnollistuvat. Soutu toteaaakin, että ”rasismien yksilöllistäminen ohittaa rasismien kulttuuristen ja sosiaalisten

³²⁸ HS 21.12.1997, PK ”Koko yhteiskunnan ehkäistävä rasismia”
<<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000003684010.html>>

³²⁹ Jaakkola (2000), s. 33.

³³⁰ HS 6.12.1997, PK. ”Isänmaallisuuden vääristymiä”
<<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000003680412.html>>

³³¹ Soutu (2011), s. 134,137.

³³² Soutu (2011), s. 134.

³³³ Soutu (2011), s. 26.

edellytysten ja ulottuvuuksien tarkastelun. [...] Vastuu ongelmasta jää tällöin helposti yksilötasolle eikä sen sosiaalisia ja yhteisöllisiä ulottuvuuksia avata.”³³⁴

Pääkirjoitus jatkaa: ”[O]ngelmaa ei pidä vähätellä. Kotien asenneilmapiirissä muutokset ovat hitaita. Siksi tehtävää lankeaa myös yhteiskunnalle.”³³⁵ Samaa toteaa Virrankoski: ”Pysyvä muutos lienee mahdollista, jos mukaan saadaan koulun ohelle kodit, media, julkisuuden henkilöitä ja poliitikkoja.”³³⁶

Kysymys nuorison rasistisuudesta nousee keskusteluissa esiin myös kun rasistisia rikoksia ja skinhead-ilmiötä verrataan niin kutsuttujen kettutyttöjen turkistarhaiskuihin. Kokoomuksen Heikki Koskinen syytti vihreitä ja sosiaalidemokraatteja ympäristöaktivistien turkistarhaiskujen hyväksymisestä. Hän lainasi alkuvuodesta 1998 SDP:n kansanedustaja Erkki Tuomiojaa, joka oli luonnehtinut turkistarhaiskuja nuorten vähäisiksi ylilyönneiksi ja vähemmän huolestuttaviksi kuin rasistiset ja muihin ”valtanormeista poikkeavaan käytökseen kohdistuvat hyökkäykset.”³³⁷ Samaa ihmettelee SMP:n Raimo Vistbacka: ”Miksi eläinaktivistit löytävät terroritoiminnalleen korkean tason ymmärtäjiä, mutta skinheadeja ei ymmärrä kukaan. [...] Johtuuko se siitä, että eläinaktivistit tulevat mitä ilmeisemmin *paremmista piireistä*, toisin kuin vaatimattomista oloista tulevat skinheadit?”³³⁸ Vistbackan puheenvuoro tekee selväksi sen, että samalla kun rasismi yhdistetään skinheadeihin, se yhdistetään myös tiettyyn luokkaan.

Mielenkiintoisen vertailusta tekee se, että turkistarhaiskuja ei perustella laman ja syrjäytymisen tuloksina. Liikkeiden välillä on kuitenkin joitain yhtymäkohtia. Siinä missä skinhead-ilmiötä voi luokitella äärioikeistolaiseksi, ääri-isänmaalliseksi liikkeeksi, turkistarhaiskujen tekijät voi nähdä politiikan toisen äärilaidan ilmiöksi, ääriivasemmistolaisten ympäristöterroristien hyökkäykseksi elinkeinoharjoittajia ja yksityisomaisuutta vastaan.

³³⁴ Soutu (2011), s. 137.

³³⁵ HS 6.12.1997, PK. ”Isänmaallisuuden vääristymiä”
<<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000003680412.html>>

³³⁶ HS 21.12.1997, PK ”Koko yhteiskunnan ehkäistävä rasismia”
<<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000003684010.html>>

³³⁷ PTK 9/1998, s. 240.

³³⁸ PTK 9/1998, s. 254. Korostus minun.

4.4 Rasismi hyötyajatteluna

Gustaf Jansson (Lib., ruotsalainen eduskuntaryhmä) jätti joulukuussa 1995 valtioneuvostolle kirjallisen kysymyksen ”avoimesta muukalaisvihasta, suvaitsemattomuudesta ja uusnatsismista” jotka hän määritteli lähtökohtaisesti demokratialle arvottomaksi ilmiöksi.³³⁹

Kulttuuriministeri Andersson näki syyksi alati kiristyvälle asenteelle maahanmuuttajia kohtaan laman aiheuttaman kilpailun hupenevista resursseista ja pelon oman aseman heikkenemisestä maahanmuuttajien kustannuksella. Tämän pelon tiivistä myöhemmin keskustelussa kansanedustaja Outi Ojala (vas) sanoen ”monet pelkäävät, että pakolaiset ja ulkomaalaiset tulevat Suomeen ainoastaan hyvän sosiaaliturvan takia ja että heitä kohdellaan jotenkin huomattavasti paremmin kuin suomalaisia.”

Sisäasiainministeri Enestam näki myös rasismien leviämisen seurauksena lamasta ja lupasi että “[h]allituksen toimenpiteet talouden, työllisyyden ja kansalaisten elinolojen parantamiseksi vähentävät myös ulkomaalaiskielteisyyttä.” Samaa mieltä ministeri Enestamin kanssa oli työministeri Liisa Jaakonsaari (SDP): ”ennen kaikkea työttömyys ja syrjäytyminen ovat asioita, jotka luovat kasvualustaa rasismille ja muukalaisvihalle.”

Enestamin ja Jaakonsaaren puheenvuoroissa rasismien ajavana voimana on (valkoisen) suomalaisen huoli rajallisten taloudellisten resurssien jaosta. Tämä on valtaapitävä tulkinta joka toistuu kaikissa tutkimissani eduskuntakeskusteluissa. Vaikka samanlainen tulkinta on nähtävissä kaikkialla Euroopassa, Suomessa 1990-luvun alkupuolen laman sattuminen maahanmuuton piikin kanssa samaan aikaan epäilemättä kärjisti keskustelua. Ainakin se tarjosi syntipukin suomalaiselle rasismille: ”taantuman aikana rasistisen sanoman välittäjää ei nähdä tekijänä tai kannanottajana, vaan pikemminkin kasvottoman ’voiman’ eli taloustaantumien uhrina tai sen lääkitsijänä. [...] [R]asistisen sanoman levittäjä saattaa päästä pälkähästä, sillä syntipukiksi nousee taantuma, jolle ei ikään kuin voida mitään.”³⁴⁰

³³⁹ PTK 130/1995, s. 3577.

³⁴⁰ Haavisto & Kivikuro (2009), s. 87.

Rasismien sievistäminen rationaaliseksi hyötyajatteluksi, niin kutsuttu konfliktiteoria³⁴¹ on kuitenkin ongelmallista. Suomalaista kulttuuria lähinnä olevien ulkomaalaisryhmienhän olettaisi olevan suurin uhka suomalaisten työnsaannille – näihin suhtaudutaan kuitenkin kaikkein myönteisimmin.³⁴² Valkoisten suomalaisten arvoa harvoin lasketaan pelkästään siinä valossa mitä erilaisia yhteiskunnan tukia he käyttävät tai tulevat mahdollisesti käyttämään.³⁴³ Oli maahanmuuttaja töissä tai työttömänä, tekee hän jotain väärin: joko vie työpaikan suomalaiselta työntekijältä tai vie sosiaaliturvaa suomalaiselta veronmaksajalta. Lisäksi, kuten kansaedustaja Kiljunen keskustelussa muistuttaa, ulkomaalaisia on Suomessa ”merkityksetön määrä,” 1,2 prosenttia. Kaikki tämä korostaa sitä, että rodullistetun maahanmuuttajan edustama uhka on symbolinen, ei aktuaalinen.

Sara Ahmed on kirjoittanut pelon politiikasta, siitä miten rasististen merkitysten läpäisemä yhteiskunta tulkitsee rodullistetun vartalon pelon ja uhan tyysijaksi. ”Maahanmuuttaja” näyttäytyy hänen luennassaan mörkönä, joka latautuu valkoisen katsojan silmissä menetyksen – työpaikan, rahan ja maan – pelolla.³⁴⁴ Pelko rakentaa ja uudelleenrakentaa rajoja pelkääjän ja pelon kohteen välillä, jolloin valkoisen suomalaisen pelko näyttäytyykin vallan tyysijana.³⁴⁵ Franz Fanonia tulkiten Ahmed osoittaa, miten pelon kohteeksi, pelottavaksi tuleminen rajoittaa rodullistettuja vartaloita, tekee niistä uhkaavia.³⁴⁶ Maahanmuuttajan rodullistettu vartalo uhkaa suomalaisessa kontekstissa maan ja kansalaisten toimeentuloa: paitsi työpaikkaa, niin myös abstrakteja ”meidän” arvojamme kuten hyvinvointia ja tasa-arvoa.³⁴⁷ Pelkoa pönkittää myös maahanmuuton hallitsemattomuuden vertauskuvat: muukalaistulvat, jotka vaarantavat valtion selviytymiskyvyn, jopa sen olemassaolon jatkuvuuden. ”Meidän” on hallittava maahanmuuttoa, saatava sen edustama kriisi aisoihin jotta ”me” selviämme.³⁴⁸

³⁴¹ esim. Jaakkola (2000), s. 29.

³⁴² Liebkind (2000), s. 173.

³⁴³ Keskinen, Rastas & Tuori (2009), s. 14-15.

³⁴⁴ Ahmed (2004), s. 43,47.

³⁴⁵ Ahmed (2004), s. 67-68.

³⁴⁶ Ahmed (2004), s. 61-3,70-71.

³⁴⁷ Ahmed (2004), s. 78-79.

³⁴⁸ Ahmed (2004), s. 76.

Myytti valtion tuilla leveästi elävästä työttömästä maahanmuuttajasta kummittelee tämän tulkinnan taustalla. Hyötyajattelu jättää huomioimatta erilaiset rasistiset yhteiskunnalliset stereotyyptit ja mielikuvat, joilla tällaista kustannusanalyysiä tuetaan. Kuten Sara Ahmed toteaa, ”it is simply not that any body is hated: particular histories of association are reopened in each encounter, such that some bodies are already encountered as more hateful than other bodies.”³⁴⁹

Rodullistetut vähemmistöt eivät kaikki kärsi rasismista ja syrjinnästä samalla tavalla: tutkimus toisensa jälkeen on osoittanut, että mitä enemmän rodullistettu vähemmistö poikkeaa valkoisista suomalaisista ihonväritään tai kulttuuriltaan, sitä enemmän se kohtaa syrjintää. Somalialaiset ovat tällaisen ”etnisen hierarkian” häntäpäässä:³⁵⁰ he kohtaavat rodullistetuista vähemmistöistä eniten väkivaltaa ja uhkailua.³⁵¹ Ahmed kirjoittaa: ”the production of the black man as the object of fear depends on past histories of association: Negro, animal, bad, mean, ugly.”³⁵²

4.5 Suomenruotsalaiset ja isänmaallisuus

Edellä mainitussa Osmo Virrankosken tutkimuksessa jopa puolet suomenkielisistä haastatelluista yhdeksäsluokkalaisista epäili ruotsalaisen kansanpuolueen isänmaallisuutta.³⁵³ Asennetutkimuksissa Suomen ruotsinkieliset ovat johdonmukaisesti suhtautuneet maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen suomenkielisiä positiivisemmin ja myös tuomitsevat rasismia painokkaammin. Tätä asemaa tukee myös se, että antipatia suomenruotsalaisia kohtaan kulkee käsikädessä maahanmuuttokritiikin kanssa – myös eduskunnassa.

Tämä on nähtävissä toistuvasti kansanedustajien Sulo Aittoniemen ja Pertti Virtasen eduskunnassa pitämässä puheenvuoroissa. Molemmat kyseenalaistavat ihonvärin

³⁴⁹ Ahmed (2004), s. 54.

³⁵⁰ Jaakkola (2000), s. 34.

³⁵¹ Tuori, (2012), s. 277.

³⁵² Ahmed (2004), s. 66.

³⁵³ HS 6.12.1997 PK ”Isänmaallisuuden vääristymiä”

<<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000003680412.html>>

perusteella tapahtuvan syrjinnän levinneisyyden ja vakavuuden Suomessa ja korostavat suomenruotsalaisten taholta tapahtuvaa suomenkielisten syrjintää. Molemmat kansanedustajat avoimesti kyseenalaistavat RKP:n kansanedustajien ja ruotsinkielisen vähemmistön isänmaallisuuden ja jopa heidän kuulumisen Suomen väestöön. Hyvä esimerkki tästä on Virtasen puheenvuoro 14.12.1995:

”hivenen koomista tässä suvaitsevaisuuskeskustelussa on se, että kun ahvenanmaalainen kysyi, niin ensin kolme ruotsinkielistä ministeriä vastasi. Me suomalaiset olemme erittäin suvaitsevaista kansaa ja tavallaan täällä mestaroi aina valitettavasti meidän vähemmistöimme.”³⁵⁴

Virtanen asettaa tässä puheenvuorossa vastakkain ”me suomalaiset” ja ahvenanmaalaiset sekä ruotsinkieliset poliitikot. Virtanen kääntää keskustelun ympäri: sen sijaan että tulisi keskustella suomalaisten rasismista, vakavampi ongelma on suomenruotsalaisten harjoittama suomenkielisten syrjintä. Hänen argumentoinnissaan ruotsinkielinen vähemmistö syyllistää suomenkielisiä rasismista ylläpitääkseen omaa vasta-asemaansa. Samassa puheenvuorossa hän syytti Eva Biaudeta siitä että hän ”koko ajan kaveerasi somalin kanssa, mutta ei koskaan näyttänyt ymmärtävän ainuttakaan asiaa, mitä suomalaiset tästä asiasta sanoivat,” asettaen Biaudet’n puheenvuorossaan retorisesti suomalaisten ulkopuolelle.

Kun keskustelu eduskunnassa kääntyy rasismiin, Aittoniemi on paikalla, yleensä vaihtamassa aihetta suomenruotsalaisiin ja ruotsin kielen asemaan Suomessa. Hän kieltää rasismin olemassaolon Suomessa tyystin ainakin ”värillisiä” kohtaan yhdessä puheenvuorossa ja seuraavassa syyttää suomenruotsalaisia ja Ahvenanmaalaisia todellisiksi rasisteiksi. Esimerkkeinään hän käyttää ruotsinkielisten ennakkoluuloja Karjalan pakolaisia kohtaan ja Ahvenanmaan rajoitteita kotipaikkaoikeuden suhteen mannersuomalaisille.³⁵⁵ Ahvenanmaan itsehallinto-oikeutta ja ruotsinkielen etuoikeutettua asemaa saarella Aittoniemi oli vuonna 1991 kuvaillut apartheidiksi, puuskahtaen:

”Me mannersuomalaiset, kansainväliset hölmöt, hyväksymme mitä tahansa silloin, kun suomenruotsalainen väestö sitä esittää, joka muutekin pitää valtaa Suomessa kaikissa asioissa ja ohjaa päin prinkkalaa.”³⁵⁶

³⁵⁴ PTK 130/1995, s. 3581.

³⁵⁵ PTK 20/1997, s. 479.

³⁵⁶ PTK 180/1990, s. 6327-28.

Keskustelun kääntäminen kielellisiin vähemmistöihin on helppo nähdä aiheen vaihtamisena. Kuitenkin on selvää, että Aittoniemelle ja Virtaselle kielen perusteella tapahtuva syrjintä on Suomessa rasismia eli ihonväriin perustuvaa syrjintää suurempi ongelma. Tästä näkökulmasta vaihtoehtoinen tulkinta Aittoniemen kannalle olisi, että hän edustaa oman suomenkielisen ja valkoisen äänestäjäkuntansa intressejä. Merkittävää on kuitenkin se, että vähemmistöjen oikeuksia puolustava ja syrjinnänvastainen lainsäädäntö näyttäytyy Aittoniemen tulkinnassa suomalaisen enemmistön intressien vastaisena.

Aittoniemen ja Virtasen puheenvuoroissa ruotsinkielisen vähemmistön nauttimat oikeudet ja suojele kuten kaksikielisyys virastoissa ja tv:ssä sekä Ahvenanmaan itsehallinto rajoittavat suomenkielisen enemmistön oikeuksia. Ahvenanmaan erityisaseman suojelele keinit (ruotsinkielisen opettelu ja viiden vuoden saarella asuimisen vaatimus ennen äänestyoikeuden myöntämistä maakuntavaaleissa) näyttäytyvät suomenkielisten mannersuomalaisten oikeuksien sortamisena. ”Eikö se ole rasismia, massiivista rasismia, ihmistä kohtaan?”³⁵⁷ hän kysyy.

Aittoniemen mielestä tilanne Suomessa on tälläkin hetkellä nurinkurinen: ”olen todennut, että vähemmistöjen asema pitää pitää pikkuisen korkeammalla ja paremmassa tasossa kuin valtaväestön, koska he helposti tuntevat joutuvansa muuten syrjityiksi” ja lisää samaan hengenvetoon ”Ei se käy, että vähemmistöt, jos heitä yritetään palvella hyvin, lähtevät mahdottomuuksiin näissä asioissa.”³⁵⁸ Nämä kommentit, joissa hän myös viittaa saamelaisten pitävän pohjoisessa rasistista ”hirmuvaltaa”, liittyvät keskusteluun Yleisradion ohjelmapolitiikasta ja ruotsinkielisten tv-ohjelmien paljouteen. Selkeästi suomenruotsalaisten asema on Aittoniemen mielestä huono esimerkki muille vähemmistöryhmille.

Yhdistettynä tähän RKP:n kansanedustajien ja ministereiden myönteisyys maahanmuuttoa kohtaan ja rasismin vastaiset puheenvuorot on mahdollista tulkita pyrkimyksinä heikentää suomenkielisten suomalaisten asemaa yhä edelleen. Meneepä Aittoniemi niinkin pitkälle,

³⁵⁷ PTK 20/1997, s. 479. Korostus minun.

³⁵⁸ PTK 50/1998, s. 2044.

että hän ehdottaa RKP:n kannattavan ulkomaalaispolitiikkaa, joka vaarantaa Suomen valtion tulevaisuuden: ”ruotsalaisella kansanpuolueella ei näissä asioissa ole rajoitinta lainkaan, joka asettaisi esteitä ajattelulle tai sellaisia rajoituksia, joissa myös kansallinen turvallisuus ja oman kansanhyöty otettaisiin edes jossakin määrin huomioon.”³⁵⁹

”Kaveeraminen” rodullistettujen vähemmistöjen kanssa näyttäytyy suomalaisten enemmistöä vastaan liittoutumisena. Vihreiden kansanedustajan Eero Paloheimon kommentit vuonna 1990 siitä, että suomenruotsalaiset toivovat suomenkielisten suomalaisten jäävän tulevaisuudessa vähemmistöön ovat perustuvat samaan ajatukseen. Hän toteaa: ”Suomenruotsalaisten motiivit ulkomaalaiskysymyksessä ovat johdonmukaisia: mitä enemmän ja mitä uudempiä vähemmistöjä, sitä helpompi on vanhan ja vakiintuneemman vähemmistön hengittää.”³⁶⁰

Aittoniemelle ja Virtaselle suomenkieliset suomalaiset ovat ne, joita lain ja poliitikkojen tulisi palvella. Siispä lait jotka eivät päde heihin toimivat heitä vastaan. Vihapuheen ja rasmin vastaiset lait, kaksikielisyyden vaaliminen, Ahvenanmaan itsehallinto ja saamenkielen tukeminen Lapissa näyttäytyvät silloin pyrkimyksinä kyseenalaistaa tai heikentää valtaväestön asemaa. Mitä tulee rasistiseen motiiviin rangaistuksen koventajana, Aittoniemi tukee lainsäädännön universaalisuutta toteamalla ”Lain täytyy olla kaikille sama, niin valkoisille kuin värillisillekin. Sen takia näitä erikoispykälää ei tarvita.”³⁶¹ Vähemmistöjen aseman ja oikeuksien turvaaminen asettaisi Aittoniemen tulkinnassa nämä ihmisryhmät lain yläpuolelle: ”jos lähdetään tälle linjalle, jota ed. Laakso tarkoittaa, silloin tulee sellainen kuppikunta, johon ei enää kohdisteta Suomen lakia vaan joka on erityissuojeluksessa.”³⁶²

Tasa-arvo käsitetään tällöin periaatteeksi, että kaikkia on kohdeltava samoin – sukupuolesta, ihonväristä, seksuaalisuudesta iästä ja niin eteenpäin huolimatta. Tällaista

³⁵⁹ PTK 40/1990, s. 1317-18.

³⁶⁰ PTK 183/1990, s. 6514.

³⁶¹ PTK 20/1997, s. 474.

³⁶² PTK 20/1997, s. 474.

lähestymistapaa kutsutaan muodolliseksi tasa-arvoksi.³⁶³ Tällainen sokean tasa-arvon ideaali on kuitenkin väistynyt ja nykyään syrjinnän vastainen lainsäädäntö lähtee siitä, että ihmisten välisiä eroja pyritään tunnistamaan jotta syrjintä tehtäisiin näkyväksi.³⁶⁴ Lainsäädännön universaalisuuden kyseenalaistaminen on siten tarpeellinen (ensimmäinen) askel kohti tasa-arvoisempaa lainsäädäntöä. Lainsäädäntö joka ottaa huomioon erilaisten ryhmien erityiset tarpeet on lähtökohtaisesti ei-universaali.³⁶⁵ Tämä oli selvää jo vuonna 1990 oikeusministeriön asettamalle työryhmälle, joka totesi, että ”tosiasiallisen tasa-arvon saavuttaminen voi edellyttää [...] erityiskohtelua.”³⁶⁶ Syrjinnänvastainen lainsäädäntö lähtee siitä ennako-oletuksesta, että tiettyihin ryhmiin kohdistuu yhteiskunnalliselta tasolta syrjintää, joka haittaa näiden ryhmien yhteiskunnallista ja oikeudellista asemaa. Näiden ryhmien oikeuksien suojelua tukemaan laaditaan lainsäädäntöä joka kriminalisoi syrjinnän. On tosin syytä huomauttaa, että kaikki syrjinnänvastainen lainsäädäntö josta neuvoteltiin 1990-luvulla oli lähtökohtaisesti värisokeaa eikä tehnyt erotusta rodullistettujen vähemmistöjen ja valkoisen enemmistön välillä.

Aittoniemen ilmaiseman ahdistuksen³⁶⁷ voi nähdä heijastelevan myyttiä Suomen harvinaisesta homogeenisyydestä syynä sen hyvinvoinnille ja selviytymiselle historiallisista paineista. Äärimmilleen vietyinä tämä uskomus näkee jopa ruotsinkielisen vähemmistön uhkana kansalliselle yhtenäisyydelle. Petri Ruuska onkin kirjoittanut aiheesta:

”Valtion kansalaisuus on ymmärretty [Suomessa] etnisen ryhmän jäsenyydeksi ja näin kansalaisten oikeuksien ja velvollisuuksien on nähty nousevan etnisyydestä. Tällaisen näkemyksen läpi havaitaan myös muut etnisyydet: 'heidän' arvellaan olevan samalla asialla kuin 'meidänkin'. Pelko koskee siten oikeuksien, etujen, elinehtojen ja lopulta 'maan' menetystä.”³⁶⁸

Vastatessaan tällaisiin hyökkäyksiin lojaliteettejaan ja isänmaallisuuttaan vastaan RKP:n kansanedustajat korostavat puolueensa perinteitä. Elisabeth Rehn vastasi tiukasti Aittoniemelle ettei RKP ollut ulkomaalaisten asioilla, vaan että puolue ajaa ihmisoikeuksia

³⁶³ Makkonen (2003), s. 10.

³⁶⁴ Pylkkänen (2012), s. 68.

³⁶⁵ Pylkkänen (2012), s. 72.

³⁶⁶ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 9.

³⁶⁷ Ahmed (2004), s. 65-68.

³⁶⁸ Ruuska (1999b), s. 212-213.

kunnioittavaa lainsäädäntöä.³⁶⁹

Gustav Björkstrand puolestaan muistutti että ”RKP on aina ollut puolue, joka on voimakkaasti puolustanut oikeusjärjestelmää. Meillä on samalla ollut liberaaleja aatteita, olemme niitä puolustaneet ja puolustamme. Olemme myöskin voimakkaasti aina, nyt ja toivottavasti tulevaisuudessakin korostaneet ihmisarvoa koskevia kysymyksiä.”³⁷⁰ Hän oli myös ensimmäisenä vastaamassa Paloheimon puheenvuoroon. Selityksenä sille, että miksi ”ruotsia puhuvat suomalaiset” (hänen sanavalintansa) suhtautuvat maahanmuuttoon suomenkieltä puhuvia suomalaisia positiivisemmin selitti ennen kaikkea suhteet muuhun Eurooppaan ja erilaisiin kulttuureihin sekä kansainvälisen ja etenkin pohjoismaisen keskustelun tarkempi seuraaminen.³⁷¹ Samassa keskustelussa Jörn Donner puolestaan julisti olevansa ylpeä siitä, että suomenruotsalaiset suhtautuvat pakolaisiin myönteisesti.³⁷²

Verrattuna muihin kansallisiin vähemmistöihin, Suomen ruotsinkielinen vähemmistö on onnistunut takaamaan erillispiirteidensä suojelemisen ja säilyttämisen. RKP:n poliittinen merkitys on korostunut laajojen koalitiohallitusten yleistyessä: se on ollut mukana hallituksissa aina vuodesta 1979 vuoteen 2015.³⁷³ Käyttämällä hyväksi vaa’ankieliasemaansa edustajamäärältään pienikin puolue voi käyttää valtaa tehokkaasti. RKP:n ajama ruotsinkielisten edustus- ja edunajaminen näyttäytyy esimerkiksi Paloheimon kommenteissa lähtökohtaisesti epäilyttävänä nimenomaan sen tehokkuuden takia: ”Kun on seurannut suomenruotsalaisten voittoisaa kamppailua pakkoruotsin kohdalla ja myöhemmin esimerkiksi Ahvenanmaa-kysymyksessä, voi olla vakuuttunut siitä, että ainakaan suomenruotsalaisuus ei Euroopan kartalta katoa. Olisi rauhoittavaa, jos voisi olla siitä varma myös Suomen suomalaisten kohdalla.”³⁷⁴

Ruotsin- ja muidenkielisten vähemmistöjen asema Suomessa nousi esiin myös

³⁶⁹ PTK 60/1990, s. 1809-10.

³⁷⁰ PTK 40/1990, s. 1319.

³⁷¹ PTK 183/1990, s. 6517-18.

³⁷² PTK 183/1990, s. 6525-26.

³⁷³ IL ”RKP ulos hallituksesta 36 vuoden jälkeen” 7.5.2015
<https://www.iltalehti.fi/uutiset/2015050719645327_uu.shtml>

³⁷⁴ PTK 183/1990, s. 6514.

keskustelussa rassistisen motiivin sisällyttämisestä rikoksen rangaistuksen koventamisperusteisiin.³⁷⁵ Asialla olivat jälleen Virtanen ja Aittoniemi. Virtanen oli aiemmin keskustelussa kommentoinut aloitetta yrityksenä “poliittisista tarkoituseristä johtuen haluavat edelleen heikentää suomalaista, suomenkielistä itsetuntoa sillä, että me kohtelemme joitakin ryhmiä huonosti.”³⁷⁶ Hän liittyi Aittoniemen epäilyihin siitä, että lakialoitteen innoittajana ei ollut suinkaan turvata rodullistettujen vähemmistöjen edustajia rasismilta vaan heikentää kansallista (suomenkielistä) itsetuntoa syyttäen sitä rasismista turhaan. Kuten Virtanen sanoo: ”silti suomalaiset jossakin kummallisessa hyvänahkaisuudessaan jaksavat aina ottaa vastaan sen [syytöksen], kuinka surkeasti me olemme omat vähemmistömme hoitaneet.”³⁷⁷

Aittoniemi, joka oli aloittanut puheenvuoronsa julistamalla ettei Suomessa ole järjestäytynyttä rasismia – ainakaan rodullistettuja vähemmistöjä kohtaan, sillä myöhemmin keskustelussa hän luetteli suomenkielisten kokemaa sortoa suomenruotsalaisen vähemmistön suunnalta. Hänen esimerkkinsä olivat Karjalan suomenkielisten pakolaisten huono kohtelu ruotsinkielisissä kunnissa, mannersuomalaisten viiden vuoden odotusaikaa saada kotipaikkaoikeus Ahvenanmaalla sinne muuton jälkeen ja suomalaisten kohtelu Ruotsissa, vaikka Aittoniemi itsekin myönsi ettei viimeinen esimerkki liittynyt ”suomalaiseen maaperään sellaisenaan.”³⁷⁸

Johannes Koskinen (SDP) hylkäsi täysin Aittoniemen tulkinnan historiallisesta rasismista Suomessa ja sanoi, ”Saamelaisten ja romanien kohtelu parin kolmen vuosisadan aikana on sen kaltainen rasismien ilmenemismuoto. Massiivisesta rasismista voidaan jopa puhua.”³⁷⁹ SDP:n kansanedustaja Jorma Kukkonen puolestaan kysyi kärjekkäästi Aittoniemeltä ”eikö meillä, ed. Aittoniemi, olisi historiasta hyvin paljon opittavaa myös omalla kohdallamme. Pitääkö meidän jatkuvasti märehä asioissa, joissa meillä on huonoja kokemuksia ja jotka on meille annettu sillä tavalla opiksi, että me pääsisimme näissä asioissa eteenpäin

³⁷⁵ PTK 20/1997, s. 470-484.

³⁷⁶ PTK 20/1997, s. 475.

³⁷⁷ PTK 20/1997, s. 475.

³⁷⁸ PTK 20/1997, s. 479.

³⁷⁹ PTK 20/1997, s. 482.

[...]?”³⁸⁰ Hän ei siis varsinaisesti ole eri mieltä siitä, että suomenkieliset suomalaiset olisivat olleet rasismien pääasiallisia kohteita Suomen historiassa, mutta pitää tapahtunutta oppimisen arvoisena tapahtumana josta olisi mahdollista oppia myötätuntoa rasismia kohtaavia vähemmistöjä kohtaan.

Vastauksena Koskisen puheenvuoroon romanien ja saamelaisten kokemasta rasismista, Aittoniemi palasi kysymykseen tasa-arvoisuudesta. Sekä saamelaiset että romanit olivat hänen mukaansa ”hyvin tyytyväisiä” omaan asemaansa. Suomenruotsalaisten aseman sen sijaan, ”pitää olla puoli millä paremmin kuin toisilla taikka muuten he tuntevat itsensä syrjityiksi.”³⁸¹

Monet kansanedustajat tuovat esille suomenruotsalaisten aseman Suomessa positiivisena esimerkkinä siitä, kuinka turvata vähemmistön asema lainsäädännöllä. Kimmo Kiljunen (SDP) sanoi, että ”sekä Ahvenanmaan kysymys että suomenruotsalaisen vähemmistön kohtelu Suomessa, ovat oivia esimerkkejä kansainvälisesti siitä, kuinka suvaitsevalla käyttäytymisellä, vähemmistön tarpeet huomioivalla lainsäädännöllä ja sen sovellutuksilla pystytään aikaansaamaan sisäinen harmonia.”³⁸² RKP:n Gunnar Jansson puki asian näin: ”maan sivistyksellinen taso näkyy siitä, miten maa suhtautuu vähemmistöihinsä. [...] [R]uotsinkielisten asema Suomessa on mallikelpoinen missä vain Euroopassa ja muuallakin.”³⁸³

³⁸⁰ PTK 20/1997, s. 481.

³⁸¹ PTK 20/1997, s. 482.

³⁸² PTK 20/1997, s. 483.

³⁸³ PTK 20/1997, s. 477.

5. Kohti virallista maahanmuutto- ja pakolaispoliittista ohjelmaa

16.10.1997 julkaistu Valtioneuvoston periaatepäätös Suomen ensimmäiseksi maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi oli siitä merkittävä, että siinä maahanmuutto määriteltiin ensimmäistä kertaa Suomelle myönteisenä ilmiönä.³⁸⁴ Sitä edelsi saman vuoden keväällä julkaistu periaatepäätös toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi. Päätöksessä velvoitettiin ministeriöt ja viranomaiset puuttumaan rasismiin entistä herkemmin ja tuomitsemaan sen ankarammin.³⁸⁵ Lisäksi siinä kehoitettiin ministeriöitä panostamaan maahanmuuttajien ja ”etnisten kysymysten” tutkimiseen ja tilastointiin entistä paremmin.³⁸⁶ Myös etnisten vähemmistöjen edustajien palkkaamista osaksi ministeriöiden toimintaa suositeltiin.³⁸⁷ Nämä on johdonmukaista nähdä reaktiona suomalaisten rasisisille väkivallan ja häirinnän ilmiöille, joita oli eduskunnassakin puitu vuosina 1995-1996.

5.1 Rasististen motiivien kriminalisointi: ensimmäinen yritys

Pian hallituksen periaatepäätöksen julkistamisen jälkeen eduskunta käsitteli lakialoitetta rikoslain muutoksesta, joka lisäisi rangaistuksen koventamisperusteita rikollisen motiivien perusteella. Vasemmistoliiton kansanedustaja Jaakko Laakson jättämän lakialoitteen oli allekirjoittanut 103 kansanedustajaa. Lakialoite keräsi kahden päivän aikana nopeasti allekirjoituksia kaikilta puolueilta SMP:tä lukuun ottamatta. Hallituspuolueiden edustajat muodostivat lähes kolme neljäsosaa allekirjoittaneista. Lakialoitteella oli siis laaja kannatus eduskunnassa ja hallituksessa.

Lakialoite koventaisi rikoksen rangaistusta mikäli se olisi rasismien motivoima. Vuonna 1997 rikoslain 6 luvussa 2§ oli neljä rangaistuksen koventamisperustetta: rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus, järjestyneen rikollisryhmän jäsenyys, rikoksen tekeminen palkkiota vastaan ja rikoksentehtävän toistuva piittaamattomuus lain kielloista ja käskyistä. Vaikka aloitteesta puhutaan nimenomaan rasismiin puuttuvana, sen teksti on huomattavasti

³⁸⁴ Lepola (2001), s. 110. Valtioneuvosto (1997b), s. 1.

³⁸⁵ Valtioneuvosto (1997a), s. 2.

³⁸⁶ Valtioneuvosto (1997a), s. 4.

³⁸⁷ Valtioneuvosto (1997a), s. 4.

laajempi: ”jos rikollisen teon motiivina on ollut jonkun toisen ihmisen rotu, ihonväri, kansallisuus tai etninen alkuperä, uskonto taikka muu näihin verrattava syy, tällainen motiivi tulee ottaa huomioon rangaistuksen koventamisperusteena.”³⁸⁸

Lakialoitteen sanavalinnat heijastelevat YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän vastaisen komitean (CERD, Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination) määritelmiä. Suomi allekirjoitti CERDin yleissopimuksen vuonna 1966, ratifioi sen vuonna 1970 ja on raportoinut YK:lle sen toimeenpanosta vuodesta 1971 eteenpäin. CERD määrittelee rasismiin seuraavasti: ”rotuun, ihonväriin, syntyperään tahi kansalliseen tai etniseen alkuperään perustuvaa erottelua, poissulkemista tai etuoikeutta.” Rodun, etnisyyden ja ihonvärin maininnat muodostivat laajan pohjan sille, että rasismiin tunnustaminen ja tunnistaminen eivät vaatineet rasisin rotuopin hyväksyntää. Sopimuksen johdannossa todetaan, että ”roturajojen olemassaolo on ristiriidassa jokaisen ihmisryhmän ihanteiden kanssa,” sekä ”jokainen rotujen väliseen erotukseen perustuva oppi paremmuudesta on tieteellisesti väärä, moraalisesti tuomittava, sosiaalisesti epäoikeudenmukainen ja vaarallinen.”³⁸⁹

Lakialoitteessa itsessään todetaan, että ”rasisin motiivin huomioonottaminen tuskin nykyisen lain puitteissa vaikuttaa lainkaan rasisisiin asenteisiin.”³⁹⁰ Rasismin nimeäminen rikoslaissa toimisi siis myös symbolisena tuomiona rasisisille asenteille. Myös lakialoitteen esittelyssä vedottiin tarpeeseen tuomita rasisiset asenteet julkisesti entistä yksimielisemmin: ”Skinheadien tapaisten ryhmien avoimen väkivallan on arveltu heijastavan myös laajemmin valtaväestön piileviä rasisisia ja muukalaisvihamielisiä asenteita,” Laakso toteaa.³⁹¹ Euroopan Unioni oli julistanut vuoden 1997 rasismin vastaiseksi vuodeksi, mikä oli Laakson mukaan yksi merkittävä syy miksi hän jätti lakialoitteen.³⁹²

³⁸⁸ LA 8/1997, s. 2.

³⁸⁹ SopS 37/1970.

³⁹⁰ LA 8/1997, s. 2.

³⁹¹ PTK 20/1997, s. 471.

³⁹² PTK 20/1997, s. 471.

Vetoaminen rikoksen motiiviin rangaistuksen koventamisperusteena oli mahdollista jo ennen lakialoitetta, mutta kuten kansanedustaja Laakso totesi esittelypuheenvuorossaan, lainsäädäntö ei yksiselitteisesti velvoittanut tuomareita ottamaan rasismia huomioon rangaistuksen harkinnassa. Tämän vuoksi hänen mielestään oli tärkeää kirjata motiivin rasistisuus rikoslakiin rangaistuksen koventamisperusteena, jotta lain tulkinta ei enää riippuisi ”kunkin syyttäjän ja tuomarin omista arvolähtökohdista.”³⁹³ Kuten SDP:n Kimmo Kiljunen kommentoi, oikeusjärjestelmän ”käyttäytyminen on ollut melko heterogeenista, ja tässä suhteessa tämän kaltaisellakin lakialoitteella ehkä voisimme edelleenkin täsmentää sitä, mitä rasistisella motiivilla tarkoitetaan, ja entistä selkeämmin ottaa sen myös koventamisperusteeksi rangaistuksissa.”³⁹⁴ Lakialoitteella olisi siis myös yhtenäistävä vaikutus oikeusistuimissa, ettei ”eriarvoisuus tuomioistuimissa tässä suhteessa leviäisi,” kuten SDP:n Jorma Kukkonen totesi.³⁹⁵

SDP:n kansanedustaja Markku Pohjola joka toimi myös juristina ja käräjätuomarina protestoi vastauspuheenvuorossaan, että ”tuomarikunta on kyllä hyvin sivistynyttä ja valveutunutta tässä suhteessa, joten minä luotan heidän kykyynsä harkita ja punnita asiat tässäkin suhteessa oikein.” Toisaalta hän myönsi että monet muut maat olivat muuttaneet rikoslakejaan lainaloitteen mukaiseksi ja Suomenkin kannattaisi harkita muutosta yleiseurooppalaisen käytännön mukaiseksi.³⁹⁶ Pohjola vetosi myös ECRIin ja kuvaili keskustelun alla olevaa aloitetta tärkeäksi lainsäätäjien tahdonilmaisuksi. ”tämä lakiehdotus on nimenomaan lainsäätäjän tahdonilmaisu ennalta ehkäisyyn korostamisesta rasismia vastaan ja siinä mielessä ikään kuin jo tässä ennakoii tulevaa kehitystä.”³⁹⁷

Malliksi rikoslain muutokselle tarjottiin Ruotsin rikoslakiin vuonna 1994 lisättyä rangaistuksen koventamisperustetta rasistisen ja muukalaisvihamielisen motiivin perusteella. Lakialoitteen yksityiskohdat oli lainattu ruotsalaisesta mallista. Esimerkiksi sekä rikos, jossa uhri oli vähemmistön edustaja ja rikoksen tekijä valtaväestöön kuuluva ja

³⁹³ PTK 20/1997, s. 471.

³⁹⁴ PTK 20/1997, s. 481.

³⁹⁵ PTK 20/1997, s. 481.

³⁹⁶ PTK 20/1997, s. 472.

³⁹⁷ PTK 20/1997, s. 480.

päinvastainen tilanne painoivat yhtä paljon rangaistuksen koventamisperusteena. Rasistinen motiivin ei tarvinnut myöskään olla teon yksinomainen vaikutin. Lisäksi eri vähemmistöryhmien väliset rikokset kuuluivat lain alle. Sellaisena koventamisperusteet eivät kohdistuisi vain valkoisia suomalaisia kohtaan vaan pätsivät kaikkiin suomalaisiin sekä Suomessa asuviin pakolaisiin, maahanmuuttajiin ja ulkomaalaisiin.³⁹⁸

Konkreettisenä esimerkkinä Suomen haluttomuudesta tai kyvyttömyydestä panna käytäntöön YK:n rotusyrjintäsopimusta, Laakso toi lakialoitteen keskustelussa esille viranomaisten velvollisuuden kieltää ”rasististen kiihotuspuheiden pitäminen,” missä hänen mukaansa Turun kaupunginvaltuusto oli edellisenä vuonna epäonnistunut.³⁹⁹ Hän viittaa turkulaisen sitoutumattoman kansallinen rintama –nimistä järjestöä edustaneen⁴⁰⁰ Olavi Mäenpään pakolaisvastaisiin kommentteihin valtuustossa.⁴⁰¹ Kommenteista nostettu tutkintapyyntö ei johtanut syytetoimiin, koska kihlakunnansyyttäjän mukaan puheenvuorot esitettiin yksityisessä tilanteessa (kaupunginvaltuuston kokouksessa) eikä julkisuudessa. Sellaisena puheenvuorot eivät täyttäneet kansanryhmää vastaan kiihottamisen merkkejä. Laakso argumentoi esittelypuheenvuorossaan, että tämä on merkki siitä, ettei rotusyrjinnän vastaista lainsäädäntöä ole pantu Suomessa tehokkaasti käyttöön. SDP:n kansanedustaja ja turkulainen valtuutettu Jukka Mikkola huomautti vastauspuheenvuorossaan että Mäenpään puheenvuoroihin oli reagoitu niiden tapahtuessa valtuustossa ja niistä ei rikosilmoituksen jälkeen nostettu syytettä, puolustaen näin Turun kaupunginvaltuuston toimintaa ja reagointia näihin kommentteihin.⁴⁰² Mäenpää tuomittiin vuonna 1999 kansanryhmää vastaan kiihottamisesta sen jälkeen kun hän oli pystyttänyt Turkuun kylttejä joissa pakolaisiin viitattiin loiseläiminä ja uhkailtiin heitä ”viimeisellä varoituksella” poistua Suomesta.⁴⁰³

Huolissaan lainsäädännön kiristymisestä oli kansanedustaja Pertti Virtanen, joka näki

³⁹⁸ PTK 20/1997, s. 472.

³⁹⁹ PTK 20/1997, s. 471.

⁴⁰⁰ Puuronen (2011), s. 205.

⁴⁰¹ HS 31.12.1997 ”Turkulaisen valtuutetun pakolaisvastaiset puheet eivät johda syytteesen” <<http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003588534.html>>

⁴⁰² PTK 20/1997, s. 472.

⁴⁰³ Puuronen (2011), s. 205.

lakialoitteen merkkinä lainsäädännön amerikkalaistumisesta. Lisäksi hänen mukaansa ylilyönnit mitä tulee rasismi-syytöksiin voivat johtaa tilanteeseen, jossa ”kaikki huumori, vitsit, kaikki tällöinen rupeaa tulemaan sen alle, että joku syyttäjä tai lakimies voi napata minulta rahat pois, jos minä puhun huolimattomasti.” Myös lakialoitteen rasismin määritelmä oli hänestä liian laaja: ”voiko kohta enää toisesta sanoa mitään, edes toisen äidistä tai isästä tai kissasta,” hän kärjisti.⁴⁰⁴ Kuten Laakso kuitenkin huomautti, Virtanen oli allekirjoittanut lakialoitteen. Lisäksi laki kohdistuisi väkivaltarikoksiin, ei vitseihin tai muuhun kielenkäyttöön. Tärkeintä lakialoitteessa olisi kuitenkin sen symbolinen ja ennaltaehkäisevä vaikutus, Laakso korosti.⁴⁰⁵

Keskustan kansanedustaja Sulo Aittoniemi oli samoilla linjoilla kuin Virtanen. Hän viittasi puheenvuorossaan lainsäädäntöön kansanryhmää vastaan kiihottamisesta, jota oli edellisellä eduskuntakaudella löyhennetty niin, että kansanryhmää vastaan kiihottaminen ei enää vaatinut tahallisuutta. Aittoniemi olikin 2.12.1996 jättänyt eduskunnalle lakialoitteen tämän korjaamiseksi.⁴⁰⁶ Hän näki lainsäädännön tiukentamisen kaventaneen kansalaisten sananvapautta: ”nykyaikana ulkomaalaisryhmistä ei tavallinen kansalainen voi sanoa asiallisissakaan merkeissä mitään omaa näkemystään joutumatta syytteen vaaraan.”⁴⁰⁷ Sama vaara oli hänen mukaansa myös tässä lakialoitteessa.

Aittoniemi näki uhan alla olevan ei vain sananvapauden vaan myös suomalaisten tasa-arvoisuuden lain edessä. Koska olemassa oleva rikoslaki mahdollistaa motiivin harkitsemisen rangaistuksen koventamisperusteena, keskustelun alla oleva lakialoitteella ”mahdollistetaan se, että kaikissa tapauksissa, jos jotakuta värillistä, kissaa taluttavaa mummoa vilkaistaan vähän vihaisesti taikka ei vihaisestikaan, motiivina on ollut silloin rotu. Silloin täytyy antaa kaksinkertainen rangaistus asiasta. “ Aittoniemi jatkaa, “aina tullaan vähemmistöjen puolelta vetoamaan tähän. Lain täytyy olla kaikille sama, niin valkoisille kuin värillisillekin. Sen takia näitä erikoispykälä ei tarvita.”⁴⁰⁸ Aittoniemen

⁴⁰⁴ PTK 20/1997, s. 472-3.

⁴⁰⁵ PTK 20/1997, s. 473.

⁴⁰⁶ LA 75/1996.

⁴⁰⁷ PTK 161/1996, s. 5119

⁴⁰⁸ PTK 20/1997, s. 473-4.

tulkinnassa lakialoite mahdollistaisi sen, että rodullistetut vähemmistöt voisivat käyttää sitä hyväkseen tilanteessa kuin tilanteessa. Aittoniemen epäilyt siitä, onko Suomessa rasismia laisinkaan, on käsitelty aiemmissa keskusteluissa. Hänen tulkinnassaan, jossa rasismia esiintyy Suomessa vain yksittäisinä tapauksina joihin rikoslaki on jo valmis puuttumaan, käsittelyn alla olevasta lakialoitteesta on vain haittaa: se asettaisi valkoiset suomalaiset altavastajaan asemaan lain edessä.

Itse asiassa Aittoniemen mukaan Laakson tulisi ”huolehtia siitä, että värillisten ihmisten ja nuorten terrori esimerkiksi koululapsia vastaan ei ole niin voimakasta kuin se tänä päivänä on. On myös olemassa värillisiä rikollisryhmiä, jotka pelottelevat vanhoja ihmisiä [...]”⁴⁰⁹ Näiden rikollisryhmien toimintaan poliisi ei Aittoniemen mukaan uskalla puuttua rasismisyytösten takia vaan he pystyvät jatkamaan toimintaansa lain erikoissuojelun alla. Laakso vastasi Aittoniemelle korostamalla, että lakialoite suojelisi valkoisia suomalaisia siinä missä rodullistettuja vähemmistöjäkin.⁴¹⁰

Keskustan Hannu Takkula osoitti myös huolensa Aittoniemen ilmaisemia mielipiteitä kohtaan:

*”Kun esimerkiksi sunnuntain aukiolojen ympärillä käytiin keskustelua, tuli sellaisia yhteydenottoja minullekin, että mitä sinä siellä juutalaisia ja adventistejä tai muita vähemmistöjä puolustat, kun vain puhuin yleisistä ihmisoikeuksista ja mainitsin nämä ryhmät. Minusta sekin on yksi vakava viesti. [...] Kyllä pitää lainsäädännöllä turvata myös vähemmistöjen, erilaisten uskontojen ja etnisten ryhmien toiminta.”*⁴¹¹

Myös keskustan Anu Vehviläinen koki tarpeelliseksi huomauttaa etteivät Aittoniemen puheenvuorot edustaneet keskustan näkemystä.

Suomen kontekstia verrattiin muihin Euroopan maihin keskustelussa useaan otteeseen. Kansanedustaja toisensa jälkeen aloitti puheenvuoronsa toteamalla rasismin olevan Suomessa vielä hyvin vähäistä verrattuna esimerkiksi Saksaan, Ruotsiin tai Ranskaan. Jean-Marie Le Penin Front National nousi Suomessakin uutisiin sen voitettua alkuvuodesta

⁴⁰⁹ PTK 20/1997, s. 474.

⁴¹⁰ PTK 20/1997, s. 474.

⁴¹¹ PTK 20/1997, s. 483.

1997 pormestarivaalit Etelä-Ranskassa, uusimpana osoituksena maahanmuutto-vihamielisen äärioikeiston noususta Euroopassa. Mikko Elo (SDP) näki Le Penin edustavan nimenomaan rassistisia voimia. Työttömyys ja köyhyys altistivat Suomen samalle ilmiölle, hän varoitti.⁴¹²

Muu Eurooppa toimi keskusteluissa varoittavana esimerkkinä rassistisen ja muukalaisvihamielisen politiikan ja asenteiden noususta – ja toisaalta mahdollisena esikuvana siitä, kuinka reagoida tällaisiin ääri-ilmiöihin. RKP:n Gunnar Jansson lohdutti suomalaisia sanoen että rasismi Ruotsissa on Suomea niin paljon levinneempää ettei suomalaisten tarvitse hävetä. Varoittavana esimerkkinä hän lisää, ”yhä enemmän poliisin voimavaroja yhteiskunnissamme Euroopassa tarvitaan yleisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämiseksi. Takana on tässäkin monesti piilevä rasismi [...]”⁴¹³ Ongelmaan puuttuminen nyt voisi siis ehkäistä tulevia ristiriitoja.

SDP:n Kimmo Kiljunen syytti Suomen lainsäädännön olevan rasismiin puuttumisen suhteessa jälkijunassa, todeten tosin että syynä tähän voi olla Suomen ulkomaalaisväestön pieni määrä. Lainsäädännön on kuitenkin hänen mukaansa vastattava väestöllisiin muutoksiin. Käyttäen entisen Jugoslavian aluetta esimerkkinä, hän totesi että

*”jos vähemmistöongelmia ei ratkaista, ei ratkaista nimenomaan vielä siitä näkökulmasta, että vähemmistön oikeudet pyritään varmistamaan vähintään yhtä suurelle tasolle kuin enemmistön, ollaan suurissa vaikeuksissa yhteiskunnan kehityksessä.”*⁴¹⁴

SDP:n Jukka Gustafsson puolestaan epäili tällaisen lainsäädännön väkivaltaa ehkäisevää vaikutusta. Hän koki rasismin yhteiskuntapolitiikan kysymykseksi ja haastoi tiedotusvälineet rasismin vastustamiseen: ”Eriytynen vastuu näissä asioissa on tietysti lehdistöllä, tiedotusvälineillä, jotka joskus rimaa hipoen myös ikään kuin nautiskelevat näillä asioilla eivätkä aina riittävän selväsanaisesti tuomitse rassistisia tekoja.”⁴¹⁵ Toisaalta Kukkonen argumentoi että rassistisen motiivin lisääminen rangaistuksen koventamisperusteisiin olisi hyvä esimerkki myös yhteiskuntaopetukselle kouluissa

⁴¹² PTK 20/1997, s. 480.

⁴¹³ PTK 20/1997, s. 477.

⁴¹⁴ PTK 20/1997, s. 480-1.

⁴¹⁵ PTK 20/1997, s. 479.

rasistista asennetta ehkäisevänä esimerkkinä.⁴¹⁶ Myös vasemmistoliiton Kari Uotila peräänkuulutti “massiivista, kaikkialla tapahtuvaa laajaa asennekasvatusta,”⁴¹⁷ rasismin leviämisen lopettamiseksi.

Myös SDP:n Johannes Koskinen, joka kannatti lakialoitetta, huomautti että motiivin rasistisuuden huomioiminen oli vain yksi askel kohti oikeaa suuntaa. Sukupuoleen ja ikään kohdistuvat rikokset oli hänen mukaansa myös huomioitava tuomioistuimissa: ”[j]otta asiaan kiinnitettäisiin huomiota jokapäiväisessä elämässä, tarvitaan varmaan tällaisia symbolisia lainmuutoksia myös.”⁴¹⁸

Kiteeläinen SDP:n kansanedustaja Esa Lahtela mainitsi, että “Pohjoiskarjalaisina ihmisinä meillä on hyvin surullisen kuuluisia juttuja ollut skinheadeista. Siellä on sellainen jännä ilmiö havaittu, että välttämättä syrjäytyminen tai turhautuminen, tai voi olla turhautuneisuuttakin, ei kuitenkaan ole ihan perusteellinen motiivi siinä mielessä, että ainakaan puute ei ole sitä tehnyt, koska siellä on hyvien perheiden lapsia ollut tässä joukossa, joka on hyvin rasistisia toimia harrastanut. Siinä mielessä se on aika huolestuttava piirre.”⁴¹⁹

Keskustelussa suurimman osan puheenvuoroista käyttivät Vasemmistoliiton ja SDP:n kansanedustajat. Vasemmistoliiton Kari Uotila näpäytti oikeistoa sanoen ”[h]uomasin tuossa yllätyksekseni, että edustajat Jansson ja Aittoniemi olivat ainoat rohkeat salin oikealta laidalta, jotka ovat osallistuneet tähän keskusteluun pitkään aikaan.” Hän kiinnitti myös huomiota siihen, että puheenvuoroja pitäneet kansanedustajat olivat miehiä.⁴²⁰ Keskustan Takkula puolusti omaa puoluettaan ja huomautti että vain koska lakialoite oli lähtöisin vasemmistoliitosta, se ei tarkoittanut etteikö sitä kannatettu halki eduskunnan.⁴²¹

Aittoniemi puolestaan syytti vasemmistoa siitä, että ”Vasemmistolaiset kansanedustajat

⁴¹⁶ PTK 20/1997, s. 481.

⁴¹⁷ PTK 20/1997, s. 481.

⁴¹⁸ PTK 20/1997, s. 482.

⁴¹⁹ PTK 20/1997, s. 481-2.

⁴²⁰ PTK 20/1997, s. 481.

⁴²¹ PTK 20/1997, s. 483.

ovat nyt tarttuneet toisiansa kädestä kiinni ja hyristelevät täällä hyvänolon tunnetta, kun saavat olla nyt samaa mieltä.”⁴²² Aittoniemi asetti näin lakialoitteen motiivit kyseenalaiseksi: oliko tarkoituksena vain luoda hyvänolon tunnetta tuomalla esille ongelmaa, johon kaikki vasemmistolaiset suhtautuisivat samalla tavoin? Oliko Laakson lakialoite vain pyrkimys herätellä vasemmistolaista yhteenkuuluvaisuuden tunnetta eikä edistää rodullistettujen vähemmistöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa? ”[T]e olette tyytyväisiä siitä, kun te olette nyt yhtä poikaa kaikki siellä,” Aittoniemi haastoi.⁴²³

Aittoniemen varsin kyynistä puheenvuoroa värittää populistinen vakaumus siitä, että muut kansanedustajat pitivät ideologisia puolustuspuheita, joilla ei ollut tekemistä itse asian kanssa. ”Ainoa, joka salissa uskaltaa puhua totuudenmukaisesti, on kansanedustaja Aittoniemi,” hän julisti itsevarmasti.⁴²⁴

Aittoniemeä ja Uotilaa lukuun ottamatta keskustelu ei politisoitunut. Lakialoitteen puoltajat vetosivat yleismaailmallisiin ihanteisiin kuten ihmisoikeuksiin ja ylikansallisiin tahoihin kuten YK, EU ja Euroopan neuvosto. Takkula katsoi aiheen olevan puoluepolitiikkaa tärkeämpi, sanoen ettei aloitteen alkuperällä ollut väliä.⁴²⁵ Kukkonen piti keskustelun lopuksi puheenvuoron siitä, että rasismin vastainen aate “voisi yhdistää tätä kansaa. Minä ymmärrän, että me olemme tässä talossa myös sitä varten, että me haemme niitä tekijöitä, jotka eivät vain erota meitä, vaan myös yhdistävät. [...] Paljon puhutaan hyvän tahdon ihmisistä. Se ei kosketa puoluepoliittista taustaa, vaan sitä, että meistä löytyy todellinen ihminen.”⁴²⁶ Hän näki lakialoitteessa myös siemeniä suomalaisen itsetunnon kohottamiseen. Virtanen oli aiemmin keskustelussa kommentoinut aloitetta yrityksenä “poliittisista tarkoituseristä johtuen haluavat edelleen heikentää suomalaista, suomenkielistä itsetuntoa sillä, että me kohtelemme joitakin ryhmiä huonosti.”⁴²⁷

Keskustelijat näkivät muun Euroopan ja erityisesti Ruotsin esimerkkinä siitä suunnasta, mihin myös Suomi oli matkalla. Suomen paikka jälkijunassa näyttäytyi siksi myös hyvänä

⁴²² PTK 20/1997, s. 482.

⁴²³ PTK 20/1997, s. 482.

⁴²⁴ PTK 20/1997, s. 482.

⁴²⁵ PTK 20/1997, s. 483.

⁴²⁶ PTK 20/1997, s. 484.

⁴²⁷ PTK 20/1997, s. 475.

eikä vain pahana: Laakso muisteli ylpeydellä vuotta 1990 jolloin hänen mukaansa Suomessa ei tehty ainuttakaan rassistista väkivaltarikosta, ainoana Euroopan maana. (Poliisi alkoi seuraamaan rassistisia rikoksia vasta vuonna 1997.) Hän myös pyysi anteeksi sitä, ettei kerännyt allekirjoituksia kahta päivää pidempään, todeten että useampi kansanedustaja olisi varmaankin mielellään allekirjoittanut lakialoitteen. Laakso kertoi myös saaneensa väkivaltaisen uhkauksen lakialoitteen jättämisen takia.⁴²⁸

Lakialoite lähetettiin lähetekeskustelun jälkeen lakivaliokuntaan. Koska vaalikausi päättyi ennen kuin aloitetta päästiin käsittelemään pidemmälle, aloite raukesi.

5.2 Onko Suomessa rasismia?

Suomen Kristillinen Liitto jätti keväällä 1998 hallitukselle välikysymyksen kansalaisten turvallisuuden parantamiseksi tarvittavista toimenpiteistä. Helsingin Sanomat luonnehti keskustelua väsyneeksi ja silkaksi muodollisuudeksi: pääkirjoitus kutsui välikysymystä itseään ”haukotuttavaksi” ”parlamentaariseksi pakkopullaksi.”⁴²⁹ Keskustelua käytiin kaksi päivää ennen äänestämistä ja vaikka rasismi oli puheenvuoroissa sivuosassa, kansanedustajat toivat esille joitain mielenkiintoisia korostuksia.

Hallituksen vastauksessa välikysymykseen sisäministeri Jan-Erik Enestam vakuutti hallituksen kiinnittäneen vakavaa huomiota ulkomaalaisiin ja vähemmistöihin kohdistuvaan väkivaltaan. Enestam puhui rassististen rikosten uhreista paitsi ulkomaalaisina ja maahanmuuttajina myös etnisinä vähemmistöinä.⁴³⁰ ”Etnisten kysymysten” tuominen mukaan keskusteluun avasi retorista tilaa rasismista keskusteluun. Lisäksi Enestam muistutti että rassististen rikosten ehkäisyssä ja käsittelyssä olennaista oli etnisten vähemmistöjen edustajien ottaminen mukaan viranomaisten palvelukseen.

Henrik Lax (r.) puolestaan peräänkuulutti välikysymyksen allekirjoittajilta ja koko eduskunnalta rasismiin julkista tuomitsemista.⁴³¹ Vihreiden kansanedustaja Erkki Pulliainen uskoi, että ratkaisu rasismiin on taloudellisen eriarvoistumisen trendin

⁴²⁸ PTK 20/1997, s. 483.

⁴²⁹ HS 18.2.1998 PK ”Haukotuttava välikysymys” <<http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000003696505.html>>

⁴³⁰ PTK 9/1998, s. 221.

⁴³¹ PTK 9/1998, s. 244.

kääntäminen, heijastellen edellä käsiteltyä rasismien käsitystä hyötyajatteluna.⁴³²

Ainoastaan Suomen Kristillisen Liiton Päivi Räsänen, jonka puolueen kynänjälkeä välikysymys oli, eksplisiittisesti nimesi ”ihonväritään keskimääräistä tummemmat kansalaiset” ja heidän kokemansa rasismien yhtenä turvattomuuden tunnetta lisäävänä tekijänä.⁴³³ Vaikka rasismien oli muissakin puheenvuoroissa todettu lisäävän turvattomuuden tunnetta koko Suomessa, oli Räsänen ainoa joka nimesi rasismien kohteet suomalaisiksi. Sellaisena kommentti on tärkeä koska koko tutkimaani aikakautta leimaa rasismien kohteiden kansalaisuuden hämäryys: sen sijaan että heidät luettaisiin mukaan Suomen kansalaisten joukkoon, heitä kutsutaan ulkomaalaisiksi, maahanmuuttajiksi ja pakolaisiksi. Tällainen etäännyttäminen keskusteluissa, jotka johdonmukaisesti pyörivät sellaisten kysymysten parissa, kuten suomalaisuus, isänmaallisuus, ”me” verrattuna ”muihin” on yksi tutkimusaineistoni silmäänpistävimmistä luonteenpiirteistä.

Pertti Virtasen puheenvuoro kyseenalaisti tähän mennessä kaikkien kansanedustajien konsensuksen siitä, että Suomessa on rasismia ja että siihen on puututtava. Hän argumentoi että rasismikeskustelu itsessään tukahduttaa avointa keskustelua – keskustelua mistä, hän ei tarkenna. Puheenvuoron monitulkintaisuuden takia lainaan sitä laajalti:

”Tämä rasismikeskustelukin, sitä on peräänkuulutettu, mutta on väärin, että kun arvoistakin puhuu, niin heti lyödään arvottomiksi ne, jotka puhuvat, tai rasisteiksi ne, jotka puhuvat. [...] He sanovat heti, että tuo on rasismia, tuo on kielirasismia, tuo on jotain muuta, mielirasismia tai jotain muuta, koska se on poliittisesti tarkoitushakuista. [...] Se on tarkoituksenperäinen ja se johtaa hyvin pitkälle juuri siihen, että sitten kun puhuu asiasta, niin pelkkä asiasta puhuminen saa joissain tiedotusvälineissä hyvin helposti sen muodon, että kun puhuit siitä, niin olet sitä.”

Ottaen huomioon hänen aiemmat puheenvuoronsa eduskunnassa mitä tulee rasismiin, oma tulkintani on että Virtanen syyttää muita poliitikkoja ja mediaa siitä, ettei keskustelua maahanmuutosta tai pakolaisuudesta ole mahdollista käydä ilman että häntä tai muita syytetään rasistiseksi keskustelun lopettamiseksi.

Kansanedustaja Sulo Aittoniemi puolestaan kyseenalaisti poliisiin kohdistuneen arvostelun mahdollisesta rasistisesta koulutuksesta. Sisäministeri Enestam vastasi hänelle, että väitteitä

⁴³² PTK 9/1998, s. 246.

⁴³³ PTK 9/1998, s. 249-50.

on tärkeää tutkia. Lisäksi hän viittasi Joensuun rikospoliisin ylikomisarion Erkki Kanervan kiistanalaiseen väitteeseen, että Joensuun poliisien oma rasistisuus oli haitannut skinheadien toimintaan puuttumista,⁴³⁴ väite jonka Aittoniemi kyseenalaisti välihuudolla.

Välikysymyksen käsittely jatkui seuraavana päivänä 18.2.1998 kysymyksen jättäneen Bjarne Kalliksen vastauspuheenvuorolla. Aittoniemi päätti tässä keskustelussa puheenvuoronsa kommentoiden eduskunnassa käytyä keskustelua rasismista. Hän totesi yksiselitteisesti: ”Minun mielestäni Suomessa ei ole rasismia.” Aittoniemi oli huolissaan rasististen mielipiteiden ilmaisemisen kriminalisoimisesta, antaen seuraavanlaisen esimerkin: ”Totta kai mökinmujja, joka kahdentoista aikaan yöllä aittapolulla näkee pikimustan neekerin sanoo hui, mutta se on luonnollista suhtautumista poikkeavaan ihmiseen.”⁴³⁵

Aittoniemen esimerkki valaisee keskusteluja leimaavan asenteen, jossa rasismin kohteet ovat suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolisia. Esimerkki sinänsä on perätön: kuten Laakso oli häntä aiemmin muistuttanut, pelkkä rasistinen puhe ei hallituksen suunnitelmissa ole joutumassa kriminalisoiduksi. Ainoastaan väkivaltaisen rikoksen rasistinen motiivi olisi rangaistusta kiristävä tekijä. Kuitenkin Aittoniemen esimerkkiin on syytä paneutua hetkeksi.

Tämä mökinmujja jonka hän mainitsee huudahtaa säikähdyksessään rasistisen solvauksen, joka hänen ikäluokkansa edustajalle on neutraali termi tummaihoiselle ihmiselle.⁴³⁶ Termit mökinmujja ja aittapolku herättävät henkiin tunnelmallisen Suomi-filmi perinnemaiseman, jossa rodullistetun vähemmistön edustajan läsnäolo hätkähdyttää ja säikähdyttää. Mitä hän tekee aittapolulla, Aittoniemi ei kerro. Mutta hänestä se, että häntä ”katsotaan vähän karusti” on vain luonnollista. Hänen tarinassaan on itsestään selvää, ettei tämä ”pikimusta

⁴³⁴ HS 28.11.1998 ”Joensuun poliisien riidat haitanneet skinien hyökkäyksiin puuttumista” <<http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003678520.html>>

⁴³⁵ PTK 10/1998, s. 342.

⁴³⁶ En tässä syvenny kysymykseen kuinka neutraali ”neekeri” on sanana Suomessa ollut. On perusteltua sanoa että 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa käytiin pitkällistä kädenvääntöä siitä, onko se nykyaikaan sopiva ilmaus ja keskustelu jatkui uudelle vuosituhatvuhannelle. Esim. Anna Rastaa ”Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa” (2007) on kattava tutkimus aiheesta. Eduskuntakeskustelulle sopimattomaksi se julistettiin viimeistään 7.1.1998 hallituksen vastauksessa kirjalliseen kysymykseen KK 1271/1997.

neekeri” voi olla muijalle tuttu kylän asukas, kenties matkalla omalle mökilleen saunaillan jälkeen. Aittoniemelle hän on lähtökohtaisesti suomalaisesta idyllistä poikkeava ihminen johon on luonnollista suhtautua pelolla ja epäluulolla.

Aittoniemen puheenvuoro jatkuu väitteellä siitä, että väitettä suomalaisten rasismista pidetään keinotekoisesti yllä ”ja sillä halutaan saada niille rasismin kohteeksi väitetyille ihmisille erityisetuja.” Hän kertoo esimerkkejä rodullistettujen vähemmistöjen edustajista jotka vaativat sosiaalitoimistosta rahaa nahkatakkiin ja pelastuvat ylinopeussakoilta syyttämällä suomalaisia rasismista. Aittoniemi päättää puheenvuoronsa:

”Minun mielestäni rasismista puhuminen pitäisi lopettaa, koska sitä ei ole olemassa, ja rasismin kohteeksi väitettyjä ihmisiä kohdella samalla tavalla kuin turvaverkoista pudonneita suomalaisia sosiaalivirastossa. [...] Jos siihen mennään, että rasismin olemuksella pyritään ohjaamaan niitä ihmisiä ajattelemaan, että heitä eivät koske yhteiskunnan lait, silloin ollaan kyllä kaltevalla tiellä.”⁴³⁷

Hän todistelee väitteitään sillä, että on itse nähnyt Tampereella ja ”monessa muussa paikassa” ettei rodullistettujen vähemmistöjen ”kimpussa ole kukaan.” Joensuun skinit ovat silkka poikkeus, tuomittava mutta yksittäistapaus. Vasemmiston Pentti Tiusanen myöntelee Aittoniemeä varovaisesti: ”jos maahan muuttaneita ihmisiä kohdellaan jotenkin täysin toisella tavalla kuin suomalaisia yleensä tai jos suomalaiset kokevat näin, se saattaa kuitenkin luoda tilanteen, jossa syntyy sellaisia piirteitä, joita voi kutsua myös rasismiksi.”⁴³⁸ Hän tekee kuitenkin eron todellisten sosiaaliturvan väärinkäytösten ja kuviteltujen välillä. Aittoniemi vastaa:

”[J]os ulkomaalaisia kohdellaan syystä tai toisesta paremmin kuin omia kansalaisia, se alkaa nostattaa rasismia, ja se on vaarallista. Sen vuoksi ei pidä mennä siihen lankaan, että sormella osoittelujen välttämiseksi mennään antamaan parempia etuja, jotta ei väitettäisi, että te olette rasisti. Tämä on suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaali- ja poliisi viranomaisten täyttä elämää tänä päivänä.”⁴³⁹

Aittoniemen näkemyksessä rasistiksi syytetyksi tuleminen on niin vakava asia Suomessa, että viranomaiset joutuvat taivuttamaan lain kirjainta kiristyksen edessä. Rodullistetut vähemmistöt (Aittoniemi kutsuu heitä säännönmukaisesti ulkomaalaisiksi) eivät ole

⁴³⁷ PTK 10/1998, s. 343.

⁴³⁸ PTK 10/1998, s. 343.

⁴³⁹ PTK 10/1998, s. 344.

tällaisessa näkemyksessä rasistisen rikoksenkohteita vaan lahjakkaita manipuloijia jotka osaavat käyttää suomalaisten akilleenkantapäätä hyväkseen.

SDP:n Tuija Pohjola kyseenalaisti tällaisen näkemyksen täysin: julkisuudessa käydyssä keskustelussa hänen mukaansa ”annettiin väärin perustein ymmärtää, että pakolaiset ovat paremmassa asemassa Suomessa kuin Suomen kansalaiset. Sehän ei pidä paikkaansa, sen me tiedämme varsinkin täällä eduskunnassa kaikki.”⁴⁴⁰

Kokoomuksen kansanedustaja Pekka Kuosmanen tukee Pohjolaa: ”Yleisönosastoja seuraamalla tulee helposti siihen päätelmään, että usein oman maan kansalaiset sivuutetaan antamalla muualta tulleille paremmat edut ja ehdot.” Hän kuitenkin pitää kansalaisten turhautumista ymmärrettävänä. ”Ihmiset eivät niinkään pidä vähemmistöjä kasvavana ongelmana, vaan pelkäävät enemmänkin omaa syrjäytymistään, työttömyyttä ja muita sosiaalisia ongelmia oman turvallisuutensa ja tulevaisuutensa kannalta.” Tämä on hänen mukaansa se syy, miksi suomalaiset ovat Eurobarometrin mukaan EU-maista suvaitsemattomia.⁴⁴¹

Vasemmiston Reino Laine palaa keskustelussa viimeisenä rasismi-keskusteluun ja Aittoniemen puheenvuoroon, julistaen yksiselitteisesti että ”kyllä tästä maasta rasismia löytyy” viitaten Suomen romaneihin ja saamelaisiin.⁴⁴²

5.3 Maahanmuuttopolitiikka osaksi hallitus–oppositio -kädenvääntöä

Vuosien 1990 ja 1998 välillä Suomi upposi lamaan ja nousi siitä, jätti puolueettomuuspolitiikan taakseen ja liittyi EU:hun ja alkoi valmistelemaan liittymistä EMU:un. Hyvällä syyllä 1990-lukua on kutsuttu Suomen historian mielenkiintoisimmaksi ajaksi.⁴⁴³ Tätä kontekstia vastaan on mielenkiintoista vertailla edellä käsiteltyä 1990 ja 1991 käytyjä keskusteluja ulkomaalaislain muutoksia keväällä 1998 käytyihin keskusteluihin. Lipposen hallitus esitteli eduskunnalle toukokuussa 1998 ulkomaalaislain

⁴⁴⁰ PTK 10/1998, s. 344.

⁴⁴¹ PTK 10/1998, s. 372.

⁴⁴² PTK 10/1998, s. 381.

⁴⁴³ Saukkonen (2003), s. 30.

muutosehdotuksen joka perustui hallituksen edellisvuonna julkaistuu periaatepäätökseen.

Hallituksen esityksen puolustajien puheenvuorot lähetekeskustelussa noudattavat hätkähdyttävästi samoja linjoja kuin vuosina 1990 ja 1991. ”Kyllä me nyt astumme Geneven pakolaissopimuksen viitoittamalle tielle eli sivistysvaltioiden joukkoon Euroopassa,” Antero Kekkonen (SDP) julistaa.⁴⁴⁴ Geneven pakolaissopimukseen vetoaa myös hänen puoluetoverinsa Kimmo Kiljunen puolustaessaan sanamuodon ”turvapaikka voidaan antaa” muuttamista muotoon ”turvapaikka annetaan.”⁴⁴⁵ Gunnar Jansson (r.) korostaa keskustelun alla olevan lain olevan humanitääriäinen, ei materiaallinen, laki.⁴⁴⁶ Nämä argumentit (ylikansalliseen tahoön vetoaminen, Suomen paikan varmistaminen muiden sivistysvaltioiden joukossa ja ihmisoikeudelliset vaatimukset) ovat täsmälleen samat kuin millä vuonna 1990 puolustettiin ulkomaalaislainsäädännön vapauttamista. Valittelepa Reijo Kallio (SDP) että ulkomaalaislakiin tarvittaisiin kokonaisvaltaisempaa uudistusta lainsäädännön tilkkutäkin paikkailun tilalle.⁴⁴⁷

Kuitenkin merkittävänä erona 1990-luvun alkuun nämä puheenvuorot noudattavat puolue- ja hallitus-oppositio -linjoja. SDP:n kansanedustajat kantavat hallituksen esityksen puolustaminen päävastuun ja RKP:n kansanedustajat vain myötäilevät heitä siinä missä aiemmissa eduskuntakeskusteluissa he olivat lainsäädännön liberalisoimisen pääasiallisia kannattajia. SDP ei puolestaan aiemmin ottanut aktiivisesti osaa maahanmuuttopoliittisiin keskusteluihin.

Sulo Aittoniemi oli ainoa lakialoitteen vastustaja. Hänen puheenvuoronsa lähetekeskustelussa olivat aiempiinkin äänenpainoihin verrattuna räikeämmän loukkaavia. Hän varoitteli hallituksen esityksen perheenyhdistämissä politiikan johtavan tilanteeseen, jossa ”avataan kolmanteen ja neljänteen parenteeliin saakka sukulaisuus sillä tavalla, että tänne voidaan tuottaa, kun on vähänkin jotain sukua, isoisän isä tai isoisän veli, kaikki otetaan tänne suurperheisiin.”⁴⁴⁸ Kainosti hän viittaa ensin ”erääseen Afrikan sarven

⁴⁴⁴ PTK 62/1998, s. 2509.

⁴⁴⁵ PTK 62/1998, s. 2507.

⁴⁴⁶ PTK 62/1998, s. 2512.

⁴⁴⁷ PTK 208/1998, s. 7913.

⁴⁴⁸ PTK 62/1998, s. 2506-7.

maahan”⁴⁴⁹ koska ”ei enää uskalla sanoa mitään nimiä, saattaa joutua jopa linnahan” mutta heti seuraavassa puheenvuorossa⁴⁵⁰ tekee selväksi että hän tarkoittaa somalialaisia. ”Tämä mahdollistaa myöskin sen haaveen tietyille kansakunnalle, että tänne otetaan kaikki, jotka ovat samassa savimajassa joskus käyneet, suomalaisen yhteiskuntaan meidän elätettäviksemme,”⁴⁵¹ Aittoniemi pelottelee. Savimajat hän mainitsee suhteessa somalialaisiin kolme kertaa yhden eduskuntakeskustelun aikana.

Aittoniemen mukaan ei ole sattumaa, että Lipposen hallitus on ”avannut portit”⁴⁵² somalipakolaisille sillä ”somalithan ovat perustaneet sosiaalidemokraattiseen puolueeseen oman osaston.”⁴⁵³ ”Totta kai te puolustatte tätä asiaa, koska he ovat teidän puolueenne jäseniä,”⁴⁵⁴ ”mutta yhteiskunnalle tämä tulee kalliiksi”⁴⁵⁵ hän voivottelee. Nimenomaan somalialaisten määrän lisääntyminen Suomessa huolestuttaa Aittoniemeä. ”Meillä on erittäin ahkeria pakolaisryhmiä,” hän myöntää ja mainitsee vietnamilaiset, irakilaiset ja turkkilaiset, ”mutta sitten on eräitä ryhmittymiä, jotka eivät suomalaisilta työttömiltä kyllä työtä vielä.”⁴⁵⁶ Lainmuutoksen myötä ”tänne otetaan kaikki isoisän isoisät ja isoäidin isoäidit [...] ja se täyttää täydellisesti nämä esimerkiksi somalipakolaisten – sanotaan nyt nimeltä – toiveet siitä, että he pystyvät täällä kasvattamaan sosiaaliuella eläviä suurperheitä itselleen.”⁴⁵⁷

SDP:n Piia Viitanen tuomitsi Aittoniemen kommentit ankarasti: ”Minusta tuon suuntaiset asenteet eivät kaiken kaikkiaan sovi tänne taloon, tähän saliin ja näille puhujankorokkeille.”⁴⁵⁸ Hän näki myös suoran yhteyden Aittoniemen ”lapsellisen”

⁴⁴⁹ PTK 62/1998, s. 2506.

⁴⁵⁰ PTK 62/1998, s. 2508.

⁴⁵¹ PTK 62/1998, s. 2510.

⁴⁵² PTK 62/1998, s. 2508.

⁴⁵³ PTK 62/1998, s. 2508. HS 7.11.1997 ”Somaleille yhdistys Sdp.:hen”
<<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003672806.html>>

⁴⁵⁴ PTK 62/1998, s. 2514.

⁴⁵⁵ PTK 62/1998, s. 2508.

⁴⁵⁶ PTK 62/1998, s. 2511.

⁴⁵⁷ PTK 62/1998, s. 2508.

⁴⁵⁸ PTK 62/1998, s. 2509.

retoriikan ja rassistisen väkivallan välillä. Vaaralliseksi Aittoniemen puheenvuorot leimasi myös Kiljunen, joka kutsui Aittoniemen somalialaisten stereotyyppioimista rassistiseksi⁴⁵⁹ ja syytti, ”ed. Aittoniemelle kelpaa ulkomaalaisväestö sylkykupiksi tilanteessa kuin tilanteessa.”⁴⁶⁰ Vihreiden Erkki Pulliainen ihmetteli, ”jos tuo [Aittoniemen] sanoma on yhteiskunnassa hyvin yleinen ajattelutapa, [...] täytyy ruveta miettimään sitä, millä tavalla me yhdessä näiden Afrikan sarven ihmisten kanssa suojaudumme poliisimies, ed. Aittoniemeltä.”⁴⁶¹

SMP:n ajaututtua vararikkoon vuoden 1995 eduskuntavaalien jälkeen Sulo Aittoniemi siirtyi Keskustan eduskuntaryhmään. Tämä avasi SDP:n Kekkoselle ja Kiljuselle mahdollisuuden tiedustella keskustapuolueen suhtautumista Aittoniemen kärjekkäisiin mielipiteisiin.⁴⁶² Keskustan Tytti Isohookana-Asunmaa syytti heitä hurskastelusta ja sanoi jokaisen kansanedustajan valitsevan sanansa eduskunnassa henkilökohtaisesti.⁴⁶³ Mitä tuli syytöksiin Aittoniemestä esimerkkinä siitä, kuinka keskusta oli omaksunut ulkomaailmalta eristäytyvän linjan,⁴⁶⁴ Isohookana-Asunmaa teki eron ulkopoliittisen ja ihmisoikeuslainsäädännön välillä.⁴⁶⁵ Keskustan suhtautuminen EMUn ja Euroopan yhdentymiseen saattoivat poiketa hallituksen linjauksista mutta ihmisoikeuksien suhteen, mukaan lukien oikeus perheenyhdistämissiin, keskusta oli yhteysymmärryksessä hallituksen kanssa – huolimatta Aittoniemen mielipiteistä. ”Ed. Aittoniemellä on omat mielipiteensä, ja hän pitääköön ne. Mutta itse esimerkiksi en niihin voi yhtyä,” Isohookana-Asunmaa sanoi.⁴⁶⁶ Aittoniemi itse julisti: ”minä en tässä salissa koskaan edusta keskustapuoluetta vaan Sulo Aittoniemeä.”⁴⁶⁷

Merkittävän erona 1990-luvun alun eduskuntakeskusteluihin tämä keskustelu pelkistyi

⁴⁵⁹ PTK 62/1998, s. 2512.

⁴⁶⁰ PTK 62/1998, s. 2508.

⁴⁶¹ PTK 62/1998, s. 2509-10.

⁴⁶² PTK 62/1998, s. 2510.

⁴⁶³ PTK 62/1998, s. 2512.

⁴⁶⁴ PTK 62/1998, s. 2510.

⁴⁶⁵ PTK 62/1998, s. 2514-5.

⁴⁶⁶ PTK 62/1998, s. 2515.

⁴⁶⁷ PTK 62/1998, s. 2511.

vauhdilla puoluepoliittiseksi kädenväännöksi. SDP:n kansanedustajat olivat aktiivisina etunenässä tuomitsemassa Aittoniemen kritiikin ja käyttivät hänen halventavia sanankäanteitään aseena pääoppositiopuoluetta keskustaa vastaan. RKP:n ja vihreiden kansanedustajat jäivät sivuosaan tässä keskustelussa. Aittoniemi jäi myös yksin kritiikkinsä kanssa: keskustan tai muiden oppositiopuolueiden edustajat eivät käyttäneet puheenvuoroja lakialoitteen puolesta tai vastaan.

Kun lakialoite palasi valiokuntakäsittelystä eduskuntaan helmikuussa 1999 keskustelu eduskunnassa keskittyi Irina Krohnin (vihr.) esittämään kysymykseen siitä, tunnistiko perheenyhdistämislaki samaa sukupuolta olevien parisuhteen.⁴⁶⁸ Muihin lakialoitteen aspekteihin keskustelu ei perehtynyt.

5.4 Mitä eduskunnassa saa sanoa?

Merkkejä siitä, että eduskunta oli ryhtynyt tarkemmin määrittelemään hyväksyttävän puheen rajoja oli nähtävissä jo ennen vuoden vaihdetta 1998-1999. Joulukuussa 1997 Aittoniemi oli jättänyt hallitukselle kirjallisen kysymyksen ”eräiden nimikkeiden käytön sallimisesta.” Siinä hän alusti kysymystään toteamalla, että ”viranomaisten, muun muassa poliisin, kielenkäytössä kielletään sanojen nekeri, somali, romani jne. edelleen käyttäminen,” ja tiedustelee millä nimillä näitä ihmisiä tulisi kutsua ”välttyäkseen joutumasta lailliseen edesvastuuseen.”⁴⁶⁹ Claes Anderssonin varsin lakonisessa vastauksessa todettiin, että ”vakiintuneen käytännön mukaisesti henkilöitä tulisi ensisijaisesti kutsua heidän etu- ja sukunimellään riippumatta siitä, mihin kielelliseen, kansalliseen, kulttuuriseen, uskonnolliseen tai muuhun ryhmään he kuuluvat.” Lisäksi tulisi välttää nimikkeitä, ”jotka henkilö itse kokee leimaaviksi, halventaviksi tai muutoin ihmisarvoaan alentaviksi.”⁴⁷⁰

Vielä aiemmin oikeusministeri Kari Häkämies oli harkinnut syytemääräyksen asettamista Aittoniemen loppukesästä 1996 antamista kommentteista pakolaisista Ilta-Sanomille. Jotta syyte voitaisiin nostaa sanomalehdessä julkaistua puhetta vastaan, painokannevaatimus tuli

⁴⁶⁸ PTK 208/1998, s. 7916.

⁴⁶⁹ KK 1271/1997, s. 1.

⁴⁷⁰ KK 1271/1997, s. 2.

ensin esittää oikeusministeriölle, jonka vastuulla syytemääräyksen antaminen sitten oli. Tämä asetti oikeusministeri Kari Häkämiehen epämuokavaan tilanteeseen, jossa hänen tuli hallituspuolueen edustajana päättää oppositiopuolueen kansanedustajan puheenkäytön syyttämisestä.⁴⁷¹ Syytettä ei nostettu, vaan ministeriön päätöksen mukaan Aittoniemen kommentit tuli nähdä valtiovallan arvosteluna, johon oikeusministeriöllä ei ollut oikeutta eikä syytä puuttua.⁴⁷²

Kysymys siitä, millainen kielenkäyttö oli sallittua eduskunnassa kärjisty 17.12.1998 kun eduskunnassa käsiteltiin hallituksen talousarviota vuodelle 1999. Aittoniemi oli jättänyt budjettiehdotukseen talousarvioaloitteen 120 miljoonan markan osoittamisesta somalialaispakolaisten palauttamiseksi kotimaahansa. Aloitteeseen kuului 50 000 markan ”starttiraha” jokaiselle käännytylle somalialaiselle.⁴⁷³ Kun Aittoniemi toi tämän aloitteen esille eduskunnan budjettikeskustelussa, hän vetosi saamiinsa yhteydenottoihin, joiden mukaan somalialaiset eivät onnistuneet tottumaan suomalaiseen kulttuuriin. Aittoniemi oli käyttänyt samaa argumenttia edellä käsitellyssä kiistanalaisessa Ilta-Sanomien haastattelussa vuonna 1996, jossa hän totesi ”somalit eivät missään vaiheessa suomalaiseen yhteiskuntaan tule sopeutumaan.”⁴⁷⁴ Vuonna 1998 Aittoniemi syytti somalialaisia jatkuvan häiriön aiheuttamisesta ”suomalaisille vanhuksille ja muille,” jotka eivät saaneet ahdinkoonsa apua koska ”viranomaiset ja talonmiehet ja isännöitsijät julistetaan heti rassistiseksi, jos he puuttuvat näihin asioihin talossaan.”⁴⁷⁵ Koska hänen mukaansa somalialaiset eivät sopeudu Suomeen eivätkä mene töihin (”missä olette nähneet somaleja töissä? Ette missään minun käsitykseni mukaan[...].”⁴⁷⁶) ainoaksi keinoksi puuttua näihin vaikeuksiin jäi lähettää somalialaiset takaisin kotimaahansa. ”Muut eivät uskalla puhua,

⁴⁷¹ HS 24.12.1996 ”Suomessa nostetaan harvoin syyte kiihottamisesta kansanryhmää vastaan” <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003587402.html>>

⁴⁷² HS 7.9.1996 ”Aittoniemelle ei syytettä pakolaispuheista” <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003559199.html>>

⁴⁷³ TAA 150/1998.

⁴⁷⁴ HS 24.12.1996 ”Suomessa nostetaan harvoin syyte kiihottamisesta kansanryhmää vastaan” <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003587402.html>>

⁴⁷⁵ PTK 176/1998, s. 7006-7.

⁴⁷⁶ PTK 176/1998, s. 7007.

mutta minä uskallan,” Aittoniemi uhosi.⁴⁷⁷

Piia Viitanen (SDP) nousi vastaamaan Aittoniemen haasteeseen. Hän oli aiemmin samana vuonna kritisoinut Aittoniemen kommentteja hallituksen ulkomaalaislainsäädännön muutoksesta ja tuomitsi ne eduskuntaan sopimattomiksi. Viitanen mukaan näiden kommenttien seurauksena ja koska hän oli puolustanut pakolaisia, hänelle osoitettiin kaksi nimetöntä tappouhkaus-kirjettä. ”Väittekö te, ed. Aittoniemi, sitä, mitä olette joskus väittänyt, että Suomessa ei ole rasismia? Oletteko te ainoa, joka uskaltaa puhua, vai mitä on se todellinen uskallus?” Viitanen haastoi.⁴⁷⁸ Hänen puoluetoverinsa Janne Viitamies yhtyi syytöksiin ja julisti, ”Mikkelin skinheadien suurimpia sankareita ovat sellaiset ihmiset, jotka puhuvat asioita, kuten ed. Sulo Aittoniemi uskalsi täällä puhua.”⁴⁷⁹

Vasemmistoliiton Reino Laine puolestaan sanoi, ettei ole aiemmin ”mitään noin ihmisarvoa loukkaavaa kuullut” kuin Aittoniemen puheenvuoro. Hän lisäsi: ”Minä aion myös alkaa käyttää tulevaisuudessa kovia otteita, että saataisiin kitkettyä suoranaan rasismi pois tästäkin talosta.”⁴⁸⁰

Hallituksen virallisen maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan vastustuksen henkilöityminen Sulo Aittoniemeen, jonka kommentit selvästi hipoivat yleisen hyväksyttävyyden rajoja helpotti hallituksen linjan puolustajien tehtävää. SDP:n kansanedustajat hyökkäsivät yhtenä rintamana Aittoniemeä vastaan vasemmistoliitto, vihreät ja RKP puolellaan. Aittoniemen asema keskustan eduskuntaryhmässä teki hänestä oivan kiistakapulan hallitus–oppositio –vastakkaisasettelussa ja puoluepoliittisessa kamppailussa. Keskustan kansanedustajat joutuivat tekemään eduskuntasalissa hajueroa Aittoniemen puheenvuoroihin.

Aittoniemi erosi keskustan eduskuntaryhmästä huhtikuussa 1999 protestina siitä, ettei häntä

⁴⁷⁷ PTK 176/1998, s. 7007.

⁴⁷⁸ PTK 176/1998, s. 7007.

⁴⁷⁹ PTK 176/1998, s. 7007.

⁴⁸⁰ PTK 176/1998, s. 7009.

oltu harkittu puolueen varapuheenjohtajaksi.⁴⁸¹ Vaikka hän pysyi keskustapuolueen jäsenenä, hän perusti oman Alkiolaisen keskustaryhmänsä.⁴⁸² Sen jälkeen kun hänen yhden henkilön eduskuntaryhmänsä ei saanut oikeutta käyttää ryhmäpuheenvuoroa eduskunnan täysistunnoissa⁴⁸³ Aittoniemi ryhtyi puhelakkoon.⁴⁸⁴ Joidenkin laskujen mukaan Aittoniemi olisi viimeisellä eduskuntakaudellaan 1999-2003 käyttänyt vain 8 puheenvuoroa.⁴⁸⁵ Sen jälkeen kun eduskunnan äänekäin ja kärjekkäin maahanmuutto- ja pakolaisuuslainsäädännön liberalisoimisen vastustaja vaikenä, niin hiipui muikin keskustelu aiheesta eduskunnassa.

⁴⁸¹ Rosila (2018), s. 262-3.

⁴⁸² HS 21.4.1999 ”Aittoniemi perusti oman eduskuntaryhmän”

<<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003794183.html>>

⁴⁸³ HS 30.4.1999 ”Aittoniemi saa vain paalupaikan” <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003796486.html>>

⁴⁸⁴ HS 21.10.1999 ”Vähänäkki vaati tutkimaan Aittoniemen vaikenemisen syytä” <<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000004020282.html>> ”Aittoniemi ei ole viikkoihin käyttänyt yhtäkään puheenvuoroa. Mitä ilmeisemmin hän on loukkaantunut siitä, että hänen yhden miehen ryhmänsä ei ole saanut omaa ryhmäpuheenvuoroa. Aittoniemi ei ole ilmoittanut, koska hänen protestinsa loppuu.” HS 23.12.2001 ”Eduskunnan joulupukit” <<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000004020282.html>> ”[...]Aittoniemi on ollut puhelakossa kaksi ja puoli vuotta.” Ks. myös Rosila (2018), s. 268. Rosila sanoo Aittoniemen puhelakon syntyneen protestina eduskunnan puhemies Riitta Uosukaista vastaan, joka oli julkisesti kritisoinut Aittoniemen puheliaisuutta.

⁴⁸⁵ Rosila (2018), s. 269.

6. Kohti suvaitsevaa Suomea

Sen jälkeen kun Lipposen hallituksen ulkomaalaislain muutos hyväksyttiin eduskunnassa helmikuussa 1999 eduskunta hiljeni vaalien ajaksi. Lipposen II hallitus astui virkaan 15.4.1999.

Maahanmuutto- ja ulkomaalaislainsäädäntö nousivat eduskunnan asialistalle kahden vuoden kuluttua maaliskuussa 2001, kun hallitus julkaisi etnisen syrjinnän ja rasismien vastaisen toimintaohjelman ”Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta.” Sen pohjalta hallitus alkoi valmistella ulkomaalaisvaltuutetun viran uudistamista jotta se pystyisi vastaamaan tehokkaammin rasismia kokeneiden valituksiin. Ohjelma velvoitti toimiin rasismia vastaan niin valtiollisella, alue- kuin paikallistasollakin.⁴⁸⁶ Nämä tahot oli myös velvoitettu raportoimaan ohjelman toteutumisesta.⁴⁸⁷

6.1 Etninen syrjintä

Hallituksen hyväksymä ohjelma etnistä syrjintää ja rasismia vastaan oli siinä mielessä uraauurtava, että siihen laskettiin mukaan romanien ja saamelaisten kokema syrjintä.⁴⁸⁸

Koska ohjelma käsittelee Suomen nk. ”perinteisiä vähemmistöjä” rinnakkain uusien rodullistettujen vähemmistöryhmien kanssa, tekstiin syntyy jännitteitä. Vaikka se, ettei syrjintää kokevia ryhmiä eritellä vähentää sitä vaaraa, että joku ryhmä jäisi määrittelyn ulkopuolelle, tekstin monitulkintaisuus heikentää sen tehokkuutta. Ohjelma pyrkii määrittelemään sekä etnisen että rasistisen syrjinnän mutta ei erittele sitä, kuinka eri rodullistetut vähemmistöt kokevat erilaista syrjintää Suomessa. Itse asiassa käyttämällä termiä maahanmuuttaja etnisten vähemmistöjen rinnalla, maahanmuuttaja käsitteenä rodullistuu ja sen sisällyttämät moninaisuudet peittyvät. Valkoinen maahanmuuttaja kokee yleensä kieleen tai kulttuuriin perustuvaa syrjintää, mutta harvemmin rasistista syrjintää.

⁴⁸⁶ Työministeriö (2001), s. 1-2.

⁴⁸⁷ Työministeriö (2001), s. 24.

⁴⁸⁸ Työministeriö (2001), s. 1.

Tämä jännite tekee selväksi ensinnäkin sen, kuinka vaikeaa rasismista on puhua ja kirjoittaa jos rotua tai ihonväriä ei tuoda kriittisesti esiin. Eurooppalaista taipumusta puhua rasismista ilman rotua on käsitelty laajasti.⁴⁸⁹ Yleinen argumentti on, että rotu-käsitteen käyttö ylläpitää rasisia hierarkioita, jotka tutkimus on osoittanut perättömiksi. Ongelmaksi koituu kuitenkin se, että rodun korvaavat käsitteet eivät myöskään ole ongelmattomia tai paremmin määriteltävissä, parhaana esimerkkinä tästä etnisyy.⁴⁹⁰

Syrjintä määriteltiin tässä ohjelmassa ensisijaisesti etnisyyden kautta. Etnisen syrjinnän ja rasismien vastainen toimintaohjelma määrittelee etniseksi syrjinnäksi ”syrjivän asennoitumisen,” joka kohdistuu henkilöön hänen ”edustamansa rodun tai etnisen alkuperän perusteella.” Etnisyyttä toimintaohjelma ei määrittele. Rasismi puolestaan määritellään opiksi, ”jonka mukaan tiettyä rotua, etnistä alkuperää, uskontoa ja maailmankatsomusta edustava henkilö tai ryhmä ei ole ihmisarvoltaan tasa-arvoinen.”⁴⁹¹ Toisin sanoen etniseen syrjintään lasketaan mukaan rotuun perustuva syrjintä ja rasismiin etniseen alkuperään perustuva syrjintä. Käsitteet liukuvat toisiinsa. ”Matka etnisestä syrjinnästä rasismiin ei ole kaikkien kohdalla pitkä,” ohjelmassa todetaan: onko etninen syrjintä siis lievempi versio rasismista? Kuinka ero näiden kahden termin välillä määritellään?

Merkittävää ohjelmassa on, että rasismiin liitetään ajatus opista. Tämä tuo esille rasismien ideologiaa hierarkkisista roduista, johon ihmiset lajitellaan. Etninen syrjintä puolestaan kumpuaa toimintaohjelman mukaan tietämättömyydestä tai reaktiona oman aseman heikkenemisestä, johon etniset vähemmistöt näyttäytyvät syypäinä. Erotus opin ja tietämättömyyden välillä on mielenkiintoinen: etninen syrjintä esiintyy tiedon puutteena ja rasismi (vääränä) tietona.

Tyypillinen eron tekeminen rodun ja etnisyyden välillä kiinnittää rodun biologiaan ja etnisyyden kulttuuriin, kieleen ja uskontoon. On väärin typistää erilaiset syrjinnän muodot rotu-ajattelusta kumpuaviksi, kuuluu monen eurooppalaisen sosiologin kritiikki.⁴⁹² Toisin sanoen, jotta etniseen syrjintään voidaan puuttua tehokkaasti, ei sitä tuli typistää pelkkään

⁴⁸⁹ Ks. Roig (2017), Lewis (2013).

⁴⁹⁰ Roig (2017), s. 616.

⁴⁹¹ Työministeriö (2001), Liite 1, s. 1.

⁴⁹² Ks. Lewis (2013).

rasismiin. Kriittisen rotuteorian vastaus tähän haasteeseen on kiinnittää huomio siihen, kuinka eri käsitteitä kuten kulttuuri ja uskonto käytetään essentialisoivasti. Anna Rastas toteaa, että ”kulttuuriset, yhtä lailla kuin biologisetkin erot voidaan kuvitella ja esittää ikään kuin luonnollisina ja muuttumattomina.”⁴⁹³ Etenkin islamofobia voidaan tulkita uskonnon rodullistumisena, jolloin uskonnon nähdään merkitsevän jotakin pysyvää ja muuttumatonta, läntiselle maailmalle vierasta.⁴⁹⁴

Etnisyys on terminä moniulotteinen. Sillä viitataan ryhmän laajempaan alkuperään, kulttuuriin, historiaan ja uskontoon, jotka erottavat ryhmän jäsenet ryhmän ulkopuolisista. Laajimmillaan pitää se sisällään myös rodun ja kansallisuuden.⁴⁹⁵ Esimerkiksi etnisyyttä tutkinut Rogers Brubaker käyttää etnisyyttä, rotua ja kansallisuutta rinnakkain läpi ”Etnisyys ilman ryhmiä” kirjaansa. Brubaker näkee etnisyyden ja rodun tapana järjestää ihmisiä ryhmiin ja kategorioihin jotka eivät suinkaan ole itsestään selviä tai luonnollisia vaan ihmisten harrastaman luokittelun tulosta.⁴⁹⁶ Eri etniset, rodulliset, kansalliset jne. identiteetit resonoivat tai muuttuvat merkittäviksi eri aikoina ja eri tilanteissa.⁴⁹⁷

Myöskään suomalaisessa syrjinnän vastaisessa lainsäädännössä ei etnisyyttä ole määritelty tarkemmin: ”etnisyys liitetään sellaisiin ominaisuuksiin kuin kansallinen tai maantieteellinen alkuperä, sukujuuret, kieli, kulttuuri, tavat ja arvot [...]”⁴⁹⁸ Etnisyys-termin laaja-alaisuus ja monitulkintaisuus tekee siitä lähtökohtaisesti subjektiivisen termin: sillä viitataan kaikkeen eikä mihinkään yhtä aikaa.

Suomalainen syrjintää tutkinut juristi Jukka Lindstedt tiivistää etnisyyden käyttökelpoisuuden suomalaiselle tutkimukselle seuraavasti: maahanmuuttajien lisäksi ”suomalaisessa tutkimuksessa etnisyyden käsitteen avulla on yleensä puhuttu [...] niin kutsutuista perinteisistä vähemmistöistä [kuten] saamelaiset, romanit, juutalaiset, tataarit ja niin sanotut vanhavenäläiset.”⁴⁹⁹ Edellä käsiteltyyn taipumukseen nähdä rasismi tuontitavarana, joka saapui Suomeen maahanmuuttajien kyydissä, ei mahdu resursseja

⁴⁹³ Rastas (2005), s. 77.

⁴⁹⁴ Esim. El-Tayeb (2011), s. 81.

⁴⁹⁵ Brubaker (2013), s. 104.

⁴⁹⁶ Brubaker (2013), s. 129.

⁴⁹⁷ Brubaker (2013), s. 136.

⁴⁹⁸ Lepola, Joronen & Aaltonen (2007), s. 110.

⁴⁹⁹ Lindstedt (2010), s. 132.

käsitellä näitä perinteisiä vähemmistöjä nimenomaan rassistisen syrjinnän kohteina.

Ilman teoreettista pohjaa etnisyyttä jääkin hämäräksi termiksi, joka peittää enemmän kuin paljastaa. Sosiologi Sandra Wallman kirjoitti jo 1970-luvulla rotu- ja etnisyyttä-termeistä, että ”the terms are used as near synonyms – [ethnicity] being less popular and carrying a *less negative value load than the first*: thus, 'race' is bad, inflammatory when used in opposition to 'ethnicity' which is good[...].”⁵⁰⁰ Etnisyys onkin paras esimerkki poliittisesti korrektista kielenkäytöstä, joka otettiin käyttöön koska rotuun viittaaminen nähtiin kestämättömänä. Jo vuonna 1950 UNESCO:n kokoama asiantuntijaryhmä totesi:

*"National, religious, geographic, linguistic and cultural groups do not necessarily coincide with racial groups: and the cultural traits of such groups have no demonstrated genetic connection with racial traits. Because serious errors of this kind are habitually committed when the term 'race' is used in popular parlance, it would be better when speaking of human races to drop the term 'race' altogether and speak of ethnic groups.”*⁵⁰¹

Missä määrin laajasti määritelty etnisyyttä on kuitenkin todellisempi lajittelukategoria kuin rotu? Tarkoitukseni ei ole argumentoida rodun todellisuuden puolesta, vaan muistuttaa että etnisyyttä on subjektiivinen kategoria sekin. Etnisyyden etu on toki se, että se pitää sisällään tarkempia määrittelykriteereitä, kuten kielen, uskonnon, alkuperän ja kulttuurin. Näihin viittaaminen on perusteltua. Vaarana rodun korvaamisella etnisyydellä on kuitenkin rotuun liittyvän pitkän antirasistisen ja kriittisen tutkimusperinteen katoaminen. Ilman tätä historiallista painolastia vaarana onkin, että kun rotu korvataan etnisyydellä, etnisyydestä tulee essentialisoiva, luonnollistettu ominaisuus. Tällöin menetetään myös etnisyyttä-termin monimuotoisuus ja mahdollisuudet kriittiseen tutkimukseen siitä, mikä on kielen, uskonnon, alkuperän ja kulttuurin suhde toisiinsa.

Tämä näkyy myös hallituksen toimintaohjelmassa. Tekstissä kulkevat rinnakkain etniset vähemmistöt ja maahanmuuttajat, mutta kumpaakaan ryhmää ei määritellä. Myöskään heidän kokemaansa etnistä syrjintää ei eritellä tarkemmin sen mukaan, kohdistuuko se esimerkiksi kieleen, uskontoon tai muuhun etnisyyden aspektiin. Jos etnisyyttä ei käytetä tällä tavoin yläkäsitteenä tarkentamaan syrjinnän kysymyksiä, kuinka käyttökelpoinen termi se loppujen lopuksi on? Rasismi kohdistuu ensisijaisesti rodullistettuihin ryhmiin,

⁵⁰⁰ Wallman (1978), s. 203. Korostus minun.

⁵⁰¹ Metraux (1950), s. 142-3.

joiden ulkonäkö poikkeaa enemmistöstä. Valkoinen länsieurooppalainen maahanmuuttaja ei koe Suomessa samanlaista syrjintää kuin esimerkiksi tummaihoisen somalialainen maahanmuuttaja. Venäläistaustaisiin maahanmuuttajiin kohdistuva venäläisvihakin on määriteltävissä etniseksi, kieleen ja kulttuuriin kiinnittyväksi syrjinnäksi, jossa on myös rodullistettuja piirteitä.⁵⁰²

6.2 Rasististen motiivien kriminalisointi: toinen yritys

Neljä vuotta Jaakko Laakson lakialoitteen jälkeen RKP:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ulla-Maj Wideroos toi rasistisen motiivin rangaistuksen koventamisperusteena taas eduskunnan eteen helmikuussa 2001. Erona edelliseen yritykseen tämän aloitteen oli allekirjoittanut vain yhdeksän kansanedustajaa, kaikki ruotsalaisesta kansanpuolueesta. Aloite jätettiin ruotsinkielisenä mikä saattoi vaikuttaa allekirjoittaneiden määrään, mutta ero vuoteen 1997, jolloin samansisältöisen lakialoitteen allekirjoitti yli 100 kansanedustajaa kaikista eduskuntapuolueista, on kuitenkin huomattava. Lakialoitteiden sisältö ja perustelut ovat hyvin samanlaisia: molemmat viittaavat laintulkinnan yhtenäistämiseen, rikoslain muuttamisen symboliseen merkitykseen sekä vetosivat Ruotsin rikoslain vastaavaan kohtaan myönteisenä esimerkkinä.

Tuoreemmalla lakialoitteella on puolellaan poliisin vuonna 1997 aloittama rasististen rikosten tilastointi: pelkästään vuonna 1999 tapahtui 98 pahoinpitelyä, 36 ilkeää tapausta ja 33 kunnianloukkausta, jotka laskettiin rasistisiksi, Wideroos kertoo lakialoitteen esittelyssä.⁵⁰³ Rikosten tekijöistä vain murto-osa oli skinheadeja, 91% rasististen rikosten tekijöistä olivat suomalaisia joilla ei ollut sidoksia järjestäytyneeseen rasistiseen toimintaan. Tämä tarkoitti Wideroosin mielestä vain yhtä asiaa: ”[r]asismen är med andra ord mycket utbredd.”

Lakialoite hylättiin toisen käsittelyn jälkeen koska oikeusministeriössä oli jo valmisteilla hallituksen esityskokonaisuus rikoslain uudistamiseksi, johon liittyi rikoslain kuudennen

⁵⁰² Ks. Puuronen (2011).

⁵⁰³ PTK 17/2001, s. 480.

luvun uudelleen kirjoittaminen. Tämä esitys⁵⁰⁴ tuotiin eduskunnan eteen 5.4.2002 osana rikoslain kattavaa laajempaa uudistusta. Keskustelu eduskunnassa sekä lähetekeskustelussa että ensimmäisessä ja toisessa käsittelyssä ei sivunnut rikoksen rangaistuksen koventamisperusteita laisinkaan.⁵⁰⁵ Ottaen huomioon vuoden 1997 lakialoitteen herättämän vilkkaan keskustelun, tämä hiljaisuus – sekä Wideroosin lakialoitteen että hallituksen esittelemän lain muutoksen edessä – näyttäyty merkittävänä.

Kenties aloitteen ajoitus oli poliittisesti merkittävä: Wideroos mainitsee esittelypuheenvuorossaan Vantaan Hakunilan, joka oli ollut pitkään tiedotusvälineissä rasististen levottomuuksien ja väkivaltaisuuksien takia. Pelkästään helmikuussa 2001 Helsingin Sanomat uutisoi Hakunilasta useampaan otteeseen⁵⁰⁶, mainiten muun muassa että Amnesty International saattaa tutkia viranomaisten toimintaa rikosten selvittelyssä.⁵⁰⁷ Tässä kontekstissa lakialoitetta voisi tulkita yrityksenä herättää keskustelua eduskunnassa. Yritys epäonnistui: SDP:n Antero Kekkonen piti ainoan puheenvuoron ennen kuin oikeusministeri Johannes Koskinen kertoi hallituksen vastaavan esityksen valmistelusta oikeusministeriössä ja päätti keskustelun.⁵⁰⁸ RKP oli mukana Lipposen II hallituksessa ja siksi on todennäköistä että puolueen edustajat tiesivät hallituksen aloittamasta rikoslain uudistamisesta.

6.3 Vähemmistövaltuutetun viran perustaminen

Keskustelun tyrehtyminen näkyi myös kaksi kuukautta Wideroosin lakialoitteen käsittelyn jälkeen käydyssä lähetekeskustelussa hallituksen esityksestä syrjintäasiain valtuutettua koskevaksi lainsäädännöksi.⁵⁰⁹ Keskustelu pyöri valtuutetun nimenvallinnan ympärillä: alkuperäisessä esityksessä virkanimi oli syrjintäasiain valtuutettu, jonka useat kansanedustajat kokivat olevan liian negatiivinen. Kokoomuksen Ilkka Kanerva vertasi sitä

⁵⁰⁴ HE 44/2002.

⁵⁰⁵ PTK 39/2002, PTK189/2002, PTK 193/2002.

⁵⁰⁶ HS 23.2.2001 ”Toivo pilkahtelee Vantaan Hakunilassa”
<<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003949836.html>>

⁵⁰⁷ HS 8.2.2001 ”Amnesty saattaa tutkia Hakunilan tapahtumat”
<<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003945886.html>>

⁵⁰⁸ PTK 17/2001, s. 481.

⁵⁰⁹ PTK 46/2001, s. 1285.

”tasa-arvovaltuutetun nimikkeeseen, joka kertoo sitä, mitä asiaa hänet on pistetty ajamaan, mitä asioita hänen on tarkoitus hoitaa, tämä antaa negaation.”⁵¹⁰ Oikeusministeri Johannes Koskinen lohdutti Kanervaa kertomalla, että hallitus oli neuvotteluissa harkinnut virkanimeksi myös syrjintävaltuutettua, nimeä joka hänen mukaansa antaa ymmärtää että valtuutettu on valittu syrjimään.⁵¹¹ Hallintovaliokunnan mietinnön⁵¹² perusteella nimeke vaihdettiin vähemmistövaltuutetuksi.

Eduskunnan käsittelyssä kesäkuussa⁵¹³ ehdotuksen sanavalintoja ihmeteltiin edelleen, mutta kansanedustajat tulivat siihen tulokseen, että parempaa nimeä ei keksitty. Tärkeää oli, päästä eroon ulkomaalaisvaltuutetun nimikkeestä johonkin, joka kuvaisi sitä että rasisiselta syrjinnältä suojeltiin myös valkoiseen enemmistöön kuuluvia Suomen kansalaisia. Jari Vilén (kok) tiivisti asian seuraavasti: ”saimme käsityksen, että kysymykset, joita vähemmistöasiamies tai -valtuutettu joutuisi seuraamaan, koskevat ennen kaikkea Suomeen syntyvien ja Suomeen muodostumassa olevien uusien etnisten vähemmistöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia.”⁵¹⁴ Kyseenalaistipa vihreiden Tuija Brax vähemmistö-termin käyttämisen kokonaan. Samaa sanoi Nils-Anders Granvik (r.): ”Jag tycker att den föreslagna ändringen från diskrimineringsombudsman till minoritetsombudsman är en klar försämring. När man är i minoritet, etnisk eller liknande, betyder det ingalunda att man behöver ett speciellt beskydd av en ombudsman av typ eller annan, utan det är när diskriminering träder in i bilden som ombudsmannen behövs.”⁵¹⁵ Hänen mielestään valtuutetun työnkuvaan kuuluisi siis nimenomaan syrjintäkysymykset, jotka liittyivät etnisiin vähemmistöihin, ei niin, että etniset vähemmistöt itsessään tarvitsisivat valtuutettua.

Myös valtuutetun toimialaa pohdittiin: Matti Väistö (kesk) pohti päällekkäisyyksiä työsuojeluviranomaisen ja tasa-arvovaltuutetun tehtävien suhteen. Hänen mukaansa olisi

⁵¹⁰ PTK 46/2001, s.1285-6.

⁵¹¹ PTK 46/2001, s. 1286.

⁵¹² HaVM 8/2001.

⁵¹³ PTK 74/2001 s. 2109.

⁵¹⁴ PTK 74/2001, s. 2110.

⁵¹⁵ PTK 74/2001, s. 2111.

tärkeää seurata vähemmistövaltuutetun työtehtävien muotoutumista.⁵¹⁶ Samaa sanoi Ulla-Maj Wideroos, joka eduskunnan toisessa käsittelyssä⁵¹⁷ ehdotti, että valtuutetun toiminnan luonnetta olisi syytä seurata siinä mielessä, että muodostuuko se vastaamaan virkanimikettä. Tässä toisessa keskustelussa Kimmo Kiljunen (SDP) tuki syrjintävaltuutetun viran perustamista myös kuntatasolle.⁵¹⁸

Lakialoite hyväksyttiin 13.7.2001.

6.4 Suvaitseva Suomi

Suomensomalialainen Said Aden on kirjoittanut suomalaisen maahanmuuttopolitiikan ”suvaitsevaisuuden aikakaudesta,” jonka hän ajoittaa alkaneen 1990-luvun loppupuolella ja jatkuneen vuoteen 2008.⁵¹⁹ Aden näkee, että suvaitsevaisuus-puhe, joka saavutti mahtisanan aseman rasistisen väkivallan räjähdysen jälkeen, peitti ja hiljensi enemmän kuin kannusti keskustelemaan:

“Valtion tasolla käynnistettiin erilaisia suvaitsemattomuuden vastaisia kampanjoita. [...] Mielestäni tässä vaiheessa tehtiin virhe suomalaisessa maahanmuuttopolitiikassa. Yhdeksänkymmentäluvun ongelmia, liittyivätpä ne sitten pakolaisten vastaanottoon tai meidän kykyihimme omaksua uuden yhteiskunnan tavat ja vaatimukset, ei oikeastaan koskaan käsitelty julkisesti, siten että niistä olisi opittu puhumaan.”⁵²⁰

Adenin johtopäätöksiä tukee myös Euroopan neuvoston rasismien ja suvaitsemattomuuden vastaisen komitean (ECRI) raportit. Vuonna 1994 perustettu komissio julkaisi tälle tutkimukselle merkittävät Suomea koskevat maakohtaiset raportit vuosina 1996 ja 2001. Molemmissa kiinnitettiin huomiota nimenomaan suomalaisten poliittisten päättäjien ja viranomaisten hiljaisuuteen mitä tuli rasismien eri muotojen julkiseen tuomitsemiseen: vaikeneminen ei selity pelkällä passiivisuudella vaan ”se voi jopa olla osoitus rasististen tekojen ja asenteiden hiljaisesta hyväksymisestä,” ECRI varoitti vuonna 1996.⁵²¹ Silloinkin

⁵¹⁶ PTK 74/2001, s. 2109.

⁵¹⁷ PTK 76/2001, s. 2141.

⁵¹⁸ PTK 76/2001, s. 2141.

⁵¹⁹ Aden (2009), s. 27.

⁵²⁰ Aden (2009), s. 27.

⁵²¹ ECRI (1997a) s. 14. ECRI (1997b), s. 13.

kun päättäjät ja viranomaiset tuomitsevat rasismia, maahanmuuttoon liittyvän julkisen keskustelun keskittyminen kontrollin ja rajoittamisen kysymyksiin ”antaa suurelle yleisölle ristiriitaisen käsityksen viranomaisten asenteista ulkomaalaisia ja maahanmuuttajia kohtaan.”⁵²² Näin on etenkin tilanteessa, jossa tiedotusvälineillä on taipumus uutisoida vähemmistöryhmistä sensaationhakuisesti ja negatiivisia stereotyyppioita kärjistäen.⁵²³ Esimerkkinä tästä ECRI tuo esille vuosina 1999 ja 2000 romaniturvapaikkahakijoiden nostattaman negatiivisten uutisten aallon ja sitä seuranneen turvapaikkakäsittelyn tiukentumisen. ”Tällaista taustaa vasten rajoittavampiin politiikan ja lainsäädännön keinoihin turvautuminen on omiaan vain kärjistämään suuren yleisön harha- ja ennakkoluuloja turvapaikanhakijoita ja maahanmuuttajia kohtaan.”⁵²⁴

Suomi oli ottanut tärkeitä kehitysaskelleita vuosien 1996 ja 2001 välissä, ECRI myöntää yleiskatsauksessaan, mutta ”rasismia ja rotusyrjinnän vastaisen taistelun aito yhteiskunnallinen sisäistäminen on Suomessa tietysti mielessä puutteellista, mikä koskee niin viranomaisia kuin kansalaisiakin.” Yksi merkki tästä oli myös se, ettei julkisuudessa käyty keskusteluita silloinkaan, kun ”valitettavat tapahtumat antavat selvästi tilaisuuden puhua näistä kysymyksistä, taipumuksena on tietävästi välttää kysymysten seikkaperäistä käsittelyä julkisesti.”⁵²⁵

Suomalainen suvaitsevaisuus-puhe on syytä nähdä ECRIn kuvaaman sitoutumattomuuden yhtenä osana. Outi Lepola on kuvaillut suvaitsevuuksi nyky-Suomen ”mahtisanaksi,” termiksi joka on kyllin tunnepitoinen ja sisällöltään epämääräinen että siihen vetoaminen on mahdollista ajoi mitä asiaa tahansa.⁵²⁶ Muun muassa tästä syystä suvaitsevouden merkityksestä, mitä kukin kansanedustaja ymmärtää käsitteen sisältävän, ei käydä keskustelua, vaan sen annetaan jäädä ontoksi. Kansanedustajat vetoavat suomalaisten suvaitsevaisuuteen tai suvaitsemattomuuteen riippuen siitä, mitä asiaa he ajavat.

Pelkästään suvaitsevaisuus-puheen tämän aspektin kannalta siihen tulisi suhtautua

⁵²² ECRI (2002), s. 18.

⁵²³ ECRI (2002), s. 19.

⁵²⁴ ECRI (2002), s. 21-22.

⁵²⁵ ECRI (2007), s. 30.

⁵²⁶ Lepola (2000), s. 213-14.

kriittisesti. Kuitenkin suvaitsevaisuuden käsitettä on kritisoitu myös teoreettiselta kannalta yhteiskunnan valta-asemia tukevana ja jähmettävänä.⁵²⁷ Suvaitsevaisuutta määrittää sen kahtiajakoisuus: enemmistö, jolla on valta suvaita tai olla suvaitsematta ja vähemmistö, jota suvaitaan.⁵²⁸ Suvaitsevaisuus hyveenä on myös passiivinen ja passivoiva.⁵²⁹ Pelkkä aktiivisesta syrjinnästä pidättäytyminen on kylliksi, kuten Adenkin huomauttaa, ”suvaitsevaisuuskampanjoilla suomalaisia vain vaadittiin suvaitsemaan.”⁵³⁰ Tällainen ohut⁵³¹ suvaitsevaisuuden määritelmä pätee myös suomalaiseen kontekstiin. 1990-luvun viimeisiä vuosia leimaakin maahanmuuttopoliittisen keskustelun tyrehtyminen. Lipposen hallituksen periaatepäätös normalisoi maahanmuuttopolitiikan osaksi muuta hallituspolitiikkaa, jonka käsittely eduskunnassa jäi pitkälti muodolliseksi.

⁵²⁷ Mirchandani & Tastsoglou (2000), s. 59-60.

⁵²⁸ Mirchandani & Tastsoglou (2000), s. 49.

⁵²⁹ Mirchandani & Tastsoglou (2000), s. 50,66.

⁵³⁰ Aden (2009), s. 27.

⁵³¹ Lepola (2000), s. 213.

7. Johtopäätökset

Suomalaisessa mielikuvituksessa valtion homogeenisyys oli sen olemassaolon ehto ja vakuus. Koska Suomen valtion koettiin olevan jatkuvan ulkoisen uhan alaisena, kansan yhdenmukaisuudesta tuli eksistentiaalinen ehto. 1990-luvun alku oli suomalaisille uusien haasteiden ja mahdollisuuksien aika, joka pakotti arvioimaan uusiksi tutut ja turvalliset sisä- ja ulkopoliittiset lähtökohdat. Neuvostoliiton heikennyttyä ja kaaduttua päästiin puolueettomuuspolitiikan pakkopaidasta kohti syventyvää eurooppalaista yhteistyötä mutta lama esti tulevaisuudenkuvia muuttumasta liian positiivisiksi. Tätä taustaa vasten suomalainen maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikka tempoili usean ristiriitaisen kehityskulun vanavedessä suunnasta toiseen. Lainsäädännön yhdenmukaistaminen eurooppalaisen standardin mukaiseksi ajoi maahanmuuttopolitiikan liberalisointia. Liberalisoinnin puolestapuhujat näkivät uudistusten olevan tärkeä askel eteenpäin Suomen matkalla kohti yhdistyvää Eurooppaa. Maahanmuuttolakien löysäämisellä oli kuitenkin konkreettisia seurauksia, mikä yllätti suomalaiset poliitikot.

Somalipakolaisten saapuminen Suomeen aiheutti nopean vastareaktion. Maahanmuuttolakien kiristämistä perusteltiin vetoamalla Suomen suvereniteettiin, kansalliseen etuun ja yleiseen turvallisuuteen. Neljänä ruuhkavuotena 1990-1993, turvapaikan hakijoiden vuosittainen määrä vaihteli n. 2000 henkilöstä 3600 henkilöön⁵³² mutta hallitsemattomuuden ja kriisin retoriikka herättivät pelkoja yltymättömistä pakolaistulvista, joiden alle pieni Suomi hautautuisi. Maahanmuuttoon ainakin päällepäin neutraalisti suhtautuvat poliitikot näkivät pakolais- ja maahanmuuttokysymysten olevan populismille tulenarkoja aiheita ja pitivät itselleen poliittisesti hyödyllisenä tukahduttaa keskustelu tästä aiheesta sulkemalla Suomen rajat uudelleen.

Vuodenvaihteessa 1995-1996 rasistinen väkivalta, häirintä ja uhkailu olivat saavuttaneet sellaiset mittasuhteet, että valkoiset suomalaiset eivät enää voineet sulkea siltä silmiään. Van Dijkkin kuvailema vastuun sälyttäminen alaspäin oli keskeinen strategia eduskunnan

⁵³² Tilastokeskus (1997), s. 121. Vuonna 1990: 2743 turvapaikanhakijaa, vuonna 1991: 2137 turvapaikanhakijaa, vuonna 1992: 3634 turvapaikanhakijaa, vuonna 1993: 2023 turvapaikanhakijaa.

painiskellessa suomalaisen rasismien ongelman parissa. Heidän luonnehdinnoissaan suomalainen rasisti oli nuori, syrjäytymisvaarassa oleva skinhead, joka purki omaa pahaa oloaan vielä haavoittuvampiin ryhmiin. Samalla kansanedustajien puheenvuoroissa rasismi individualisoitui ja patologisoitui. Nähtiinpä rasismi sitten nuoruuden kasvukipuina tai heikon taloudellisen tilanteen synnyttämänä hyötyajatteluna, rasismi tulkittiin luonnollisena reaktiona erilaisiin paineisiin. Hyötyajattelu jättää kuitenkin huomioimatta erilaiset rasistiset yhteiskunnalliset stereotyyppit ja mielikuvat, joilla tällaista kustannusanalyysiä tuetaan.

Tilanteessa, jossa suomalaiset nuoret yhdistivät rasismien ja isänmaallisuuden, jopa Suomen valtaapitävin ja parhaiten edustettu kielellinen vähemmistö joutui epäluulon kohteeksi. Sulo Aittoniemi ja Pertti Virtanen käyttivät suomalaisten rasismista käytyjä keskusteluja johdonmukaisesti hyväkseen kääntääkseen puheenaiheen siihen, kuinka ruotsalaiset ja ruotsinkieliset suomalaiset heidän mielestään syrjivät suomenkielisiä suomalaisia. Tällainen ajattelutapa asettaa kyseenalaiseksi myös sen, miksi RKP oli läpi 1990-luvun alkupuoliskon ulkomaalais- ja maahanmuuttolakien höllentämisen puolustaja. Suomalaisuuden merkityksen kapeus korostuukin nimenomaan näissä keskusteluissa, joissa jopa Suomen ruotsinkielinen vähemmistö voidaan nähdä uhkana suomalaisuudelle.

Yrityksiä laajentaa suomalaista syrjintälainsäädäntöä yhdisti usko siihen, että lainsäädännön vaikutukset olisivat pitkälti symbolisia. Kansanedustajat uskoivat, että pelkästään vahventamalla lainsäädännön syrjintäpykälää, he näyttäisivät esimerkillään Suomen kansalle että rasistinen syrjintä ja väkivalta otettiin politiikassa vakavasti.

Mitä tapahtui vuosien 1997 ja 2001 välillä, kun puhe ulkomaalais- ja maahanmuuttolainsäädännöstä alkoi hiipua ja tukahtui kokonaan? Maahanmuuttopoliittinen periaatepäätös merkitsi uutta aikakautta maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Lipposen hallitus ilmaisi suhtautumisensa maahanmuuttoon virallisesti, mikä johti liberaalin (tai vähintäänkin liberaalimman) maahanmuuttopoliittikan legitimoitumiseen. Lipposen enemmistöhallitukset siirsivät samalla keskustelun eduskunnasta suljettujen ovien taakse valiokuntiin, joissa poliitikot neuvottelivat uusien lakien ja lakimuutosten sisällöstä. Tämä siirtymä heijastelee hyvin Kyösti Pekosen haastatteleminen poliitikkojen mielipiteitä siitä,

ettei eduskuntakeskusteluilla ole todellista merkitystä lakien valmistelulle.⁵³³ Kun maahanmuuttopolitiikan tavoitteet määriteltiin ja otettiin osaksi hallituksen ohjelmaa, mielipide-erot eduskunnassa väistyivät hallitus-oppositio–vastakkaisasettelun tieltä.

Yhteneväisyydet Van Dijkin erittelemiін länsieurooppalaisen maahanmuutto-keskustelun teemoihin ovat huomattavat. Tämä vahvistaa mielipidettäni siitä, että suomalainen konteksti heijastelee laajempaa eurooppalaista aate- ja oppihistoriaa, josta rotu on olennainen osa. Mielenkiintoisesti kuitenkin puolueettomuuspolitiikan velvoittama välimatka Suomen ja Länsi-Euroopan välillä mahdollisti äärimmäisen rajoittavan maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan aikana, jolloin Euroopassa rodullistetut vähemmistöt tulivat osaksi katukuvaa joko osana imperiumin jäänteitä tai vierastyöläisinä. Suomalaisen kontekstin omintakeisuus onkin siinä, kuinka pitkään Suomi pystyi sulkemaan rajansa turvapaikanhakijoilta.

Kun Said Aden kirjoittaa, että “maahanmuuttajien kotoutuminen edellyttää myös muutoksia suomalaisten asenteissa,”⁵³⁴ hän viittaa nimenomaan suomalaisten haluttomuuteen nähdä maahanmuutto vuorovaikutteisena ilmiönä. Eri hallitusten asettamat asiantuntijaryhmät olivat kuitenkin varoitelleet juuri tästä. Oikeusministeriön vuonna 1990 asettaman työryhmän muistio kehotti ottamaan konkreettisia askeleita sen varmistamiseksi, ettei muukalaisvihamielisyys ja rasismi saisi jalansijaa Suomessa. Käyttäen Ruotsia esimerkkinä, muistiossa todettiin, että “etnisiin konflikteihin” on mahdollista vaikuttaa yhteiskunnallisin toimin.⁵³⁵ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta PAKSI yritti vakuutella samaa vuonna 1994: “on vielä mahdollista toimia ennaltaehkäisevästi eikä vasta keskellä kärjistyneempiä etnisten ryhmien välisiä suhteita.”⁵³⁶ Vaarana oli, että “maan poliittisen johdon passiivisuus heijastuu kansalaisten ajatteluun ja asenteisiin.”⁵³⁷

Näistä varoituksista huolimatta suomalainen ulkomaalais- ja maahanmuuttokeskustelu

⁵³³ Pekonen (2011), s. 63.

⁵³⁴ Aden (2009), s. 27.

⁵³⁵ Oikeusministeriö (1990), s. 13.

⁵³⁶ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 1.

⁵³⁷ Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a), s. 14.

juuttui ongelmakeskeisyyttä korostaville lauille pitkälle 1990-luvun puolivälin yli. Senkin jälkeen suvaitsevaisuus-puheen passiivisuus tarkoitti, ettei suomalaisten tarvinnut kriittisesti tarkastella omia ennakkoluulojaan ja stereotyyppioitaan mitä tuli rodullistettuihin vähemmistöihin. Pelkkä suvaitseminen riitti.

Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että rasismien ongelmaa suomalaisessa yhteiskunnassa olisi ratkaistu. Suomalaisen poliittisen keskustelukulttuurin köyhyys tarkoitti että kun puoluepolitiikka oli tylsistänyt rasismi-keskustelun terän, aiheen annettiin mielellään hautautua kunnes Perussuomalaiset sen kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 2008 nostivat takaisin keskustelun aiheeksi. Tällä välillä julkinen keskustelu ei myöskään merkittävästi kehittynyt 1990-luvusta vaikka asiantuntijuutta ja kykyä nähdä nämä kehityssuunnat tulevaisuudessa ei Suomesta puuttunut. Poliitikkojen ambivalenssi maahanmuuton suhteen kuitenkin teki mahdottomaksi kriittisen keskustelun suomalaisten suhteesta rotuun ja rasismiin.

Lähteet

I Primäärilähteet

Valtiopäivät: täysistuntojen pöytäkirjat

HE 22/1990: Hallituksen esitys n:o 22 ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä, lähetekeskustelu. 20.3.1990. PTK 24/1990, s. 872-902.

HE 29/1990: Ehdotus laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta, ensimmäinen käsittely. 20.4.1990. PTK 40/1990, s. 1311-1322.

HE 29/1990. Ehdotus laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta, kolmas käsittely. 27.4.1990. PTK 46/1990, s. 1471-1472.

HE 47/1990: Hallituksen esitys n:o 47 ulkomaalaislaiksi, lähetekeskustelu. 22.5.1990. PTK 60/1990, s. 1806-1810.

HE 73/1990: Ehdotukset Ahvenanmaan itsehallintalaiksi ja laiksi Ahvenanmaan maakunnassa olevan kiinteän omaisuuden hankkimista ja hallintaa koskevan oikeuden rajoittamisesta annetun lain muuttamisesta, ensimmäinen käsittely. 8.2.1991. PTK 180/1990, s. 6324-6338.

HE 47/1990: Ehdotus ulkomaalaislaiksi, ensimmäinen käsittely. 8.2.1991. PTK 180/1990, s. 6343-6372.

HE 47/1990: Ehdotus ulkomaalaislaiksi, toinen käsittely. 12.2.1991. PTK 183/1990, s. 6506-6540.

HE 47/1990: Ehdotus ulkomaalaislaiksi, kolmas käsittely. 15.2.1991. PTK 185/1990, s. 6633-6651.

HE 293/1992: Hallituksen esitys n:o 293 laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta, lähetekeskustelu. 17.11.1992. PTK 153/1992, s. 4577-4579.

HE 293/1992: Hallituksen esitys n:o 293 laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta, lähetekeskustelu. 20.11.1992. PTK 155/1992, s. 4642-4649.

HE 275/1992: Ehdotus laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta, toinen käsittely. 4.5.1993. PTK 48/1993, s. 1121-1127.

HE 293/1992: Hallituksen esitys n:o 293 laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta, ensimmäinen käsittely. 9.6.1993. PTK 72/1993, s. 1680-1715.

HE 152/1994: Hallituksen esitys valtion talousarvioksi 1995, ainoa käsittely. 12.1.1995. PTK 171/1994, s. 6611-6612.

SKT 122/1995: Rasismi sekä huume- ja prostituutorikollisuus, suullinen kyselytunti. 16.11.1995. PTK 98/1995, s. 2615-2617.

SKT 129/1995: Rasismin ja muukalaisvihan torjuminen, suullinen kyselytunti. 23.11.1995. PTK 106/1995, s. 2787-2788.

KVN 68/1995: Suvaitsevaisuuden lisäämiseksi tarvittavista toimenpiteistä, kysymyksiä valtioneuvostolle. 14.12.1995. PTK 130/1995, s. 3577-3582.

LA 75/1996: Lakialoite laiksi rikoslain 11 luvun muuttamisesta, lähetekeskustelu. 2.12.1996. PTK 161/1996, s. 5119.

LA 8/1997: Lakialoite laiksi rikoslain 6 luvun 2 § muuttamisesta, lähetekeskustelu. 4.3.1997. PTK 20/1997, s. 470-484.

SKT 190/1997: Nuorten rasismi, suullinen kyselytunti. 11.12.1997. PTK 167/1997, s. 5731-5733.

VK 1/1998: Välikysymys kansalaisten turvallisuuden parantamiseksi tarvittavista toimenpiteistä. 17.2.1998. PTK 9/1998, s. 217-309.

VK 1/1998: Välikysymys kansalaisten turvallisuuden parantamiseksi tarvittavista toimenpiteistä. 18.2.1998. PTK 10/1998, s. 312-382.

HE 34/1998: Hallituksen esitys televisio- ja radiotoimintaa koskevaksi lainsäädännöksi, lähetekeskustelu. 22.4.1998. PTK 50/1998, s. 2030-2062.

HE 50/1998: Hallituksen esitys laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta, lähetekeskustelu. 13.5.1998. PTK 62/1998, s. 2505-2515.

HE 105/1998: Valtion talousarvio 1999 – pääluokka 34 , ainoa käsittely. 17.12.1998. PTK 176/1998, s. 6994-7008.

HE 50/1998: Hallituksen esitys laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta., toinen käsittely.16.2.1999. PTK 208/1998, s. 7912-7921.

HE 66/1998: Hallituksen esitys laiksi maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta, toinen käsittely. PTK 208/1998, s. 7921-7925.

LA 3/2001: Lakialoite rikoslain 6 luvun 2 §:n muuttamisesta, lähetekeskustelu. 28.2.2001. PTK 17/2001, s. 480-482.

HE 39/2001: Hallituksen esitys syrjintäasiain valtuutettua koskevaksi lainsäädännöksi, lähetekeskustelu. 24.4.2001. PTK 46/2001, s. 1285-1286.

HE 39/2001: Hallituksen esitys syrjintäasiain valtuutettua koskevaksi lainsäädännöksi, ensimmäinen käsittely. 7.6.2001. PTK 74/2001, s. 2109-2111.

HE 39/2001: Hallituksen esitys syrjintäasiain valtuutettua koskevaksi lainsäädännöksi, toinen käsittely. PTK 76/2001, s. 2141.

Muut valtiopäiväasiakirjat

SopS 37/1970. Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus. Ratifioitu 14.7.1970. Voimaantulopäivä 13.8.1970.

LA 75/1996. Lakialoite laiksi rikoslain 11 luvun 8 §:n muuttamisesta. 27.11.1996.

KK 1271/1997. Kirjallinen kysymys eräiden nimikkeiden käytön sallimisesta. Jätetty 12.12.1997. Vastaus 7.1.1998.

LA 8/1997. Lakialoite laiksi rikoslain 6 luvun 2 §:n muuttamisesta. 19.2.1997.

TAA 150/1998. Talousarvioaloite määrärahan osoittamisesta Somaliasta saapuneiden elintasopakolaisten palauttamiseen kotimaahansa. 15.7.1998.

HaVM 8/2001. Hallituksen esitys syrjintäasiain valtuutettua koskevaksi lainsäädännöksi, Hallintovarainkunnan mietintö. 6.6.2001.

HE 44/2002. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. 5.4.2002.

Muistiot, ohjelmat ja päätökset

Oikeusministeriö (1990). *Monikulttuuriseen Suomeen: Oikeusministeriön asettaman kansanryhmän jäsenyyteen perustuvaa syrjintää selvittävän työryhmän muistio*. 4/1990. Helsinki: Oikeusministeriö.

Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994a). *Suvaitsevaan Suomeen: Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan toimintaohjelma rasismia ja muukalaisvihamielisyyttä vastaan. Suomen pakolais- ja siirtolaisuuspolitiikan periaatteet*. Helsinki: Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta.

Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1994b). *Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan mietintö: Suomen pakolais- ja siirtolaisuuspolitiikan periaatteet*. Helsinki: Työministeriö.

Sisäasiainministeriö (2001). *Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa 2000*. Helsinki: Sisäasiainministeriö, poliisiosasto.

Työministeriö (2001). Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta. Hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismin vastainen toimintaohjelma. Helsinki: Työministeriö.

Valtioneuvosto (1997a). *Valtioneuvoston periaatepäätös hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismin ehkäisemiseksi*. Helsinki: Valtioneuvosto.

Valtioneuvosto (1997b). *Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi*. Helsinki: Valtioneuvosto.

ECRI

European commission against racism and intolerance (1997a): "Suomea koskeva raportti." Finnish version. Council of Europe, Strasbourg.

European commission against racism and intolerance (1997b): "Report on Finland." Council of Europe, Strasbourg.

European commission against racism and intolerance (2002): "Toinen Suomea koskeva raportti." Finnish version. Council of Europe, Strasbourg.

European commission against racism and intolerance (2007): "Kolmas Suomea koskeva raportti." Finnish version. Council of Europe, Strasbourg.

II Sekundäärilähteet

Kirjallisuus

Aallas, Esa (1991). *Somalishokki*. Helsinki: Suomen pakolaisapu.

Aden, Said (2009). Ikuisesti pakolaisina? Maahanmuutto keskustelu Suomen somalialaisten näkökulmasta. Teoksessa *En ole rasisti, mutta...: Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Toim. Keskinen, Rastas & Tuori. Tampere: Vastapaino.

Ahmed, Sara (2004). *The cultural politics of emotion*. New York: Routledge.

Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (1999). Patriat ja auktoriteetti murroksessa. Teoksessa *Post-patria?: Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Toim. Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Tampere: Vastapaino.

Andersson, Claes & Vallisaari, Leena (2000). *Kaksitoista vuotta politiikassa: Katkelmia, muistikuvia, unia*. Helsinki: WSOY.

Antikainen, Ari (1997). Arkipäivän rasismi. Teoksessa *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Toim. Pitkänen, Pirkko. Helsinki: Edita.

Anttonen, Pertti (1997). Monikulttuurisuus ja suomalainen identiteetti. Teoksessa *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Toim. Pitkänen, Pirkko. Helsinki: Edita.

Aula, Maria Kaisa (2003). Eduskunta Suomen poliittisessa järjestelmässä. Teoksessa *Paikkana politiikka: Tietoa ja tulkintoja Suomen poliittisesta järjestelmästä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Bernal, Martin (1997). Race in History. Teoksessa *Global Convulsions: Race, Ethnicity and Nationalism at the End of the Twentieth Century*. Toim. Van Horne, Winston. Albany: State University of New York Press.

Brubaker, Rogers et al. (2013). *Etnisyys ilman ryhmiä*. Tampere: Vastapaino.

El-Tayeb Fatima (2011). *European Others: Queering Ethnicity in Postnational Europe*. Difference incorporated, University of Minnesota Press.

Haavisto, Camilla & Kivikuro, Ullamaija: Sulkevat sanat, avoimet kuvat. Teoksessa *En ole rasisti, mutta.: Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Toim. Keskinen, Rastas & Tuori. Tampere: Vastapaino.

Harinen Päivi, Heikkilä Sanna & Hyvönen Sonja (2001). Mustaa valkoisella: Joensuun skinit ja paikallinen julkinen sana. Teoksessa *Valkoisen vallan lähettiläät: rasismien arki ja arjen rasismi*. Toim. Puuronen, Vesa. Tampere: Vastapaino.

Horsti, Kaarina (2002). Finland. Teoksessa *Racism and cultural diversity in the mass media: an overview of research and examples of good practice in EU member states, 1995-2000*. Toim. Ter Wal, Jessika. Vienna: EUMC.

Huttunen, Laura (2009). Historical legacies and neo-colonial Forms of power? A postcolonial Reading of the Bosnian Diaspora. Teoksessa *Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Toim. Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari. Farnham: Ashgate.

Häkkinen, Antti & Tervonen, Miika (2005). Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa *Vieraat kulkijat - tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Toim. Häkkinen, Pulma & Tervonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jaakkola, Magdalena (2000). Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987-1999. Teoksessa *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Toim. Liebkind, Karmela. Helsinki: Gaudeamus.

Jasinskaja-Lahti Inga, Liebkind Karmela & Vesala Tiina (2002). *Rasismi ja syrjintä Suomessa: Maahanmuuttajien kokemuksia*. Gaudeamus, Helsinki.

Kalela, Jorma (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.

Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. (2012). *Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus.

Keskinen, S., Rastas, A. & Tuori, S. (2009). Suomalainen maahanmuuttokeskustelu tienhaarassa. Teoksessa *En ole rasisti, mutta.: Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Toim. Keskinen, Rastas & Tuori. Tampere: Vastapaino.

Keskinen, S., Tuori, S., Irni, S. & Mulinari, D. (2009). *Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Toim. Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari. Farnham: Ashgate.

Kettunen, Pauli (2002). Suunnitelmataloudesta kansalliseen innovaatiojärjestelmään. Teoksessa *Lamakirja: Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Toim. Blomberg, H., Hannikainen, M. & Kettunen, P. Turku: Kirja-Aurora.

Kettunen, Pauli (2008). *Globalisaatio ja kansallinen me: Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.

- Koivisto, Mauno (1995). *Kaksi kautta: 2, Historian tekijät*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kriesi, Hanspeter et al. (2008). *West European politics in the age of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuusisto, Pekka (2000). *Ethnicity in Print: Implicit linguistic manifestations of the construction of ethnicity in British and Finnish newspapers*. Helsinki: University of Helsinki, Department of English.
- Lepola, Outi (2000). *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttoliittisessä keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lepola Outi, Joronen Mikko & Aaltonen Milla (2007). "Syrjintä etnisyyden, uskonnon, kielen tai kansalaisuuden perusteella." Teoksessa *Syrjintä Suomessa 2006*. Toim. Makkonen, Timo. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Liebkind, Karmela (1994). Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa *Maahanmuuttajat: Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Toim. Jaakkola & Liebkind. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, Karmela (2000). Monikulttuurisuus on tulevaisuutta. Teoksessa *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Toim. Liebkind, Karmela. Helsinki: Gaudeamus
- Lindstedt, Jukka (2010). Syrjintä etnisen alkuperän perusteella. Teoksessa *Eduskunnan oikeusasiamies 90 vuotta*. Sastamala: Vammalan kirjapaino oy.
- MacMaster, Neil (2001). *Racism in Europe, 1870-2000*. Hampshire: Palgrave.
- Makkonen, Timo (2003). *Syrjinnän vastainen käsikirja*. Ihmisoikeusliitto: Helsinki.
- Matinheikki-Kokko, Kaija (1997). Monikulttuurinen Suomi. Teoksessa *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Toim. Pitkänen, Pirkko. Helsinki: Edita.
- Mulinari, Keskinen, Irni & Tuori (2012). Postcolonialism and the Nordic Models of Welfare and Gender. Teoksessa *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Toim. Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari. Farnham: Ashgate.
- Nousiainen, Jaakko (1998). *Suomen poliittinen järjestelmä* (10. uud. p.). Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY.
- Nousiainen, Kevät (2012). Suomen syrjinnänvastainen lainsäädäntö. Teoksessa *Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Toim. Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. Helsinki: Gaudeamus.
- Palmberg, Mai (2009). The Nordic Colonial Mind. Teoksessa *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Toim. Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari. Farnham: Ashgate.

- Pekonen, Kyösti (2011). *Puhe eduskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen, Sari (2000). *Discourses of differentiation: Ethnic representations in newspaper texts*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Puuronen, Vesa (2001). Skinit maailmalla ja Joensuussa. Teoksessa *Valkoisen vallan lähettiläät: Rasismien arki ja arjen rasismi*. Toim. Puuronen. Tampere: Vastapaino.
- Puuronen, Vesa (2011). *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Pylkkänen, Anu (2012). Muodollisen tasa-arvon pitkä historia ja sen sisäänrakennetut erot. Teoksessa *Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Toim. Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. Helsinki: Gaudeamus.
- Rastas, Anna (2005). Rasismi. Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa *Suomalainen vieraskirja*. Toim. Rastas, Huttunen & Löytty. Tampere: Vastapaino.
- Rastas Anna (2009). Rasismien kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. Teoksessa *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Toim. Keskinen, Rastas & Tuori. Tampere: Vastapaino.
- Rastas, Anna (2012). Reading History Through Finnish Exceptionalism. Teoksessa *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region: Exceptionalism, migrant others and national identities*. Toim. Loftsdóttir, Kristín & Jensen, Lars. Farnham: Ashgate.
- Roig, Emilia (2017). Uttering "race" in colorblind France and postracial Germany. Teoksessa *Rassismuskritik und Widerstandsformen*. Toim. Fereidooni & El. Springer VS.
- Rosila, Pertti J. (2018). *Arkadianmäen kirstunvartija*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Ruuska, Petri (2002). *Kuviteltu Suomi: Globalisaation, nationalismien ja suomalaisuuden punos julkisissa sanoissa 1980-90-luvuilla*. Tampere: Tampere University Press.
- Ruuska, Petri (1999a). Muuttuva käsitys kansakunnasta. Teoksessa *Post-patria?: Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Toim. Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Tampere: Vastapaino.
- Ruuska, Petri (1999b). Etnisyys ja kansalaisuus. Teoksessa *Post-patria?: Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Toim. Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Tampere: Vastapaino.
- Saukkonen, Pasi (2003). *Paikkana politiikka: Tietoa ja tulkintoja Suomen poliittisesta järjestelmästä*. Helsinki: Yliopistopaino, Helsingin yliopisto.
- Souto, Anne-Mari (2011). *Arkipäivän rasismi koulussa: Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Tilastokeskus (1997). *Suomen tilastollinen vuosikirja 1997*. Helsinki: Tilastokeskus.

Tuori, Salla (2012). Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo. Teoksessa *Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Toim. Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. Helsinki: Gaudeamus.

Van Dijk, Teun A. (1989). Mediating Racism. Teoksessa *Language, Power and Ideology: Studies in political discourse*. Vol. 7. Toim. Ruth Wodak. John Benjamins Publishing Company.

Van Dijk, Teun A. (1997). Political Discourse and Racism: Describing Others in Western Parliaments. Teoksessa *The language and politics of exclusion: Others in discourse*. Toim. Riggins, Stephen Harold. Sage Publications.

Vuorela, Ulla (2009). Colonial Complicity: The "Postcolonial" in a Nordic Context. Teoksessa *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Toim. Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari. Farnham: Ashgate.

Artikkelit

Goldberg, David Theo (2006). Racial Europeanization. *Ethnic and Racial Studies*. Vol 29(2), s. 331-364.

Mirchandani, Kiran & Tastsoglou, Evangelia (2000). Towards A Diversity Beyond Tolerance. *Studies in Political Economy*. Vol. 61, s. 49-78.

Metraux, Ashley (1950). United nations Economic and Security Council Statement by Experts on Problems of Race. *American Anthropologist* Vol. 53(1), s. 142-145.

Möschel, Mathias (2011). Race in mainland European legal analysis: Towards a European critical race theory. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 34(10), s. 1648-1664.

Rastas, Anna (2008). Antirasistinen tutkimusagenda: etiikkaa vai politiikkaa? *Sosiologia* 45(2), s. 149-153.

Scott, Joan Wallach (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*. Vol. 91(5), s. 1053-1075.

Tyler, Imogen (2006). "Welcome to Britain." The Cultural Politics of Asylum. *European Journal of Cultural Studies*. Vol. 9(2), s. 185-202.

Wallman, Sandra (1978). The Boundaries of Race: Processes of Ethnicity in England. *Man London*. Vol. 13(2), s. 200-217.

Elektroniset lähteet

Euroopan muuttoliikeverkosto - European Migration Network: "Suomeen tulleet turvapaikanhakijat vuosina 1990 – 2013." WWW-dokumentti.

<<http://www.emn.fi/tilastoja/turvapaikkatilastot/turvapaikanhakijat>> Haettu 6.8.2019.

Helsingin Sanomat 1991-1998. WWW-aikakausijulkaisu.

<<http://www.hs.fi>>

Iltalehti 2015. WWW-aikakausjulkaisu.

<<https://www.iltalehti.fi/> >

Lindfors, Jukka: ”Rasismi roihahti liekkeihin Tampereen polttopulloiskuissa 1989.” Yle: elävä arkisto. 6.10.2015. WWW-aikakausjulkaisu.

<<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/10/06/rasismi-roihahti-liekkiin-tampereen-polttopulloiskuissa-1989>> Haettu 13.8.2019.

Karjalainen 2017. WWW-aikakausjulkaisu

<<https://www.karjalainen.fi>>

Miettinen, Anneli (koonnut): ”Maahanmuuttajat.” Väestötutkimuslaitos. WWW-dokumentti.

<http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/maahanmuuttajat/>. Haettu 15.8.2019.